

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ISSN (PRINT): 2786-8273

ISSN (ONLINE): 2786-8281

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС

Випуск 3, 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Красівський В.М., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Мацелюх Н.П., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Онишко С.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Дружинська Н.С., к.е.н., Державний податковий університет (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрущенко В.Л., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Бардаш С.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Белінська Я.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Береславська О.І., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Боярко І.М., д.е.н., доцент, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Варналій З.С., д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Гурочкіна В.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Діденко Н.Г., д.н.держ.упр., професор, Національний університет охорони здоров'я імені П.Л. Шупика (Україна)

Дубич К.В., д.н.держ.упр., професор, Національний університет охорони здоров'я імені П.Л. Шупика (Україна)

Дяченко С.А., д.н.держ.упр., Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Залізко В.Д., д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ізмайлов Я.О., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Карпенко Л.М., д.е.н., професор, Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Україна)

Карташов Є.Г., д.н.держ.упр., доцент, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (Україна)

Коваленко Ю.М., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Кожина А.В., д.н.держ.упр., професор, Національний авіаційний університет (Україна)

Коляда Т.А., к.е.н., с.н.с., доцент, Державний податковий університет (Україна)

Лісовий А.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Мартиненко В.В., д.е.н., доцент, Державний податковий університет (Україна)

Мельник В.М., д.е.н., професор, Державна освітня установа «Навчально-методичний центр з питань якості освіти» (Україна)

Олешко А.А., д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну (Україна)

Пасічник Ю.В., д.е.н., професор, ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Україна)

Пашко П.В., д.е.н., професор, Національний авіаційний університет (Україна)

Петруха С.В., к.е.н., доцент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (Україна)

Пилипів В.В., д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)

Ріппа С.П., д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)

Стежко Н.В., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Сунцова О.О., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Ткаченко Н.В., д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ткачова Н.М., д.н.держ.упр., професор, НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)

Ховрак І.В., д.е.н., доцент

Швабій К.І., д.е.н., професор, Державний податковий університет (Україна)

Шевчук О.А., д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)

Алейнікова О.В., д.н.держ.упр., професор, Університет Масарика (Чеська Республіка)

Аміт Кумар, доктор філософії, MBA, M. Com, доцент, Інтегральний університет, Лакхнау (Індія)

Аннелена Лобб, доктор філософії, доцент, Гарвардський університет (США)

Варадарадж Аравамудхан, доктор філософії, MBA, MPhil, професор Аллайанської школи бізнесу, Університет Аллайанс (Індія)

Гечібая Бадрі, д.е.н., професор, Національний інститут економічних досліджень (Грузія)

Гозора Владімір, доктор філософії, габілітований доктор, професор, MBA, Університет економіки і державного управління в Братиславі (Словаччина)

Горал Юстина, доктор філософії, доцент, Варшавська школа економіки (Польща)

Джвігол-Барош М., доктор філософії, доцент, Сілезька політехніка (Польща)

Ірізаррі Рафаель, біолог, доктор наук, професор, Гарвардський університет (США)

Іскандар Муда, доктор філософії, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA, Університет Північної Суматри (Індонезія)

Мискевич Радослав, доктор філософії, доцент, Сілезька політехніка (Польща)

Мохд Заїні Абд Карим, доктор філософії, професор Університету Утара (Малайзія)

Новак Даріуш, габілітований доктор, професор, Познанський економічний університет (Польща)

Сафван Аль Салим, доктор філософії, професор, Технологічний університет Акаби (Йорданія)

Сипко Юрай, доктор філософії, професор, MBA, Інститут економічних досліджень (Словаччина)

Циклашвілі Натела, д.е.н., професор, Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Друкується відповідно рішення Вченої ради
Державного податкового університету (протокол від 24.01.2024 р. № 9)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 25448-15488ПР, видане Міністерством юстиції України 27.02.2023 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України від 15.10.2019 № 1301 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування;
073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 232 – Соціальне забезпечення;
241 – Готельно-ресторанна справа; 281 – Публічне управління та адміністрування; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою
програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Електронна сторінка видання: [www. https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy](http://www.https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy)

ЗМІСТ

Богущ Л.Г. ОСВІТА ТА ЕКОНОМІКА: СИСТЕМНІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАДЛЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ.....	7
Булуй О.Г., Плотнікова М.Ф. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА РИНКУ БІЗНЕС-ПРОЄКТІВ, ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	15
Taras Butkevych MODERN THREATS TO THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	22
Гуріна Н.В., Гурін Д.П. ДОХОДИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ УПРАВЛІННЯ.....	27
Давиденко Н.М., Лісовська А.С. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	32
Захаров Д.С. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ В СИСТЕМАХ VISSIM ТА VISUM.....	38
Іванишина О.С., Братунець Ю.Ю., Деміденко Л.С. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДПС УКРАЇНИ.....	42
Іванков В.М. КЛАСИФІКАЦІЙНА КОГЕРЕНТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗБИТКИ».....	48
Viktor Karbivskiy MODERN APPROACHES TO THE DEFINITION OF "FINANCIAL SECURITY ENTERPRISES".....	53
Колісник О.П., Мазурок О.Р. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ.....	58
Колісник О.П., Мазурок О.Р. АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	65
Колісник О.П., Романюк А.П., Корник М.І. ТАКСОНОМІЯ UA IXBRL: ВІДОБРАЖЕННЯ ОРЕНДИ.....	72
Volodymyr Metelytsia SUSTAINABILITY REPORTING AS A TOOL FOR ATTRACTING INVESTMENTS FOR THE GREEN RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S AGRIBUSINESS.....	78
Подик С.О. ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	84
Рябчук О.Г., Саямон-Міхєєва К.Д. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	88
Середа О.О. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ.....	94

Скорик М.О., Харченко І.О.ОЦІНКА БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЗАХОДИ
БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ.....99**Хіміч С.В.**ЗАСТОСУВАННЯ SWOT-АНАЛІЗУ: ІНСТРУМЕНТУ
ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....104**Хохуляк О.О.**СВІТОВИЙ ДОСВІД СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....108**Чайкіна А.О., Передерій Ю.Ю.**ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ПРИ ПОБУДОВІ МОДЕЛІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
НА ПІДПРИЄМСТВІ.....112

CONTENTS

Larysa Bogush EDUCATION AND ECONOMY: SYSTEMIC INTERACTIONS FOR UKRAINE'S RESILIENCE.....	7
Oleksiy Buluy, Mariia Plotnikova DIGITALIZATION OF BUSINESS STRUCTURES IN THE MARKET OF BUSINESS PROJECTS, E-COMMERCE AND PUBLIC PROCUREMENT.....	15
Taras Butkevych MODERN THREATS TO THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	22
Nataliia Hurina, Dmytro Hurin INCOME OF COMMERCIAL ENTERPRISES: PROBLEM ASPECTS OF SUBSTANCE AND CLASSIFICATION FOR MANAGEMENT	27
Nadiia Davydenko, Anna Lisovska FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT AND POSSIBILITIES OF ITS ADAPTATION IN UKRAINE.....	32
Denys Zakharov ECONOMIC ADVANTAGES OF THE SIMULATION OF TRANSPORT CORRIDORS IN THE VISSIM AND VISUM SYSTEMS.....	38
Olga Ivanyshyna, Yuliia Bratunets, Lyudmila Demidenko ASSESSMENT OF THE INFORMATIONAL-CONSULTATIVE ACTIVITY STATUS OF TAX AUTHORITIES.....	42
Volodymyr Ivankov CLASSIFICATION COHERENCE OF THE CONCEPT "LOSS".....	48
Viktor Karbivskiy MODERN APPROACHES TO THE DEFINITION OF "FINANCIAL SECURITY ENTERPRISES".....	53
Olena Kolisyk, Olena Mazurok THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INVENTORY MANAGEMENT.....	58
Olena Kolisyk, Olena Mazurok ANALYSIS OF THE STATE OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITIES OF AN ENTERPRISE IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY.....	65
Olena Kolisnyk, Anastasiia Romaniuk, Mariia Kornyk TAXONOMY UA IXBRL: DISPLAY OF LEASE.....	72
Volodymyr Metelytsia SUSTAINABILITY REPORTING AS A TOOL FOR ATTRACTING INVESTMENTS FOR THE GREEN RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S AGRIBUSINESS.....	78
Sofiia Podyk PRINCIPLES, FUNCTIONS AND ELEMENTS OF THE FINANCIAL MECHANISM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	84
Oksana Riabchuk, Kateryna Saliamon-Mikheieva THE ROLE AND IMPORTANCE OF CUSTOMS CONTROL AS A TOOL TO COUNTERACT THE SHADOW ECONOMY.....	88
Olena Sereda ANALYSIS OF FINANCIAL SUPPORT OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE.....	94

Maryna Skoryk, Ivan KharchenkoASSESSMENT OF BUDGET SECURITY OF UKRAINE
AND BUDGET POLICY MEASURES TO STRENGTHEN IT..... 99**Sviatoslav Khimich**APPLICATION OF SWOT ANALYSIS: A TOOL FOR ASSESSING
THE LEVEL OF DIGITAL TRANSFORMATION
OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....104**Olesia Khokhuliak**GLOBAL EXPERIENCE OF STRATEGIC PLANNING
FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....108**Alina Chaikina, Yuliia Perederii**APPLYING INFORMATION TECHNOLOGIES
IN BUILDING AN ANTI-CRISIS MANAGEMENT MODEL
AT THE ENTERPRISE.....112

УДК [37.01+37.07]:[338.2+331.5]

JEL E20, E61, H52, I28, J24

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-1

Богущ Л.Г.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу досліджень
ризиків у сфері зайнятості населення,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-3781>
Researcher ID: D-9935-2017

Larysa Bogush

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine

ОСВІТА ТА ЕКОНОМІКА: СИСТЕМНІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАДЛЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ

EDUCATION AND ECONOMY: SYSTEMIC INTERACTIONS FOR UKRAINE'S RESILIENCE

Анотація. Системність впливу освіти на суспільство та економіку проявляється у діяльності щодо відтворення та вдосконалення: людських ресурсів, соціального капіталу, кадрового і професійно-кваліфікаційного потенціалу господарювання; мотивацій і стимулів людського розвитку, економічної активності, продуктивної зайнятості, а також стандартів, орієнтирів, пріоритетів економічної та позаекономічної активності; креативного (знання- і рентогенеруючого) потенціалу технологічного забезпечення соціуму. Дослідження особливостей організації та еволюції процесів забезпечення економіки України кадрами, участі системи освіти в цих процесах засвідчує суперечливість підходів управління і нормотворчості, що впливає з розпливчатості довготривалих орієнтирів суспільного і господарського розвитку, непослідовності їх політичної підтримки та реалізації.

Ключові слова: система освіти, робоча сила, забезпечення кадрами, професійно-кваліфікаційний потенціал, соціально-економічна політика України, резильєнтність.

Abstract. Introduction. The systematic impact of education on society and economy is manifested through the reproduction and improvement of: human resources, social capital, personnel, professional and qualification potential of businesses; motivations and incentives for human development, economic activities, productive employment; standards, benchmarks, priorities of economic and extra-economic activities; creative (knowledge- and rent-generating) potential of socium' technological support. **The purposes** of the article are to: determine the features of education' and economy' systemic interaction, which results in the resilience of the state and socium; identify the shortcomings of modern management approaches for providing Ukraine' economy with personnel; justify relevant guidelines and priorities for the education system and macroeconomic development. **Research methods** include: analysis and generalization of literary sources on the organization problems and improvement prospects for the education as socium institute, including social activities for Ukrainian economy' personnel provision, reproduction and optimization of professional, qualification and innovation potential; comparison of regularities and problems of the education system functioning as a progressing stimulus and component of Ukraine' economy, which allows to synthesize and systematize the urgent priorities for activating the potentials of the education institute itself and the workforce in order to increase the state' resilience in the complex internal and macro-regional realities of nowadays. **Results.** The education role as a socium institute, an individual and collective resource, which creates an environment and provides opportunities to achieve acceptable competitiveness criteria for a range of subjects of micro-, meso- and macro-competition levels, is consistently increasing in the globalized world. At the same time, the principles and priorities of the reproduction and use of human resources and the workforce itself, the systemic processes of normalization and deregulation of various aspects of employment sphere' functioning, social capital' formation and implementation, coordination of administrative and market levers of relevant practices and measures, sequence of their guidelines have a powerful impact on: the content of comprehensive and professional education that recognized as socially necessary (i.e., provided to the average consumer in services with legislatively recognized basic quality); the quality of the education system' material, technical and personnel support; directions of its modernization. **Conclusion.** Fulfillment of conditions and measures for ensuring compliance of systems of education and employment organization with the scientific and technological progress' dynamic requirements, implementing their prognostic functions to meet the prospective economy' needs in personnel requires the participation of a wide range of public institutions and subjects of legislative regulation, macroeconomic and branch administration, provision of services for education, career guidance, personnel selection, employment, certification, material and technical support for various educational and qualification processes.

Keywords: education system, workforce, staffing, professional and qualification potential, Ukraine's socio-economic policy, resilience.

Постановка проблеми. Сформувавшись як інститут соціуму у відповідь на потреби акумуляції та збереження суми знань, відтворення професійно-кваліфікаційного потенціалу, виконання низки функцій

стимулювання економічної активності населення за запитами як спільнот, так і окремих пошукачів зайнятості, освіта в умовах глобального поширення нео- та постіндустріальних технологічних укладів посилює

системний вплив на решту інститутів соціуму, життєздатність (резильєнтність) і сталий прогрес держав та їх економік.

Найбільш узагальнено системність впливу освіти на суспільство та економіку проявляється у діяльності щодо відтворення й удосконалення:

- людських ресурсів, людського і соціального капіталу, кадрового і професійно-кваліфікаційного потенціалу господарювання та позаекономічних сфер життєдіяльності;

- змісту та ієрархії мотивацій і стимулів людського розвитку, економічної активності, продуктивної зайнятості, а також стандартів, орієнтирів, пріоритетів економічної та позаекономічної активності, що, функціонуючи в індивідуальних та колективних практиках і стратегіях, у підсумку спільно визначають параметри якості та розвитку середовища трудової і позатрудової життєдіяльності, інноваційних процесів, макросоціальної системи загалом;

- креативного (знання- і рентогенеруючого) потенціалу технологічного забезпечення інститутів соціуму, в модерному глобалізованому світі вибудованого на співіснуванні та взаємодії індустріальних, нео- та постіндустріальних технологічних укладів.

Не менш значущим компонентом системного впливу освіти на суспільство та економіку є послідовне підвищення її ролі як сукупності ланок та господарюючих суб'єктів різних форм власності у створенні валового продукту і доданої вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікаві розвідки з проблем організації та перспектив удосконалення інституту освіти, в т.ч. суспільної діяльності із забезпечення економіки України кадрами, відтворення та оптимізації професійно-кваліфікаційного та інноваційного потенціалу соціуму, висвітлюються в працях, де, зокрема:

- окреслюється роль вищої освіти в поліпшенні показників суспільного і власне господарського розвитку, конструктивних трансформаціях виробництва та інших сфер життєдіяльності [1–4], а також зворотний вплив соціально-економічних чинників на розвиток системи освіти, сприяння і стимулювання зайнятості [5; 6];

- досліджується інституційна спроможність системи вищої освіти як чинник оптимізації управлінських рішень [7], оцінюються результати функціонування закладів вищої освіти, системи освіти загалом, діяльності в сфері наукових досліджень і розробок як суб'єктів ринкової економіки [8; 9];

- узагальнюються підходи до використання продуктивного потенціалу економічної, а також відкритої і неформальної професійної освіти [10; 11].

Ознайомлення з тематичними розробками засвідчує необхідність подальшого опрацювання недоліків управління суспільним процесом відтворення професійно-кваліфікаційного і кадрового потенціалу України, забезпечення її економіки робочою силою, що результує у кількісно-якісних параметрах трудових ресурсів та інноваційних процесів, підвищенні сталості, конкурентоспроможності, резильєнтності та постіндустріальній модернізації вітчизняного господарського комплексу, економічних та позаекономічних сфер функціонування суспільства загалом.

Отже, **метою статті є:** визначення особливостей системної взаємодії освіти та економіки, що результує

в резильєнтності держави, сталому прогресі соціуму; виявлення недоліків сучасних управлінських підходів до організації процесів забезпечення економіки України кадрами; обґрунтування відповідних орієнтирів та пріоритетів для системи освіти і макроекономічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нео- та постіндустріальні економічні уклади дедалі стрімкіше поширюються світом водночас із зростанням ролі людських ресурсів, робочої сили, вмінь та навичок окремих працівників і трудових колективів у господарських і власне виробничих процесах, інтенсифікацією спектру комунікацій (у т.ч. транскордонної логістики), глобалізацією сукупності практик побутової, трудової, суспільної життєдіяльності компактних людських спільнот (до рівня окремих державних утворень та їх політичних об'єднань включно). Відтак цілком обґрунтоване послідовне підвищення ролі освіти як інституту соціуму, індивідуального та колективного ресурсу, що створює середовище та надає можливості задля досягнення бажаних у зазначених умовах критеріїв конкурентоспроможності для спектру суб'єктів конкурентних змагань мікро-, мезо- та макрорівнів.

З іншого боку, засади та пріоритети відтворення і використання людських ресурсів та власне робочої сили, системні процеси унормування та дерегуляції різних аспектів функціонування сфер зайнятості, формування і реалізації людського та соціального капіталу, узгодження важелів адміністративного і ринкового регулювання відповідних практик і цільових заходів, послідовність їх довготривалих орієнтирів слугують підґрунтям реалій формування змісту загальної і фахової освіти, що визнається суспільно необхідною (тобто надається пересічному споживачу через послуги унормованої базової якості), а також матеріально-технічного і кадрового забезпечення самої системи освіти, напрямів її модернізації. У вимірі соціуму загалом функціонування інститутів освіти, забезпечення і стимулювання зайнятості слугує вагомим компонентом діяльності щодо трансляції та вдосконалення рівня і якості життя всього населення, тобто фактором, що (поряд із системністю національної політики інноваційної модернізації, диверсифікації економіки, суспільної солідаризації, у т.ч. засобами соціального забезпечення) здійснює потужний зворотний вплив на темпи сталого конкурентоспроможного розвитку країн, їх політичних та економічних макрорегіональних союзів.

НТП, який пришвидшується в періоди зміни інноваційних циклів і технологічних укладів виробництва, спричиняє послідовне оновлення суми наукових знань щодо засад, філософії, принципів, методології, технологій сукупності сфер господарювання і життєдіяльності людських спільнот. Підприємства, суспільні інституції, які розробляють і комерціалізують або освоюють ці інновації першими, в результаті першими й отримують різні види ренти, аж до часу масового поширення інновацій та перетворення витрат на впровадження відповідних методологічних і техніко-технологічних досягнень на суспільно-нормальні, тобто властиві економіці в цілому.

Отже, конкурентоспроможність як здобувачів професійної освіти, так і робітників та спеціалістів різної кваліфікації на ринку праці безпосередньо залежить від рівня сучасності (модерності) отриманої ними загаль-

ної і фахової підготовки, що забезпечується послідовним оновленням змісту, методології, технологічної бази, методів викладання фахових знань, відповідних навчальних дисциплін, їх матеріалів, програм, практик тощо, а також рівня кваліфікації та компетенцій самого науково-педагогічного персоналу в спектрі закладів професійної освіти (профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації). Водночас насиченість освітніх циклів і програм новітніми званнями, засобами їх викладання та засвоєння не є достатньою умовою для підвищення конкурентоспроможності учнів, студентів, випускників; вона має доповнюватись посиленням орієнтації на практичне застосування відповідних знань, засвоєння відповідних вмінь, навичок, компетенцій у межах семінарських, лабораторних занять, виробничої практики і т.п.

Виконання умов і заходів щодо забезпечення відповідності систем освіти та організації зайнятості динамічним вимогам НТП, реалізації їх прогностичних функцій з моделювання і створення передумов для задоволення перспективних потреб економіки в кадрах потребує участі широкого кола суспільних інституцій та суб'єктів нормативно-правового регулювання, макроекономічного і галузевого адміністрування, надання спектру послуг освіти, профорієнтації, добору персоналу, працевлаштування, атестації, матеріально-технічного забезпечення різноманітних освітніх, кваліфікаційних процесів тощо.

Узагальнено комплексний процес забезпечення кадрових та професійно-кваліфікаційних потреб економіки України охоплює:

- стимулювання природного відтворення населення заходами: соціально-економічного забезпечення суспільно прийнятних рівня і якості життя населення, визнаних характеристик безпеки середовища життєдіяльності (побутового, трудового, екологічного); соціального захисту, в т.ч. інклюзії вразливих груп; сприяння бажаній трудовій міграції (маятниковій, на постійній основі);

- відтворення та вдосконалення загальноосвітнього і професійно-кваліфікаційного потенціалу населення у спектрі ланок дошкільної, шкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної, вищої), післядипломної освіти, зокрема, через визначення і реалізацію орієнтирів та планів цільової підготовки кадрів у рамках державного і регіонального сегментів відповідного замовлення;

- сприяння професійній орієнтації, самоосвіті, підвищенню кваліфікації населення, активізації його ініціатив у сферах працевлаштування, підприємництва, трудової мобільності, в т.ч. на засадах реалізації поточних та перспективних державних і територіальних пріоритетів;

- стимулювання роботодавців, інституцій соціального діалогу та громадянського суспільства (нормативно-правове, адміністративне, фінансове, маркетингове, засобами соціальної реклами) до відтворення, реалізації, удосконалення професійно-кваліфікаційного потенціалу, трудової мобільності (кар'єрної; в рамках програм та індивідуальних заходів з перепідготовки, дуальної освіти, отримання освіти за іншою професією, спеціальністю, спеціалізацією; територіальної) осіб старшого передпрацевдатного і працевдатного віку, а також економічно активного населення з числа пенсіонерів та інвалідів.

Разом з тим, реалії практики прогнозування, планування, організації діяльності із забезпечення економіки України кадрами, удосконалення її професійно-кваліфікаційного потенціалу засвідчують суперечливість декларативних побажань щодо підвищення конкурентоспроможності господарських практик і працевдатного населення загалом завдяки інноваційній модернізації, диверсифікації, якнайповнішому використанню інтелектуального, знання- і рентагенеруючого потенціалу людських ресурсів, з одного боку, та відповідних управлінських підходів (зокрема, в процесі: прогнозування потреб у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці України на ближчу і середньострокову перспективу; модернізації переліку спеціальностей для підготовки здобувачів вищої і фахової передвищої освіти; внесення змін до законодавства з метою вдосконалення національної системи кваліфікацій відповідно до актуальних потреб ринку праці), з іншого.

Серед неоднозначних тенденцій, найбільш актуальних у контексті довготривалих перспектив задоволення освітніх запитів вітчизняного суспільства і пересічного індивіда, кадрових запитів економіки України, зокрема, слід відмітити:

- подальше просування по шляху забезпечення автономії та самоуправління закладів вищої і фахової передвищої освіти, розширення фінансової бази їх функціонування за рахунок задоволення потреб як індивідуальних споживачів освітніх послуг, так і корпоративних клієнтів.

Загрозливим наслідком такої стратегії розвитку вітчизняної системи професійної освіти (вищої, професійно-технічної) із значним наголосом на динамічні зміни у пропозиції освітніх послуг у відповідь на швидкоплинну кон'юнктуру ринкового попиту на них є висока імовірність створення низки відтермінованих загроз для відтворення національного професійно-кваліфікаційного потенціалу. Реалізація в перспективі хоч наскільки широких заходів з підвищення конкурентоспроможності господарства і його територіальних підсистем неминуче викличе зростання витрат за програмами удосконалення кадрового забезпечення процесів та пріоритетів диверсифікації спектру секторів економіки, оскільки діяльність щодо масштабної автономізації закладів вищої і фахової передвищої освіти нині орієнтує їх передусім на просування освітніх послуг у сферах задоволення загальносуспільних потреб, їх управління й адміністрування, ведення економічної діяльності з обслуговування індивідуальних потреб населення за рамками життєво необхідних, а також транзиту міжнародними транспортними коридорами;

- спрямованість Міністерства освіти і науки України на ускладнення структури системи вищої та фахової передвищої освіти, покинутої балансувати суспільні та індивідуальні освітні запити і можливості (в т.ч. фінансові) за орієнтирами сталої ринкової постіндустріальної економіки, до якої Україні ще далеко (особливо зважаючи на нагальні потреби планування і прогнозування ринку робочої сили в періоди воєнного стану та повоєнного відродження, підвищення резильєнтності та диверсифікації національної економіки);

- спроби державних інституцій: нівелювати значущість довготривалої соціально-економічної стратегії покращення позицій колективного національного виробника на світових ринках високотехнологічних

наукоємних товарів і послуг (це потребує відтворення та удосконалення професійно-кваліфікаційних характеристик робочої сили для вузькоспеціалізованих ланок і комплексів у сфері матеріального виробництва); відійти від практики послідовного планування і прогнозування обсягів державного і регіонального замовлення на підготовку кадрів на користь системних ринкових впливів (водночас Україну досі класифікують як державу з нестабільною корумпованою перехідною економікою, що спотворює оцінки потреб у підготовці кадрів задля досягнення продуктивної зайнятості населення); знизити роль держави, інституцій і механізмів соціального захисту в стимулюванні та реалізації індивідуальних стратегій професійного і соціального зростання (суттєве майнове розшарування та брак доходів широких верств сприятиме подальшому зростанню попиту на дешевшу та популярну освіту гуманітарного і сервісного спрямування).

Численні оцінки різних аспектів конкурентоспроможності України на світовій арені впродовж принаймні останніх двох десятиліть засвідчують значне коло проблем і негараздів використання потенціалу системи вітчизняної освіти задля усталення суспільно-економічного прогресу.

Перспективи розвитку макрорегіональних економічних систем і їх національних складових, поліпшення кількісно-якісних характеристик робочої сили (як конкурентоспроможності, так і продуктивної мобільності) вже більш ніж 2 десятиріччя обґрунтовано пов'язують із становленням V-го і VI-го технологічних укладів, у т. ч. супроводжуваним розгалуженням інфраструктури, нарощуванням продукції «економіки знань», масштабним поширенням інформаційних технологій і наукоємних виробництв. На цьому тлі аналіз особливостей соціально-економічного розвитку України, зокрема, засвідчує збереження більш ресурсовитратних та застарілих III і IV технологічних укладів, що за базовими характеристиками не потребують інновацій та позбавлені вагомих стимулів для інвестицій у людський капітал, оскільки джерела зростання в таких умовах формуються переважно ланками з виробництва сировини і напівфабрикатів, які власне і визначають структуру експорту.

Частка наукових і науково-технічних робіт у ВВП та експорті України тривалий час залишається незначною. Наприкінці 2000-х рр. ознаки інноваційності мало 6,5% сукупного обсягу реалізованої промислової продукції (у ЄС – 60%, Японії – 67, США – 78%) [12, с. 59–61]; в середині 2010-х рр. частка вітчизняної наукоємної продукції на світовому ринку складала менше 0,1% проти 36% – у США, 30 – в Японії, 17 – у Німеччині, 6 – у Китаї. Загалом на інновації в економічному зростанні України в останній зазначений період припадало менше 5% проти 2/3 – у розвинутих країнах; відтак нарощування ВВП внаслідок введення нових технологій забезпечувалося на 0,7–1,0% [13, с. 123; 14, с. 99–100; 15, с. 32–33, 36].

У доволі стабільні найближчі передвоєнні та передкарантинні роки, зокрема, у 2019 р. за індексом якості освіти Україна посідала 46-те місце серед 189 країн світу, за індексом науково-дослідницької активності – 42-те місце із 196 країн, за індексом глобальної конкурентоспроможності – 85-те місце з-поміж 141 країни, за індексом людського розвитку – 88-е місце із

189 країн [6, с. 26]. За наявності високоосвіченої робочої сили на людський капітал припадало лише 34% національного багатства України (середній показник для країн Європи та Центральної Азії складав 62%), продуктивність праці сягала 22% від продуктивності праці у країнах ЄС [6, с. 28–29].

Водночас помітно погіршилася якість загальноосвітньої підготовки як характеристики інтелектуального розвитку, когнітивних навичок та пізнавальної самореалізації майбутніх абітурієнтів закладів вищої і фахової передвищої освіти, що підтверджують, наприклад, результати міжнародного дослідження PISA, яке проводиться Організацією економічного співробітництва і розвитку та тестує навички і знання 15-річних учнів, тобто групи населення, що у більшості країн світу саме в цьому віці закінчує основну школу, постаючи перед вибором професії і майбутнього життєвого шляху.

Згідно із результатами дослідження PISA, проведеного у 2023 р., лише 58% українських учнів мали базовий рівень знань з математики, 59% – базовий рівень читачкої грамотності та 66% – базовий рівень природничо-наукових знань [16; 17]. Рівня три і вище на шкалі PISA (тобто показників, які здобула найбільша частка 15-річних школярів у країнах ОЕСР) з математики досягли лише 32% українських учнів, з читання – 29%. Середній бал з математики серед вітчизняних 15-річних школярів становив 441 із 1000 (для порівняння, в: Сінгапурі – 575 балів; Китаї – 547; Японії – 536; Південній Кореї – 527; Естонії – 510) [16]. Середній бал з читання – базової навички в контексті розуміння, інтерпретації порівняння цілісних або множинних текстів, узагальнення висновків з кількох джерел, оцінки зв'язків між твердженнями, темами, висновками, стратегії їх викладення та надійності – склав 428 (проти показників країн, що були обрані МОН України як референтні: 511 – в Естонії, 489 – у Польщі, 447 – у Словаччині); з природничо-наукових дисциплін – 450 (проти 526 – в Естонії, 499 – у Польщі, 462 – у Словаччині) [17]. Відтак, у читанні, зокрема, вітчизняні школярі показали результат на 38 балів гірший порівняно з оцінками, отриманими у 2018 р. За стандартами PISA нині українські учні в середньому відстають у читанні від школярів країн ОЕСР приблизно на 2,5 роки навчання; учні з сільської місцевості відстають від однолітків з великих міст майже на 5 років [17].

Відтак, вивчаючи тенденції, особливості, негаразди системних взаємодій освіти та економіки в Україні, доцільно відмітити усталення низки несприятливих чинників, гостро актуальних у контексті ближчих і віддалених перспектив модернізації та диверсифікації національного господарського комплексу. Серед них, зокрема:

- погіршення рівня інтелектуальної самореалізації та когнітивних здібностей вітчизняних абітурієнтів, що загрожує їх здатності опановувати сучасні фахові знання, вміння і навички;

- надмірна ситуативність автономних закладів вищої і фахової передвищої освіти у визначенні власної спеціалізації та маркетингових стратегій на ринку освітніх послуг;

- нестабільність управлінських практик визначення потреб у кадрах у рамках державного і регіонального сегментів замовлення на їх підготовку;

– незадовільна обґрунтованість пріоритетів державної політики зайнятості та працевлаштування в контексті нагальних орієнтирів модернізації та диверсифікації національного господарства;

– десятиліттями низький рівень та ефективність капіталізації і промислового освоєння результатів НДДКР;

– решта згаданих вище проблем та недоліків вітчизняної стратегії і практики продуктивної реалізації інтелектуального та професійно-кваліфікаційного потенціалу людських ресурсів, робочої сили, власне системи освіти.

Поєднання зазначених несприятливих чинників загрожує виконанню планів і програм усталення й поживлення економічного, інвестиційного, інноваційного розвитку України, навіть на фоні скромності їх змісту та очікувань щодо виконання у реаліях воєнного стану та пост-воєнного періоду стабілізації соціально-економічної ситуації.

Так, у рамках Плану відновлення України продовжує обговорюватись перелік тематичних Національних програм [18]. Згідно з результатами Ukraine Recovery Conference, що в середині 2023 р. відбулася в Лондоні, програмується, зокрема, нарощування доданої вартості в низці конкурентних секторів, серед яких, окрім традиційно експортоорієнтованих в останні три десятиліття сільськогосподарства і металургії, – машинобудування, будівництво та індустрія будматеріалів, меблеве виробництво та обробка деревини, IT-індустрія. Термін виконання цієї Національної програми виходить за межі середньострокового прогнозування, сягаючи 2032 р.; серед чинників конкурентоспроможності вітчизняних виробників у вказаних ланках вагоме місце відведене освіченій, кваліфікованій, економічно конкурентній робочій силі, серед проблем та обмежень – негараздам розвитку технологічної бази, низькій диверсифікації кластерів ланок відповідних індустрій, недостатності інвестування.

Мінекономіки України останнім часом неодноразово наголошувало на життєздатності та дотриманні зазначених пріоритетів розвитку вітчизняного господарського комплексу, сфери зайнятості та ринків праці; отже, саме ці пріоритети мають стати орієнтирами планування потреб у фахівцях і робітничих кадрах, профілізації закладів вищої і фахової передвищої освіти, наукоємної диверсифікації та інтенсифікації інноваційних пошуків у кластерах ланок спеціалізації.

Згідно з коментарем Міністра економіки України, програма дій щодо виконання Плану України на найближчі 4 роки передбачає розвиток ключових секторів (енергетики, зеленої енергетики, логістики, будівництва, IT, переробки та військових технологій), євроінтеграцію, цифровізацію та регіональний розвиток [19–21]. У проєкті Державного бюджету на 2024 р. Уряд заклав 1,4 млрд грн на гранти для переробних підприємств, у т. ч. на стимулювання їх створення та розширення діючих, адже Україна прагне збільшити частку переробної промисловості у ВВП з нинішніх 10% до 20–25%. Також наступного року очікується відновлення програми компенсації вартості сільгосптехніки вітчизняного виробництва, на яку закладено 1 млрд грн.; вперше в бюджеті передбачені кошти на розвиток індустріальних парків – 1 млрд грн. [20]. Увага Уряду в сфері розвитку переробної галузі спрямована на виготовлення продукції з високою часткою доданої вартості для задоволення потреб спожива-

чів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Водночас Мінекономіки напрацьовує пропозиції щодо залучення до розвитку переробної індустрії Програми доступних кредитів 5–7–9% [21].

Повоєнне відродження України зумовлюватиме зростання потреб у кваліфікованих кадрах, брак яких в окремих ланках і територіальних господарських системах гостро відчувався та послідовно зростав і в довоєнний період. Водночас дедалі актуалізуватимуться проблеми якості професійної підготовки та мобільності фахівців на ринку праці.

Отже, важливим завданням модернізації загальної, професійної, післядипломної освіти є послідовна діяльність Міністерства освіти і науки України за підтримки інших органів виконавчої і законодавчої влади, широкої наукової спільноти та зацікавлених громадських інституцій України щодо модернізації наукового й світоглядного наповнення сукупності теоретичних і практичних дисциплін спектру різновидів професійної освіти, поліпшення їх кадрового, науково-педагогічного і техніко-технологічного забезпечення. Важливим критерієм компетентності відповідних заходів слугує повсякчасна комунікація інституцій з надання послуг загальної, професійної, післядипломної освіти, державного управління цими ланками з представниками роботодавців, здатними найбільш швидко та ефективно оцінити перспективність і виробничу цінність досягнень НТП, відповідних професійних знань, вмінь, навичок пошукачів на ринку праці. Водночас, сприяючи поширенню корпоративних практик визнання відповідності персоналу займаним посадам та заснованих на них безтарифних систем оплати праці, ствердженню методик та недержавних інституцій визнання неформальної освіти, органи влади мають унормувати і забезпечити обов'язковість дотримання та базовість відповідних державних стандартів.

Серед основних завдань модернізації системи освіти, напрямів діяльності, структури і змісту освітніх послуг у закладах вищої і фахової передвищої освіти України слід відмітити:

– забезпечення наукоємності та практичної орієнтованості професійної освіти на всіх етапах профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації для різних категорій населення впродовж життя;

– узгодження державних стандартів професійної освіти і критеріїв функціонування недержавних, у т. ч. неформальних систем та інституцій її надання і визнання, атестації пошукачів на ринку праці та найманих працівників на підприємствах різних форм власності;

– удосконалення територіальної організації системи професійної освіти за пріоритетами збалансування регіонального розвитку і територіальних складових національного господарства;

– оптимізацію нормативного забезпечення і механізмів формування та фінансування державного і регіонального сегментів замовлення на підготовку кадрів у відповідності із довготривалою стратегією спеціалізації та диверсифікації економіки України;

– подальше підвищення автономності закладів вищої і фахової передвищої освіти у визначенні власної спеціалізації, змісту і технологій викладання необов'язкових компонентів загального і власне професійного навчання, структури джерел фінансування,

баз проведення виробничої практики учнів та студентів, стратегій менеджменту і маркетингу на ринку освітніх послуг та у сферах зв'язків із громадськістю, співпраці з роботодавцями;

- поліпшення доступності професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації впродовж життя для вразливих верств і категорій населення за рахунок освітніх ваучерів, кредитів державних та некомерційних установ, а також цільового замовлення на підготовку кадрів для депресивних територій і систем розселення;

- стимулювання послідовного зростання платоспроможного попиту на послуги професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації в рамках довготривалої стратегії поліпшення рівня і якості життя економічно активного населення, вирівнювання стартових умов життєдіяльності підрастаючого покоління.

Потенціал системи освіти у діяльності щодо збалансування територіальних складових національного господарства доцільно використати для:

- інтенсифікації процесів формування регіональних науково-освітньо-виробничих кластерів, інтегрованих в територіальні, у т. ч. транскордонні, господарські системи (зокрема, спектр БЕЗ) та їх інноваційну інфраструктуру;

- оптимізації циклу профорієнтації, профнавчання та підготовки кадрів різної спеціалізації, узгодженого в структурі ланок професійної освіти (вищої, професійно-технічної, державних, комунальних і недержавних установ підвищення кваліфікації та сприяння зайнятості);

- підвищення ефективності функціонування інституцій професійно-технічної освіти в умовах дефіциту фінансування, що загрожує їх життєздатності, на основі державних програм цільової підготовки кадрів для крупних територіальних підсистем національного господарства, кластеризації суміжних видів економічної діяльності, а також соціального захисту вразливих категорій населення;

- вирівнювання стартових умов соціального та економічно активного життя незалежно від походження, психофізіологічних особливостей, місця проживання індивіда.

Висновки. Вимоги до системності, збалансованості, послідовності процесу забезпечення економіки кадрами є невід'ємним результатом кардинального підвищення ролі освіти, робочої сили, її професійно-кваліфікаційного потенціалу як продуктивних сил суспільства, складових та ключових факторів виробничого процесу, конкурентоспроможності виробників, країн, їх політичних та економічних об'єднань в умовах модерного періоду НТП, глобалізації стандартів і практик життєдіяльності (побутової і суспільної, господарської – трудової і виробничої), стрімкого підвищення доступу до електронних баз даних, інтенсифікації сукупності комунікацій і логістичних процесів.

Започатковувані в ході масштабної комерціалізації досягнень НТП нео- та постіндустріальні технологічні уклади відіграють роль дедалі важливішої, часто обов'язкової передумови конкурентоспроможності країн і виробників на зовнішніх ринках товарів і послуг, диверсифікації, наукоємної модернізації, резильєнтності національних економік, збалансування їх територіальних підсистем, інноваційної кластеризації галузей і видів економічної діяльності в світі, що стрімко просувається по шляху урізноманітнення

практик життєдіяльності водночас із глобалізацією та помітною уніфікацією трактовок і стандартів рівня та якості сукупності аспектів людського життя. Відтак дедалі акцентується роль інституту освіти як чинника збалансування соціально-економічної політики держави, а також загальносуспільного, колективного та індивідуального ресурсу досягнення динамічних критеріїв конкурентоспроможності для суб'єктів конкурентних змагань мікро-, мезо- і макrorівнів.

Модернізація сукупності ланок системи освіти, її інституціональних засад, принципів, методології функціонування на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях є важливою умовою поліпшення ефективності й результатів функціонування національної економіки, її кадрового забезпечення, реалізації базових конституційних прав населення щодо професійної самореалізації, всебічного розвитку, отримання гідних трудових доходів, поліпшення рівня і якості життя власними силами.

Дослідження особливостей організації та еволюції процесів забезпечення економіки України кадрами, участі системи освіти в цих процесах засвідчує суперечливість підходів управління і нормотворчості, що впливає з розпливчатості довготривалих орієнтирів суспільного і господарського розвитку, непослідовності їх політичної підтримки та реалізації.

Послідовність виконання відповідних орієнтирів і пріоритетів є значущим чинником функціонування систем освіти, забезпечення кадрами і працевлаштування як суспільних інститутів, зважаючи на існування певного лагу (змістового, часового) у відповідності освіти, в т. ч. професійної, модерним досягненням науки і практики. Ця проблема ґрунтується передусім на об'єктивній обмеженості сукупності суспільних коштів (державних, приватних, комерційних і некомерційних) на достатньо швидку розробку, оновлення та впровадження модернізованих підручників, інших навчальних і методичних матеріалів, планів, програм підготовки учнів, студентів, самих викладачів, а також технологій і засобів реалізації відповідних планів, програм, практик.

Ефективність відтворення і використання робочої сили, соціального капіталу, людських ресурсів загалом є одним з ключових чинників конкурентоспроможного господарювання, збалансованого функціонування сфери зайнятості, суспільного прогресу, соціальної злагоди в умовах спектру сучасних суспільно-економічних викликів. Зважаючи на потенціал системи освіти у пом'якшенні та подоланні відповідних викликів і їх негативних наслідків, найпомітніше цей суспільний інститут потенціє комплексні суспільно-економічні заходи щодо: забезпечення конкурентоспроможності, відтворення людських ресурсів і людського капіталу згідно з вимогами нео- та постіндустріальних укладів економіки; засвоєння, адаптації стандартів і практик життєдіяльності (побутової, виробничої, освітньої, знання- та інновацієгенеруючої), що набувають глобального значення; створення передумов, гуртування спільнот задля підвищення якості життя; світо- і макро-регіональної інтеграції; пом'якшення і подолання втрат, збитків, наслідків – прямих та опосередкованих, поточних і віддалених – природних та антропогенних дестабілізуючих станів і катастроф (зокрема, військових дій в Україні).

Бібліографічний список:

1. Матюк Т.В. Роль освіти в економічному розвитку суспільства. *Економічний вісник*. 2013. № 3. С. 21–30.
2. Лебеда Т.Б. Вплив освіти на економічну динаміку в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 4. С. 110–121.
3. Циганюк Д.Л., Цирюлик С.В. Вища освіта як чинник соціально-економічного розвитку країни. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. № 1. С. 111–122.
4. Мазур Ю.В., Палій С.А. Сутність і роль вищої освіти у розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/72.pdf (дата звернення: 29.12.2023).
5. Вітренко Ю., Ворона В., Кірієнко Д., Ковтунець В., Мельник С., Мусієнко О. Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 187 с.
6. Большая О. Вплив соціально-економічних чинників на розвиток освіти в Україні. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 27. С. 26–30.
7. Соболев В.М., Соболева М.В. Інституційна спроможність системи вищої освіти та чинники її забезпечення. *Проблеми економіки*. 2021. № 2 (48). С. 63–69.
8. Вітренко Ю.М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 31–46.
9. Ястремський О.І. Види економічної діяльності «Наукові дослідження та розробки» і «Освіта» в структурі національної економіки України. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 20–30.
10. Ахновська І.О. Відкрита та неформальна освіта: компаративний аналіз. *Економіка і організація управління*. 2019. № 4 (36). С. 66–76.
11. Гончарова Н., Каменєва І., Патрикєєва О. Економічна освіта в Україні (висновки за результатами дослідження). *Управління освітою*. 2019. № 8 (416). С. 30–43.
12. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 54–63.
13. Федорова Ю.В. Перспективи інноваційного розвитку України: технологічні уклади. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 1. С. 123–126.
14. Лагутін Г.В. Практичні аспекти становлення інноваційного провайдингу підприємств реального сектору економіки в контексті теорій технологічного розвитку. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 33 (366). С. 96–102.
15. Дубик В.Я., Осідач О.Б. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2 (51). С. 31–39.
16. Не досягнуть навіть до базового рівня: понад 40% українських школярів не знають математики. *Апостроф*. 2023. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/science/2023-12-05/ne-dotyagivayut-daje-do-bazovogo-urovnya-bolee-40-ukrainskih-shkolnikov-ne-znayut-matematiki/309781> (дата звернення: 29.12.2023).
17. Звіт PISA-2022: українські учні відстають у читанні від рівня країн ОЕСР на 2,5 роки. *Читомо*. 2023. URL: <https://chytomo.com/zvit-pisa-2022-ukrainski-uchni-vidstaiut-u-chytanni-vid-rivnia-krain-oesr-na-2-5-roky/> (дата звернення: 29.12.2023).
18. План відновлення України. Ukraine Recovery Conference. 21-22 June 2023. London, UK. URL: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 29.12.2023).
19. Європарламент підтримав створення програми Ukraine Facility на 50 млрд. євро протягом 2024–2027 років. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fef83966-b03b-4491-b1da-62e376bcb4d3&title=StvorenniaProgramiUkraineFacility> (дата звернення: 29.12.2023).
20. Наше завдання – підтримати український бізнес, який продовжує працювати й розвиватись, попри війну. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80152efe-52a0-428d-a65e-0f1caa49ac0b&title=NasheZavdannia> (дата звернення: 29.12.2023).
21. Бізнес і влада мають спільно напрацювати план відновлення України. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2ed175eb-acb2-4696-b176-e755646b4547&title=BiznesIVladaMaiut> (дата звернення: 29.12.2023).

References:

1. Matiuk T. V. (2013) Rol osvity v ekonomichnomu rozvytku suspilstva [Education role in the society' economic development]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, no. 3, pp. 21–30.
2. Lebeda T. B. (2014) Vplyv osvity na ekonomichnu dynamiku v Ukraini [Education impact on economic dynamics in Ukraine]. *Ekonomika i prohnazuвання – Economics and Forecasting*, no. 4, pp. 110–121.
3. Tsyhaniuk D. L., Tsyrylyk S. V. (2019) Vyshcha osvita yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Higher education as a factor of country's socio-economic development]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Ekonomika" – Sumy State University Bulletin. Series "Economics"*, no. 1, pp. 111–122.
4. Mazur Yu. V., Palii S. A. (2022) Sutnist i rol vyshchoi osvity u rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The essence and role of higher education in the national economy's development]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, no. 3. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/72.pdf (accessed December 29, 2023).
5. Vitrenko Yu., Vorona V., Kirienko D., Kovtunets V., Melnyk S., Musiienko O. (2017) *Ekonomichni vidnosyny u systemi vyshchoi osvity: modernizatsiia v umovakh innovatsiinoi ekonomiky* [Economic relations in the higher education system: modernization in the innovative economy's conditions]. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 187 p. (in Ukrainian)
6. Bolshaia O. (2021) Vplyv sotsialno-ekonomichnykh chynnykiv na rozvytok osvity v Ukraini [The impact of socio-economic factors on the education development in Ukraine]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Skills*, vol. 27, pp. 26–30.
7. Sobolev V. M., Soboleva M. V. (2021) Instytutsiina spromozhnist systemy vyshchoi osvity ta chynnyky yii zabezpechennia [Institutional capacity of the higher education system and factors of its support]. *Problemy ekonomiky – Economics Problems*, no. 2(48), pp. 63–69.
8. Vitrenko Yu. M. (2019) Vymiriuvannia rezultativ ekonomichnoi diialnosti derzhavnykh i komunalnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy yak subiektiv suchasnoi rynkovoi ekonomiky [Measuring the economic activity' results of Ukraine' state and communal

higher education institutions as modern market economy' subjects]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational Analytics of Ukraine*, no. 1(5), pp. 31–46.

9. Iastremskyi O. I. (2019) Vydy ekonomichnoi diialnosti "Naukovi doslidzhennia ta rozrobky" i "Osvita" v strukturi natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Economic activities "Research and development" and "Education" in the structure of Ukraine's national economy]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational Analytics of Ukraine*, no. 1(5), pp. 20–30.

10. Akhnovska I. O. (2019) Vidkryta ta neformalna osvita: komparatyvnyi analiz [Open and non-formal education: comparative analysis]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and Management Organization*, no. 4(36), pp. 66–76.

11. Honcharova N., Kamenieva I., Patrykeieva O. (2019) Ekonomichna osvita v Ukraini (vysnovky za rezultaty doslidzhennia) [Economic education in Ukraine (research conclusions)]. *Upravlinnia osvitoiu – Management of Education*, no. 8(416), pp. 30–43.

12. Hrazhevskaya N. (2008) Zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v hlobalnomu postindustrialnomu vymiri [Ensuring competitiveness of the national economy in the global post-industrial dimension]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 54–63.

13. Fedorova Yu. V. (2016) Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku Ukrainy: tekhnolohichni układy [Prospects of Ukraine's innovative development: technological modes]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Khmelnytsky National University Bulletin. Series "Economic Sciences"*, no. 1, pp. 123–126.

14. Lahutin H. V. (2015) Praktychni aspekty stanovlennia innovatsiinoho provaidnyhu pidpriemstv realnoho sektoru ekonomiky v konteksti teorii tekhnolohichnoho rozvytku [Practical aspects of innovative provisioning' formation for enterprises of the economy' real sector in the context of technological development' theories]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Cherkasy University Bulletin. Series "Economic Sciences"*, no. 33(366), pp. 96–102.

15. Dubyk V. Ia., Osidach O. B. (2014) Aktyvizatsiia uchasti Ukrainy v novomu tekhnolohichnomu układi yak shliakh innovatsiinoho proryvu i naroshchennia prybutkovosti [Activation of Ukraine's participation in the new technological mode as a way of innovative breakthrough and profitability's increase]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 2(51), pp. 31–39.

16. Apostrophe (2023) Ne dotiahuiut navit do bazovoho rivnia: ponad 40% ukraïnskykh shkolariv ne znaiut matematyky [They don't reach even the basic level: more than 40% of Ukrainian schoolchildren don't know mathematics]. Available at: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/science/2023-12-05/ne-dotyagivayut-daje-do-bazovogo-urovnya-bolee-40-ukraïnskih-shkolnikov-ne-znayut-matematiki/309781> (accessed December 29, 2023).

17. Chytomo (2023) Zvit PISA-2022: ukraïnski uchni vidstaiut u chytanni vid rivnia krain OESR na 2,5 roky [PISA-2022 report: the level of Ukrainian students in reading is for 2.5 years behind OECD countries]. Available at: <https://chytomo.com/zvit-pisa-2022-ukraïnski-uchni-vidstaiut-u-chytanni-vid-rivnia-krain-oesr-na-2-5-roky/> (accessed December 29, 2023).

18. Ukraine Recovery Conference (2023) Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. London, UK, June 21-22, 2023. Available at: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennia-ukrayini> (accessed December 29, 2023). (in Ukrainian)

19. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Yevroparlament pidtrymav stvorennia prohramy Ukraine Facility na 50 mlrd. yevro protiahom 2024–2027 rokiv [The European Parliament supported the creation of the Ukraine Facility program for 50 billion euros during 2024–2027]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fef83966-b03b-4491-b1da-62e376bcb4d3&title=StvorenniaProgramiUkraineFacility> (accessed December 29, 2023).

20. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Nashe zavdannia – pidtrymaty ukraïnskyi biznes, yakyi prodovzhuie pratsiuvaty y rozvyvatys, popry viinu [Our task is to support Ukrainian business that continues to work and develop despite the war]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80152efe-52a0-428d-a65e-0f1caa49ac0b&title=NasheZavdannia> (accessed December 29, 2023).

21. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Biznes i vlada maiut spilno napratsiuvaty plan vidnovlennia Ukrainy [Business and the government must work together to develop a recovery plan for Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2ed175eb-acb2-4696-b176-e755646b4547&title=BiznesIVladaMaiut> (accessed December 29, 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 351.82

JEL G24, O31

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-2

Булуй О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3368-4835>

Oleksiy Buluy

Polissya National University

Плотнікова М.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>

Mariia Plotnikova

Polissya National University

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА РИНКУ БІЗНЕС-ПРОЄКТІВ, ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

DIGITALIZATION OF BUSINESS STRUCTURES IN THE MARKET OF BUSINESS PROJECTS, E-COMMERCE AND PUBLIC PROCUREMENT

Анотація. Диджиталізація господарських процесів – це впровадження цифрових технологій у всі сфери діяльності підприємства, яка дозволяє оптимізувати та автоматизувати бізнес-процеси, покращити комунікацію з клієнтами та партнерами, забезпечити прозорість та безпеку даних, підвищити продуктивність та конкурентоспроможність. Диджиталізація як інноваційна стратегія розвитку підприємництва допомагає адаптуватися до змін, відповідати потребам та очікуванням споживачів, використовувати нові можливості для розвитку та зростання. За даними Рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності у 2020 р., Україна посіла 57 місце з 63 країн, що свідчить про низький рівень диджиталізації економіки. На практиці діяльності регіональних суб'єктів малого бізнесу України процес диджиталізації є поступовим і ним повною мірою охоплено лише близько 10% учасників, тоді як 90% операторів ринку впроваджують її частково.

Ключові слова: бізнес, диджиталізація, електронна комерція, інноваційні технології, розвиток.

Abstract. Introduction. Digitalization of business processes is the introduction of digital technologies in all areas of the enterprise's activity, which allows optimizing and automating business processes, improving communication with customers and partners, ensuring transparency and data security, increasing productivity and competitiveness. **The purpose of the study is to identify trends and actualize the problems of business digitalization development in the context of modern challenges. Methods.** The study uses general scientific methods, in particular analysis and synthesis, and special methods, in particular statistical research. **Results.** The level of digitalization of business entities in the world, Ukraine and Zhytomyr region is gradually increasing. However, this process occurs unevenly. According to the global digital competitiveness rating in 2020, Ukraine ranked 57th out of 63 countries, which indicates a low level of digitalization of the economy. In practice, the digitalization process of regional small businesses in Ukraine is gradual and only about 10% of participants are fully covered by it, while 90% of market operators partially implement it. In high-income countries, the level of digitalization is significantly higher than in low-and middle-income countries. In Ukraine, the level of digitalization of business entities is gradually increasing, but it is still lower than in advanced economies. To increase the level of digitalization of business entities in Ukraine, it is necessary to implement state support programs, as well as create conditions for the development of digital infrastructure. **Conclusion.** Digitalization as an innovative strategy for the development of entrepreneurship helps to adapt to changes, meet the needs and expectations of consumers, and use new opportunities for development and growth. Studying the experience of small business. It is identify the main aspects of digitalization processes, as well as to study the processes that affect the improvement of work. It is established that now business structures are actively implementing the digitalization system in full or, mainly, in part, taking into account both its positive and negative consequences.

Keywords: business, digitalization, e-commerce, innovative technologies, development.

Постановка проблеми. Диджиталізація – це процес впровадження цифрових технологій у всі сфери діяльності людини, зокрема у підприємництво. Він має як позитивні, так і негативні наслідки.

З одного боку, диджиталізація сприяє підвищенню ефективності та продуктивності праці, а також розширенню доступу до інформації та ринків. З іншого боку, вона може призвести до втрати робочих місць,

зростання нерівності та маніпуляції громадською думкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діджиталізація господарських процесів як впровадження цифрових технологій в усі сфери діяльності підприємства, дозволяє оптимізувати та автоматизувати бізнес-процеси, покращити комунікацію з клієнтами та партнерами, забезпечити прозорість та безпеку даних, підвищити продуктивність та конкурентоспроможність є у сфері уваги багатьох дослідників. В українській науці цим питанням присвячені праці О. Абакуменка, О. Грибінєнка, О. Юрчака, К. Куприни, Л. Лігоненка, М. Корнеєва та іноземних дослідників: М. Хьюгс, Р. Хізріч, Д. Драгоєва, Р. Венігер, С. Герт та інші. Глобальні зміни та регіональні особливості потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є виявлення трендів та актуалізація проблем розвитку діджиталізації бізнесу в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діджиталізація є інноваційною стратегією розвитку малого підприємництва, оскільки вона допомагає адаптуватися до змін у ринковому середовищі, відповідати потребам та очікуванням споживачів, використовувати нові можливості для розвитку та зростання. За даними Рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності за 2020 рік, Україна посідає 57 місце серед 63 країн, що свідчить про низький рівень діджиталізації економіки і суспільства в цілому. Однією з причин цього є недовіра до нестабільності законодавства у сфері розвитку малого підприємництва, непомірний податковий тиск, складність виходу на європейські ринки та розвиток ефективної зовнішньоекономічної діяльності. Тому для підвищення рівня діджиталізації малого підприємництва в Україні необхідно створити сприятливі умови для інноваційного розвитку підприємств, зокрема за допомогою діджитал-середовища, діджитал-управління, діджитал-культури і діджитал-стратегії. Однак, на практиці, зокрема у діяльності суб'єктів малого бізнесу України та на регіональному рівні ці процеси є поступовими і ними повною мірою охоплено лише близько 10% учасників, тоді як 90% операторів ринку впроваджують

її частково. Вивчення досвіду діджиталізації суб'єктів бізнесу проведено на прикладі Житомирської області. Займаючи 4,9% площі України та 3,0% її населення, Житомирська область виробляє продукцію (товари, послуги) на суму, що становить лише 0,9% від усієї продукції, виробленої в країні [4]. За даними статистики (табл. 1), на кінець 2022 р. на території Житомирської області 11,3% суб'єктів господарювання були підприємства, а 88,7 % – це фізичні особи-підприємці, які мали реєстрацію (за цим показником область посідає 13 місце серед регіонів країни [2–4]).

У 2017–2022 рр. у регіоні спостерігається позитивна динаміка розвитку підприємництва: у 2022 р. налічувалося 32670 юридичних осіб, що на 2% більше ніж показник попереднього року, а у 2023 р. кількість суб'єктів господарювання усіх форм власності становила 50,8 тисяч, що на 11,3% більше, ніж у 2017 р. Зростання кількості суб'єктів господарювання відбулося через зростання майже усіх форм власності, зокрема юридичних осіб (на 12,1%) та фізичних осіб-підприємців (на 10,8%).

У 2021 р. в Житомирській області діяло 5 великих підприємств, 380 середніх підприємств. Великі підприємства, які становлять лише 0,1% від загальної кількості підприємств. У регіоні переважали мікропідприємства, які становили 97,4% від усіх зареєстрованих підприємств. Натомість на середніх та малих підприємствах працювало понад 50% зайнятих. Малі та середні підприємства виробляли 87% загального обсягу продукції в регіоні, що на 28 в. п. перевищує загальнодержавний показник.

За даними Головного управління статистики у Житомирській області у структурі суб'єктів господарювання у Житомирській області переважають юридичні особи, частка яких у 2023 р. становила 43,5%. Фізичні особи-підприємці становлять 56,5% усіх суб'єктів господарювання. За видами економічної діяльності (рис. 1) у Житомирській області найбільше суб'єктів господарювання зареєстровано у сфері торгівлі та послуг (38,5%), на другому місці знаходиться промисловість (27,2%), на третьому – будівництво (13,2%). У 2023 р. у Житомирській області створено 8,9 тисяч нових робо-

Таблиця 1

Кількість юридичних осіб Житомирської області за організаційно-правовими формами

Організаційно-правова форма суб'єкта підприємництва	Рік						2022 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Усього	28449	29456	30371	31428	32046	32670	114,8
у тому числі фермерське господарство	1038	1064	1086	1167	1207	1245	119,9
приватне підприємство	5003	4997	5004	5041	4976	5001	100,0
державне підприємство	85	83	79	78	75	75	88,2
комунальне підприємство	485	477	513	543	557	552	113,8
дочірнє підприємство	473	469	467	468	463	458	96,8
акціонерні товариства	467	450	440	431	423	418	89,5
товариство з обмеженою відповідальністю	8378	9290	10026	10832	11312	11895	142,0
кооперативи	496	514	528	537	537	550	110,9
комунальна організація (установа, заклад)	3163	3151	3108	3029	3025	2973	94,0
громадська організація	2139	2259	2417	2555	2589	2659	124,3
релігійна організація	926	993	1042	1052	1077	1091	117,8
профспілка, об'єднання профспілок	1001	1005	1023	1025	1011	994	99,3
об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	526	577	611	703	770	852	162,0

Джерело: Головне управління статистики у Житомирській області

Рис. 1. Кількість юридичних осіб за видами економічної діяльності

Джерело: Головне управління статистики у Житомирській області

чих місць, що на 11,4% більше, ніж у 2022 р. Середня заробітна плата у Житомирській області у 2023 р. становила 14,1 тисяч гривень, що на 12,8% більше, ніж у 2022 р. Ці тенденції свідчать про активізацію підприємницької діяльності у регіоні та сприяють економічному зростанню [1–2].

Законодавство України не обмежує підприємництво певними видами діяльності та організаційно-правовими формами. Особливу роль серед підприємців в силу його соціальної значущості відіграє малий бізнес. Розвиток малого та середнього підприємництва є важливим чинником економічного та соціального розвитку регіону. Воно сприяє сталому економічному зростанню; зменшенню територіальних диспропорцій;

послабленню монополізації; створенню нових робочих місць; забезпеченню самозайнятості населення; зниженню рівня безробіття; підвищенню рівня доходів населення. Мале та середнє підприємництво сприяє структуроутворенню ринку, є джерелом інновацій та доходів місцевого бюджету. Станом на кінець 2022 р. в Україні серед суб'єктів бізнесу 99,87 % були малими та середніми підприємницькими структурами (табл. 2), 82,7%, – мікропідприємствами.

Малі підприємства також забезпечують зайнятість працездатного населення, сприяють соціальній стабільності та зниження рівня бідності. Важливим фактором розвитку малого підприємництва є підвищення стійкості та конкурентоспроможності підприємств на

Таблиця 2

Показники діяльності підприємницьких структур Житомирської області

Показник	Рік					2022 р. до 2018 р., (+/-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Частка малих підприємств до їх загальної кількості, %	92,7	93,4	93,7	94,3	93,5	0,8
Частка фізичних осіб-підприємців до загальної кількості суб'єктів господарювання, %	84,1	82,2	88,7	88,7	91,0	6,9
Частка зайнятих на малих підприємствах до загальної їх кількості, %	34,3	35	32,9	33	31,4	-2,9
Частка ФОП до загальної кількості зайнятих, %	32,78	31,3	41,2	39,7	44,1	11,3
Частка реалізованої продукції малих підприємств до загального обсягу, %	25,8	24,9	25,1	28,2	23,1	-2,7
Частка реалізованої продукції фізичними особами-підприємцями до загального обсягу, %	17,9	16,6	18,8	19,3	19,8	1,85

Джерело: Головне управління статистики у Житомирській області

ринку. Місцева влада прагне підвищити ефективність господарської діяльності підприємницьких структур Житомирської області, стимулюючи розвиток особливо успішних з них. На підтримку підприємництва Житомирська міська рада розробила Програму розвитку малого та середнього підприємництва Житомирської міської територіальної громади (далі – Програма). Програма охоплює 2022–2026 роки. Відповідальним виконавцем програми є департамент економічного розвитку міської ради. Участь у реалізації Програми беруть виконавчі органи міської ради, міський центр зайнятості, громадські об'єднання підприємців, суб'єкти малого та середнього бізнесу [7]. Основними завданнями Програми є: 1) стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств, а саме підтримка стартап-компаній та підприємців-початківців (промоція, премія міського голови), підготовка та супровід впровадження проєктів за механізмом державного-приватного партнерства (опитування, аналіз кон'юнктури ринку, дизайн та виготовлення маркетингових матеріалів, консультаційні послуги тощо); 2) сприяння посиленню ринкових позицій місцевого бізнесу на регіональному та міжнародному рівнях, включаючи фінансову підтримку участі підприємців у торгових місіях, ярмарка; формування та виготовлення інвестиційного паспорта громади, довідника місцевих виробників надавачів послуг, інформаційних матеріалів з питань підприємницької діяльності; заходи з популяризації місцевого виробника, соціально відповідального бізнесу, відзначення місцевого підприємця; 3) сприяння розвитку інституційної спроможності; інформаційна, ресурсна, фінансово-кредитна підтримка суб'єктів господарської діяльності; організація проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, навчальних курсів, бізнес-форумів, форумів роботодавців; підтримка інформаційної платформи; висвітлення інформації про бізнес через інформаційні платформи, медіа-ресурси, мережу Інтернет, зокрема щодо актуальних питань підприємництва; сприяння розвитку кадрового потенціалу у відповідності до потреб ринку праці (екскурсії для учнів закладів професійної освіти на підприємства міста, виготовлення промоційних відеороликів з популяризації робітничих професій тощо); надання фінансової підтримки суб'єктам господарської діяльності.

Одним із важливих напрямів роботи є удосконалення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. Ще одним важливим напрямом роботи є створення прозорої та ефективної системи державних закупівель для підприємств. З цією метою в області впроваджено пілотний проєкт щодо системи електронних державних закупівель «ProZorro». За результатами моніторингу, за станом на 01.11.2021 р. установами області на електронних торговельних майданчиках розміщено 26901 оголошень про закупівлю товарів, робіт та послуг («допорогові» закупівлі) на загальну суму 1183 млн. грн., із яких успішно завершено – 1253 на загальну суму 406 млн. грн. Економія внаслідок електронних закупівель склала 71 млн. грн. Крім того, місцева влада працює над розвитком сучасної виробничої та ринкової інфраструктури. З 2014 р. в області функціонує індустріальний парк «Коростень» площею 42,2 га, Центр підтримки підприємництва, у м. Житомирі індустріального парку «Житомир-Схід» пло-

щею 24,7 га, які сприяють розвитку підприємництва. Одним із важливих напрямів роботи є удосконалення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. До інших напрямів підтримки малого та середнього підприємництва в Житомирській області відносимо такі: удосконалення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності (спрощення процедур реєстрації та отримання дозволів, зменшення кількості перевірок, уніфікацію законодавства), фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка (надання субсидій, грантів, кредитів, інших фінансових пільг, залучення інвестицій); ресурсна та інформаційна підтримка (надання консультацій, навчання, допомоги в пошуку ринків збуту, сировини та обладнання); формування інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва (створення центрів підтримки підприємців, бізнес-інкубаторів, технопарків). Регулювання і підтримка малого бізнесу як в Україні, так і в житомирській області орієнтована на створення єдиного внутрішнього ринку (підприємці з різних регіонів повинні мати рівні можливості для розвитку свого бізнесу), усунення адміністративних бар'єрів (підприємці повинні мати можливість легально вести бізнес без зайвих бюрократичних процедур), приведення у відповідність до законодавчої бази, взаємодії з ЄС.

Наразі мале та середнє підприємництво є важливим сприяє прискоренню структурної перебудови економіки області, створюючи робочі місця, у тому числі внаслідок самозайнятості, розвивають нові галузі економіки, підвищують конкурентоспроможність регіону, насичують його товарами та послугами, задовольняючи потреби населення. Малі підприємства переважно використовують місцеві сировинні ресурси, сприяючи розвитку регіональної економіки, наповнюючи місцеві бюджети, сприяючи підвищенню добробуту населення.

Диджиталізація підприємницьких структур на ринку бізнес-проєктів, електронної комерції та публічних закупівель – це процес використання цифрових технологій для оптимізації, автоматизації та інновації бізнес-процесів, що дозволяє підвищити ефективність, конкурентоспроможність та прозорість діяльності підприємств. Діджиталізація може мати різні форми та застосування, такі як CRM (Customer Relationship Management – системи управління відносинами з клієнтами, що допомагають збирати, аналізувати та використовувати дані про потреби, поведінку та задоволеність споживачів, а також планувати та реалізовувати маркетингові та сервісні стратегії); ERP (Enterprise Resource Planning – системи планування ресурсів підприємства, що допомагають інтегрувати та оптимізувати різні функції бізнесу, такі як фінанси, логістика, виробництво, закупівлі, продажі тощо); BPM (Business Process Management – системи управління бізнес-процесами, що допомагають моделювати, виконувати, моніторити та покращувати бізнес-процеси, а також забезпечувати їхню стандартизацію, автоматизацію та адаптацію); E-commerce (електронна комерція, яка допомагає здійснювати купівлю та продаж товарів та послуг через Інтернет, а також використовувати різні електронні платіжні системи, мобільні додатки, соціальні мережі тощо); E-procurement (електронні закупівлі, покликані допомогти здійснювати процес вибору постачальників, укладання договорів, замовлення товарів та послуг, контролю якості та доставки через

Інтернет, а також використовувати різні електронні платформи, портали, аукціони тощо).

За даними Всесвітнього банку, у 2023 р. рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва у світі становив 43%. Це означає, що 43% суб'єктів підприємництва у світі використовують цифрові технології для ведення бізнесу. Найбільшим розвитком діджиталізації характеризуються країни з високим рівнем доходу. Так, у США рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва становить 65%, у Європейському Союзі – 52% [2–7]. У країнах з низьким і середнім рівнем доходу рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва нижчий. Так, у Китаї він становить 35%, у Індії – 22%, у країнах Африки – 15% [2–3]. За даними Державної служби статистики України, у 2023 р. рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва в Україні становив 34%. Це означає, що 34% суб'єктів підприємництва в Україні використовують цифрові технології для ведення бізнесу [2–10].

Оцінка рівня діджиталізації суб'єктів підприємництва в світі, Україні та Житомирській області традиційно здійснюється за допомогою Рейтингу глобальної цифрової конкурентоспроможності [4], який враховує такі аспекти, як знання, технологія, готовність до майбутнього, адаптивність та відкритість. За цим рейтингом, Україна посідає 57-е місце серед 63 країн світу за рівнем діджиталізації економіки і суспільства [2]. Це свідчить про низький рівень діджиталізації підприємств, обумовлений такими факторами, як недостатнє фінансування, слабка інфраструктура, низький рівень інноваційної культури, відсутність кваліфікованих кадрів, нерозвиненість цифрових платформ та сервісів, недосконалість законодавства та регулювання [3]. Щодо Житомирської області, то вона також має проблеми з діджиталізацією підприємств. За даними статистичного збірника «Діяльність суб'єктів господарювання Житомирської області» [2]. У 2020 р. в області діяло 23,9 тис. суб'єктів господарювання, з яких лише 4,8% мали доступ до Інтернету, 3,6% використовували електронну пошту, 2,7% мали веб-сайт або веб-сторінку, 1,9% здійснювали електронну торгівлю. Відповідно до

розробленої Стратегії розвитку Житомирської області, затвердженої рішенням Обласної ради 18.12.2019 ці показники є одними з найнижчих серед регіонів України. Основними перешкодами для діджиталізації підприємств в Житомирській області є високі витрати на впровадження цифрових технологій, недостатня якість та швидкість Інтернету, низький попит на електронні послуги, недостатня підготовка персоналу, низький рівень довіри до електронних платіжних систем, нерозвиненість електронного документообігу та інші. На рівні суб'єктів державної та комунальної форми власності має місце діджиталізація операційних процесів, адмінпослуг та документообігу. Принципи діджиталізації підприємств наведено на рис. 2.

Головними напрямками запровадження діджиталізації у бізнесі Житомирської області є ІТ-маркетинг як складова комунікаційної політики підприємств (блогінг, вірусний маркетинг, провакаційний маркетинг, флешмоби тощо [2–5]), а також механізми забезпечення цифрової економіки (власне, використання мережі Інтернет, розвиток криптовалют, цифрові технології грошового обігу тощо [3]). У цілому рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва в світі, Україні та Житомирській області є недостатнім та потребує підвищення. Для цього необхідно забезпечити належне фінансування, підтримку, освіту, інфраструктуру, законодавство та інші умови для впровадження цифрових технологій в господарську діяльність підприємств. Це дозволить підвищити їх конкурентоспроможність, продуктивність, адаптивність, інноваційність та відкритість. Найбільшим розвитком діджиталізації характеризуються суб'єкти підприємництва у сфері ІТ-технологій, торгівлі та послуг (табл. 3). У цих сферах рівень діджиталізації становить понад 50%. У сфері промисловості та сільського господарства рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва нижчий. Так, у промисловості він становить 28%, у сільському господарстві – 22% [7–10].

За даними органів статистики Житомирської області, у 2023 р. рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва

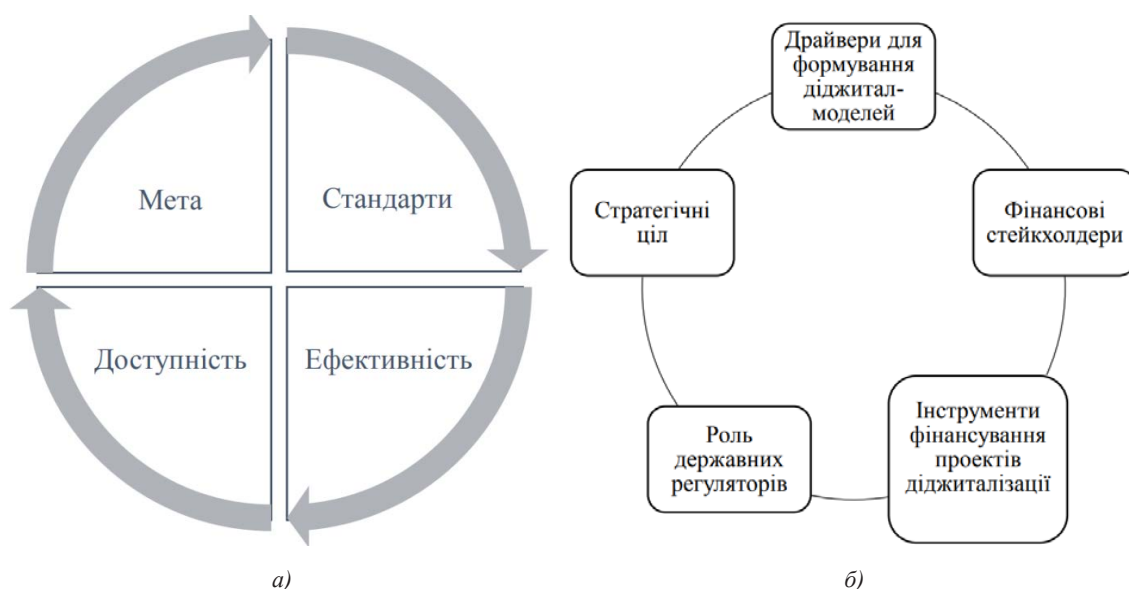

Рис. 2. Принципи (а) та етапи (б) діджиталізації підприємств Житомирської області

Джерело: систематизовано автором

Таблиця 3

Показники діяльності підприємницьких структур України

Показник	Рік					2022 р. до 2018 р., (+/-)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Кількість підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет, тисяч	43,3	43,8	43,9	44,5	44,3	1,0
у % до загальної кількості підприємств	88,0	86,4	87,0	86,6	84,8	-3,2
у тому числі за кількістю зайнятих працівників, тисяч						
від 10 до 49 осіб	32,9	33,2	33,3	33,7	33,5	0,6
від 50 до 249 осіб	8,2	8,4	8,4	8,6	8,6	0,4
250 осіб і більше	2,1	2,2	8,8	22,0	2,3	0,2
Кількість працівників, які мають доступ до Інтернет, млн осіб	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	0,1
у % до загальної кількості зайнятих працівників підприємств	27,1	28,4	27,8	28,0	29,7	2,6
Частка підприємств, які мають фахівців у сфері ІКТ, у загальній кількості підприємств, %	22,2	21,7	21,9	21,7	20,9	-1,4
Частка кількості підприємств, що купують послуги хмарних обчислень (email, офісні програми, хостинг, зберігання файлів, прикладні програми, обчислювальні потужності), у загальній кількості підприємств, %	9,8	10,3	10,1	10,2	10,8	1,0
Частка підприємств, що використовують робототехніку, % до загальної кількості, %	1,2	2,1	2,1	2,9	3,0	1,8
Частка підприємств, які мають чат-сервіс для взаємодії з клієнтами, %	2,8	8,6	6,8	9,1	14,4	11,6
Частка підприємств, які мають вебсайт, у загальній кількості підприємств, %	43,3	43,8	43,9	44,5	44,3	1,0

Джерело: Головне управління статистики у Житомирській області

у Житомирській області становив 32%. Це означає, що 32% суб'єктів підприємництва у Житомирській області використовують цифрові технології для ведення бізнесу. Найбільшим розвитком діджиталізації характеризуються суб'єкти підприємництва у сфері IT-технологій, торгівлі та послуг. У цих сферах рівень діджиталізації становить понад 50%. У сфері промисловості та сільськогосподарства рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва нижчий. Так, у промисловості він становить 26%, у сільському господарстві – 20%.

У цілому наявні відмінності у діджиталізації великого та малого бізнесу: великі підприємства, як правило, маючи більше ресурсів для інвестування в цифрові технології, використовують більш складні цифрові рішення, такі як штучний інтелект, машинне навчання та аналітика великих даних, а також мають більші можливості для масштабування своїх цифрових операцій. Малі підприємства, обмежені у ресурсах для інвестування у цифрові технології, водночас є більш гнучкими у питаннях прийняттях щодо їх впровадження, що дозволяє їм більше експериментувати. Так, великі підприємства, як правило, більш амбітні щодо цілей цифровізації та прагнуть до повної цифровізації своїх операцій, включаючи маркетинг, продажі, обслуговування клієнтів та виробництво. Малі підприємства, з іншого боку, можуть зосереджуватися на конкретних цілях, таких як створення веб-сайту або запуск цифрової маркетингової компанії, часто виступаючи партнерами великого бізнесу або працюючи на аутсорсингу. Великі компанії зазвичай мають більше ресурсів, досвіду та можливостей для впровадження цифрових технологій великі компанії стикаються з більшою складністю, інерцією та опором

змінам. Малі та середні підприємства зазвичай виявляють більшу гнучкість, інноваційність та адаптивність до діджиталізації, стикаючись з такими обмеженнями як ризики, недостатнє фінансування, низький рівень кваліфікації, слабка інфраструктура, недосконале регулювання тощо. Незважаючи на ці відмінності, як великі, так і малі підприємства можуть отримати значні переваги від цифровізації. Цифрові технології можуть допомогти підприємствам підвищити ефективність, продуктивність та конкурентоспроможність.

Таким чином, діджиталізація великого та малого бізнесу вимагає різних стратегій, підходів та інструментів, які враховують їх специфіку, потреби та можливості. Для великого бізнесу діджиталізація означає реінжиніринг бізнес-процесів, розвиток цифрових платформ, підвищення цифрової зрілості та культури, залучення цифрових лідерів та партнерів, використання великих даних та штучного інтелекту тощо. Для малого бізнесу діджиталізація означає використання цифрових каналів комунікації та маркетингу, впровадження хмарних та мобільних рішень, підвищення цифрової безпеки та захисту даних, отримання доступу до цифрових ресурсів та послуг, підвищення цифрової грамотності та навичок та інше.

Висновки. Рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва у світі, Україні та Житомирській області поступово зростає. Однак, цей процес відбувається нерівномірно. У країнах з високим рівнем доходу рівень діджиталізації значно вищий, ніж у країнах з низьким і середнім рівнем доходу. В Україні рівень діджиталізації суб'єктів підприємництва хоча поступово зростає, проте він все ще нижчий, ніж у країнах з розвинутою економі-

кою. Для підвищення рівня діджиталізації суб'єктів підприємства в Україні необхідно впроваджувати державні програми підтримки, а також створювати умови для розвитку цифрової інфраструктури.

Вивчення досвіду діяльності малих форм бізнесу на прикладі ФОП Томчук А.М. дозволило виокремити

основні аспекти процесів діджиталізації, а також дослідити процеси, які впливають на покращення роботи. Встановлено, що наразі бізнесові структури активно проводять впровадження системи діджиталізації повною або, переважно, частковою мірою зважаючи як на позитивні, так і негативні її наслідки.

Бібліографічний список:

1. Дубина М., Козляченко М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21–32.
2. Клименко К. Діджиталізація як інноваційний розвиток підприємства: досвід України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Том 3. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/11/2020-4t3-04.pdf>
3. Король С., Польврик Є. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*. 2019. № 18. С. 67–73.
4. Лапін А., Грінчук І., Оленюк Д. Діджиталізація економіки в Україні: сучасний стан та перспективи. *Ефективна економіка*. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/362275211_didzitalizacia_ekonomiki_v_ukraini_suchasnij_stan_ta_perspektivi
5. Лісова Р. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24 (2). С. 114–118.
6. Савицька О., Салабай В. Особливості діджиталізації бізнесу в умовах розвитку індустрії 4.0. *Ефективна економіка*. 2022. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/67.pdf
7. Устенко М. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. Випуск 68. С. 181–192.
8. Bouwman H., Nikou S., Molina-Castillo F.J., De Reuver M. The impact of digitalization on business models. *Digital Policy, Regulation and Governance*. 2018. Vol. 20. № 2. P. 105–124.
9. Catarina F., Pires R., and Gaspar Alves M.-C. Digital Entrepreneurship and Sustainability: *The State of the Art and Research Agenda. Economies*. 2023. No. 11. Vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies11010003>
10. Digital Transformation Readiness Survey Summary. Center for creative leadership. 2020. URL: <https://www.ccl.org/wp-content/uploads/2018/04/Digital-Transformation-Survey-Report.pdf>

References:

1. Dubina M., Kozlyachenko M. (2019) Conceptual aspects of studying the essence of digitalization and its role in the development of modern society. *Problems and prospects of Economics and management*, no. 3(19), pp. 21–32.
2. Klimenko K. (2020) Digitalization as an innovative development of the enterprise: the experience of Ukraine. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, no. 4, tom 3. Available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/11/2020-4t3-04.pdf>
3. Korol S., Polrvik E. (2019) Digitalization of the economy as a factor of professional development. *Modern Economics*, no. 18, pp. 67–73.
4. Lapin A., Grinchuk I., Olenyuk D. (2022) Digitalization of the economy in Ukraine: current state and prospects. *Efficient economy*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/362275211_didzitalizacia_ekonomiki_v_ukraini_suchasnij_stan_ta_perspektivi
5. Lisova R. (2019) The impact of digitalization on business models: stages and tools of digital transformation. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and world economy*, vol. 24 (2), pp. 114–118.
6. Savitska O., Salabay V. (2020) Features of business digitalization in the context of Industry Development 4.0. *Efficient economy*, vol. 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/67.pdf
7. Ustenko M. (2019) Digitalization: the basis of enterprise competitiveness in the realities of the digital economy. *Bulletin of transport and industry economics*, vol. 68, pp. 181–192.
8. Bouwman H., Nikou S., Molina-Castillo F. J., De Reuver M. (2018) The impact of digitalization on business models. *Digital Policy, Regulation and Governance*, vol. 20, no. 2, pp. 105–124.
9. Catarina F., Pires R., and Gaspar Alves M.-C. (2023) Digital Entrepreneurship and Sustainability: *The State of the Art and Research Agenda. Economies*, no. 11, vol. 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies11010003>
10. Digital Transformation Readiness Survey Summary (2020) Center for creative leadership. Available at: <https://www.ccl.org/wp-content/uploads/2018/04/Digital-Transformation-Survey-Report.pdf>

Стаття надійшла до редакції 20.12.2023

УДК 658.14:65.012.8

JEL D21, G32

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-3

Taras Butkevych

Postgraduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv Polytechnic National UniversityORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2868-0645>

Буткевич Т.В.

Національний університет «Чернігівська Політехніка»

MODERN THREATS TO THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Abstract. Introduction. In recent years, the need to secure financial stability has become increasingly critical, spanning from the broader macroeconomic scale down to businesses and individual households. This concern remains a major and highly relevant issue, especially in the context of Ukraine's currently unstable economic climate. **Purpose.** The article aims at identifying the main threats to the financial security of enterprises and developing recommendations for their elimination. **Methods.** The article uses the methods of analysis and synthesis to determine the main parameters of external and internal threats to the financial security of enterprises, and abstract methods to make theoretical generalizations and conclusions of the study. **Results.** The article summarizes a research study on the primary threats to a business's financial security. It delves into the various components and structural elements that constitute an enterprise's financial security. The study also outlines strategies to mitigate these threats, focusing on the integration of key subsystems that collectively form a comprehensive approach to managing financial security. This integrated system encompasses strategic management of financial security, financial analysis and control, optimization of financial processes, investment policy, and the management of liquidity and risks. **Conclusion.** Analyzing and categorizing threats to financial security based on their functional components offers a pathway to develop targeted strategies that enhance both the specific components and the overall financial security of an enterprise. It's crucial to recognize that the array of threats can differ greatly between different enterprises. To safeguard a company's financial security in today's economic climate, it's essential to classify these threats based on various factors: their origin, area of impact, likelihood of occurrence, duration of effect, and severity. This detailed identification is a critical step in making informed decisions to mitigate the adverse effects on the financial health and ongoing economic stability of the business.

Keywords: financial security, threat, risk, system, enterprise.

Анотація. Постановка проблеми. В останні роки посилюється значення забезпечення фінансової безпеки на всіх рівнях, чи то на рівні макроекономіки, на рівні підприємств або в домогосподарствах. Це питання залишається однією з ключових і, відповідно, найбільш актуальним у сучасному нестабільному середовищі української економіки. **Метою статті** є з'ясування основних загроз фінансовій безпеці підприємств та розробка рекомендацій по їх усуненню. **Методи дослідження.** В статті використано методи аналізу та синтезу – під час визначення основних параметрів зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці підприємств та абстрактнологічний – задля теоретичних узагальнень і висновків дослідження. **Результати дослідження.** У статті наведені результати дослідження сутності основних загроз фінансовій безпеці підприємства. Проаналізовано компоненти фінансової безпеки підприємства та представлено її структурні елементи. Представлено заходи із запобігання можливим загрозам фінансовій безпеці підприємств, які ґрунтуються на реалізації ключових напрямків-підсистем, які взаємодіють між собою, створюючи цілісний механізм управління фінансовою безпекою підприємства. Ця система включає в себе: стратегічне управління фінансовою безпекою, фінансовий аналіз та контроль, оптимізація фінансових процесів, інвестиційна політика, управління ліквідністю та ризиками. **Висновки.** Дослідження та систематизація загроз фінансовій безпеці за функціональними складовими відкриває можливості для розробки ефективних заходів, спрямованих на підвищення рівня кожної з функціональних складових та в цілому фінансової безпеки підприємства. Важливо враховувати, що склад загроз може значно варіюватися для різних підприємств. Тому для забезпечення фінансової безпеки підприємства у сучасному економічному середовищі варто класифікувати загрози відповідно до місця та джерела виникнення, сфери походження, можливості здійснення, тривалості дії, ступеня важкості. Така їх ідентифікація необхідна для прийняття ефективних рішень щодо нейтралізації негативного впливу на фінансовий стан та стійкість економічного розвитку підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека, загроза, ризик, система, підприємство.

Problem statement. The ongoing military aggression by Russia has created challenging conditions for businesses operating in Ukraine, necessitating significant adjustments to adapt to these new circumstances. This situation has brought the issue of financial security to the forefront for business owners and managers. One of the key threats in this environment is the erosion of trust among investors and depositors in the financial system and the business management framework. Additionally, the current climate has led to a more conservative approach by entrepreneurs, who are now more focused on leveraging the financial and

insurance opportunities available within the Ukrainian market [7, p. 63–74]. Macroeconomic threats to the financial security of enterprises encompass several key issues. These include a limited investment market infrastructure, which suffers from uneven and unstable development. This situation is marked by a scarcity of diverse and well-developed credit and financial institutions. Additionally, there's a low diversification in sales markets, contributing to vulnerability. Another significant concern is the instability of legislation, which can create unpredictable business environments. Further challenges arise from restric-

tions on establishing a competitive market mechanism in the economic sphere. Lastly, there's a notable absence of a comprehensive approach to risk accounting and analysis, both by the state and business entities in general, which hampers effective risk management and mitigation strategies. [15, p. 186–200]. At the microeconomic level, specifically within individual enterprises, one of the most significant factors is the ineffective and careless approach to implementing a financial security system. This issue often stems from the management personnel and specialists across various departments. Their lack of competence or negligence in handling the financial security measures can significantly impact the overall stability and safety of the enterprise's financial standing..

Analysis of recent research and publications. The scientific works of some scholars, in particular Z. Varnalii, N. Halayko, O. Hryvkivska, N. Davydenko, V. Zarosylo, S. Melnyk, O. Lysa, G. Pyatnytska, H. Zweig and others, are devoted to the study of threats to the financial security of enterprises. Despite noteworthy advancements, diverse scientific approaches, and the development of certain theories aimed at identifying and countering threats to an enterprise's financial security, there remains a lack of a unified, systematic concept for effectively avoiding these threats. This gap highlights the ongoing need for a consolidated framework or theory that can comprehensively address the complexities of financial security challenges at the enterprise level.

The purpose of the article. The article aims at identifying the main threats to the financial security of enterprises and developing recommendations for their elimination.

Presentation of the main research material. At the present stage, there is a serious threat to Ukraine's financial security. All aspects of financial security are in a state that does not meet the requirements, and this is primarily due to the full-scale invasion of Russia. The financial stability of enterprises is recognized as one of the key components of the country's economic potential [10].

The security of an enterprise is a multifaceted concept shaped by the dynamics of its financial relationships, both within the organization and in its interactions with external parties [11, p. 84–87]. Thus, solving the problem of forming a functional structure of financial security of enterprises is a high-priority and urgent task, since it arises as a result of the contradiction of individual components of this structure.

N.M. Davydenko suggests that an enterprise's financial security hinges on several key factors: ensuring financial stability, liquidity, and solvency; effective utilization of financial resources; organizing internal control over primary business activities; analyzing both internal and external threats to economic security; preventing potential losses to the enterprise's financial stability; and the quality of management within the business entity. [4, p. 67–80; 14].

L. Martiusheva includes in the structure of financial security of an enterprise elements of budgetary, tax, monetary, currency, banking, investment, stock, and insurance nature [9, p. 85–90].

As an objective phenomenon, a threat to financial security emerges when there's a conflict between the financial interests of an enterprise and its external and internal environment. These threats stem from various adverse factors and conditions that impact the operation of the enterprise's financial system. They can arise from a single factor or a combination of multiple conditions [8, p. 17–22].

It's important to acknowledge that these factors can operate either independently or in tandem. However, it's crucial to understand that the source of the threat isn't just the negative factor alone, but also its detrimental impact on the enterprise's capacity to pursue specific financial interests and maintain its financial security. This harmful influence of the factor is characterized by its probabilistic nature, which is an inherent attribute of any threat to an enterprise's financial security.

As a result of the negative impact of a threat, its action may result in direct or indirect damage to the company. This damage can be expressed in the form of direct loss (loss of income, capital, etc.) or indirect loss (lost profits, reduced financial reputation of the company, etc.).

Threats can have different duration, so there are temporary and permanent threats. Temporary threats arise within a certain limited period of time, and permanent threats, respectively, throughout the entire period of operation of the enterprise and cannot be eliminated [10, p. 109–113].

In order to identify possible threats to the financial security of an enterprise, it is necessary to determine its main tasks, among which the following aspects can be distinguished:

- timely identification of financial security risks and development of measures to avoid them;
- reducing real internal and external threats to the financial security of the enterprise;
- ensuring financial stability and economic efficiency of the business entity;
- analysis of the current state, monitoring of indicators aimed at identifying residual post-crisis phenomena and problem situations, as well as adaptation of the system to optimize the financial security of the business entity.

Most domestic authors [1 p. 38–45; 3; 13, p. 181–185; 15, p. 186–200] classify all potential threats to the financial security of an enterprise into internal and external ones. External threats include the following: challenges related to the war in the country; economic dependence on imported raw materials of most enterprises; negative balance of foreign economic activity; excessive export of raw materials; growth of foreign debt; loss of positions in international markets due to military aggression and low competitiveness of products; uncontrolled outflow of foreign currency resources abroad; irrational use of foreign loans.

Internal risks and hazards that may affect the financial security of an enterprise include intentional or accidental errors in the management of the enterprise's finances. These risks are related to various aspects, such as:

Choosing a company's strategy: an important aspect that determines internal risk is the process of choosing a company's strategy. An incorrectly chosen strategy may affect the financial stability of the enterprise and its ability to adapt to changes in the economic environment.

Managing and optimizing assets and liabilities: Effective management of assets and liabilities is essential for financial security. This includes developing, implementing and monitoring receivables and payables management strategies, selecting investment projects, and identifying sources of funding. Optimization of depreciation and tax policy is also part of this process, given its impact on the financial condition of the enterprise [6, p. 92–98].

The structure of measures to prevent possible threats to the financial security of enterprises (Figure 1) is based on the implementation of several key areas-subsystems,

which, although independent, interact with each other, creating a holistic mechanism for managing the financial security of the enterprise. This system includes: strategic financial security management, financial analysis and control, optimization of financial processes, investment policy, liquidity and risk management.

The synergistic interaction of these areas or subsystems culminates in a comprehensive and integrated approach, which is instrumental in pre-emptively identifying and mitigating potential threats to the financial security of an enterprise. This collaborative strategy significantly contributes to reinforcing the stability and enhancing the efficiency of the enterprise's financial activities, thereby ensuring a more robust and resilient financial framework within the organization.

Evaluating the impact and effectiveness of the financial sector subsystems, along with organizational and economic measures, plays a pivotal and significant role in securing the long-term sustainability and success of enterprises. This evaluation, focusing on the financial aspect in a methodical and structured manner, is geared towards a thorough and comprehensive analysis of the organization's current state. It also aims to optimize the management and turnover of financial resources within a particular enterprise, thereby enhancing its overall financial health and operational efficiency. This detailed and strategic approach is essential for the enterprise to adapt and thrive in the dynamic business environment.

Giving proper attention to the interaction and interconnection of the various subsystems of financial activities significantly influences the overall financial health of a company. Neglecting these aspects can lead to an underestimation of potential risks, creating uncertainty in financial matters. This, in turn, can have a serious impact on the company's financial security.

The financial aspect is manifested through counteracting the totality of financial risks of economic activity, rational organization of the entities' finances, organization of effective financial work at the enterprise [12, p. 58–64]. Financial areas for improving enterprise security may include the following provisions:

- creation of an effective system of prevention and early response, the tasks of which include accumulation, processing, transmission of information about the impact of external and internal threats, making appropriate operational decisions, analysis of the current state of organization of finances at the enterprise, comparison of financial security assessment indicators with normative values during the season; analysis, research and monitoring of indicators of property status, liquidity, financial stability, business activity and profitability

- managing the profit of enterprises. Profit is the net result of cash flow. Its stable availability makes the financial capabilities of entities better. Earning a sufficient and stable amount of profit will ensure the investment attractiveness of enterprises and contribute to their financial independence.

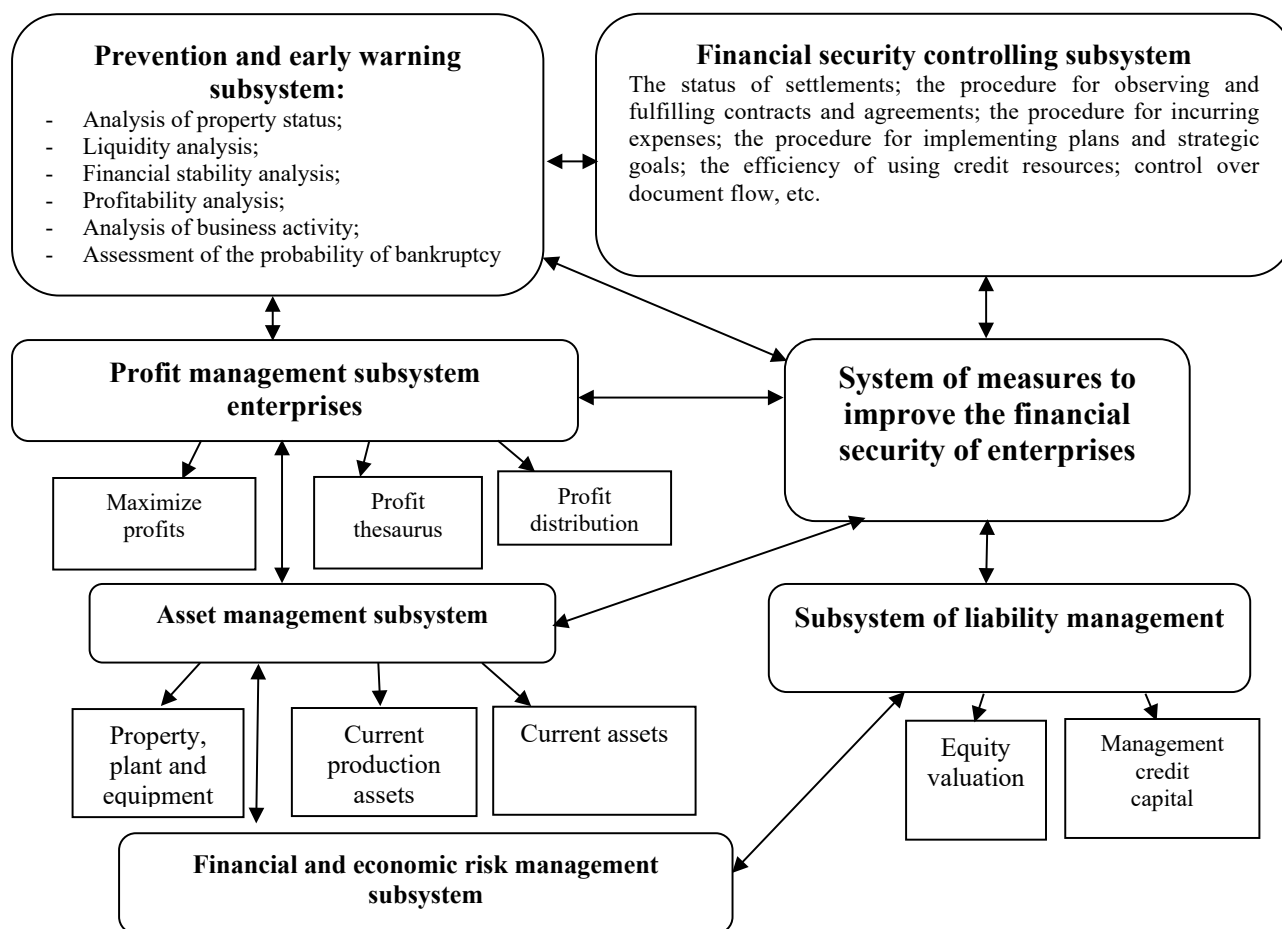

Figure 1. System of measures to improve the financial security of enterprises

Source: compiled by the author on the basis of [3; 5; 7]

However, the current fluctuations in the economic environment and the volatility of the final result of enterprises' activities make their work extremely risky. There is a high probability that the actual amount of profit received will not match the planned value. This can be caused by loss of sales markets, unforeseen price fluctuations, etc. In order to smooth out unfavorable moments and seasonal fluctuations in cash flows, it is advisable to create additional reserve cash funds with an appropriate liquidity reserve. Such funding will allow you to attract credit resources at a more favorable time, have funds to replenish the working capital when covering losses from unfavorable events, and acquire protection against financial and economic risks;

– financial and economic risk management should include all known threats to the normal course of business operations in the system of ensuring financial security of enterprises. The mechanism and procedure for financial security management in place at the enterprise should help to maintain a stable position of the entity's financial system among competitors, as well as effectively counteract new threats and risks.

According to Z.S. Varnalii, it is advisable to define a system of steps designed to eliminate threats to financial security, in particular [2]:

1. Formation of the information base for the analysis.
2. Identify the factors of endogenous and exogenous environments that affect the enterprise.
3. Assessment of the financial condition of the enterprise in terms of financial security.
4. Develop a short- and medium-term plan for the company with a focus on improving financial security.
5. Develop a set of measures necessary to implement the action plan to improve financial security.
6. Implementation of the defined action plan.
7. Control and monitoring of plan implementation.
8. Evaluation of the effectiveness of the measures taken.
9. Making adjustments to the set of measures and applying the updated plan. According to the scientist, and

we agree with him, the application of such a set of actions should make it possible to achieve an adequate level of financial security through micro-level measures.

Researching and systematizing threats to financial security by functional components opens up opportunities for developing effective measures aimed at improving the level of each of the functional components and the overall financial security of the enterprise. It is important to keep in mind that the composition of threats can vary significantly from company to company.

If there are no dedicated financial security experts, the financial department of a company can take on the responsibility of managing this area. It's vital to conduct regular monitoring and assessment of the financial security level, both for the enterprise as a whole and its individual components. Coupled with prompt actions to prevent or reduce threats, this approach is key to averting potential losses.

Conclusions. The financial security of an enterprise, defined as its capacity to ensure stable growth in both current and strategic timeframes, plays a critical role in maintaining the financial sustainability and stability of the enterprise's development. A high degree of financial sustainability is achieved through a robust level of financial security. Disproportion and misalignment in the financial aspects of the company's financial security can lead to destabilization, signaling a shift of the financial system from a safe to a risky state. Thus, ensuring financial security is a fundamental principle for the efficient and stable operation of an enterprise. This requires precise and reliable quantitative evaluation of the financial security level, using a comprehensive scientific and practical approach. Mitigating the effects of both external and internal threats to an enterprise is crucial and can be accomplished through well-informed decisions. These decisions not only ensure an adequate level of financial security but also pave the way for strengthening the financial health of the enterprise, thereby enhancing financial security and improving management efficiency.

References:

1. Varnalii Z. S., Mehed A. M. (2020) Ensuring the functioning of the financial security system of the enterprise and methods for assessing its effectiveness. *Scientific Collection "InterConf" with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference "Science and Practice: Implementation to Modern Society"*. Manchester, United Kingdom: Peal Press Ltd., no. 1 (31), pp. 38–45.
2. Varnalii Z. S., Mehed A. M. (2021) Ensuring the financial security of business entities. *The 7th International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development"*. BoScience Publisher, Chicago, USA, pp. 751–762. Available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/MODERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT22-24.12.21.pdf>
3. Hryvkivska O. V. (2012) *Ensuring financial security of agriculture: a monograph*. Ternopil: Aston, p. 340.
4. Davydenko N. M. (2015) Anti-crisis financial management at the enterprise. *Scientific Bulletin of NULES of Ukraine. Series "Economics, agrarian management, business"*. Kyiv: NULES of Ukraine, vol. 211, part 1, pp. 76–80.
5. Davydenko N. M. (2003) Measures to ensure financial security in the agro-industrial complex. *Scientific Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, vol. 66, pp. 187–190.
6. Davydenko N. M. (2003) Methodological support for the analysis of the financial condition of enterprises. *Bulletin of ZhITI*, vol. 4, pp. 92–98.
7. Davydenko N. M. (2014) System of measures to improve financial security in agrarian business. *Bulletin of Odesa National Economic University*, no. 10 (218), pp. 63–74.
8. Zarosylo V. O. (2017) Threats to financial security and their classification. *Scientific works of IAPM*, vol. 52 (1), pp. 17–22.
9. Martiusheva L.S. (2011) Methodological bases of organization of financial security of the enterprise. *Financial space*, no. 1, pp. 85–90.
10. Marusiak N. L., Bak N. A. (2022) Financial security of the enterprise and threats of its loss in the modern economic environment. *Economy and state*, no. 2, pp. 109–113. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.2.109.3>
11. Melnyk S. I. (2019) Formation of the mechanism for managing the financial security of the enterprise. *Scientific and production journal "Business Navigator"*, vol. 2(51), pp. 84–87.
12. Lysa O. V. (2016) Financial security of business entities in modern conditions. *Economic analysis: a collection of scientific works*. Ternopil, tom 26, no. 1, pp. 58–64.

13. Tsvaih Kh. I., and Halaiko N. V. (2016) Threats to the financial security of the enterprise and ways to eliminate them. *Black Sea Economic Studies*, vol. 11, pp. 181–185.
14. Davydenko N. M. (2015) Genesis of enterprise financial security. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, no. 2. Available at: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf
15. Kvasha S., Davydenko N., Pasichnyk Y., Viatkina T., Wasilewska N. (2018) GDP modelling assessment of methodologies and peculiarities of its usage in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16, issue 4, pp. 186–200.

Бібліографічний список:

1. Варналій З.С., Мехед А.М. Забезпечення функціонування системи фінансової безпеки підприємства та методи оцінки її ефективності. *Scientific Collection «InterConf»*, (31): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society». October, 2020. Manchester, Great Britain : Peal Press Ltd., 2020. № 1 (31). P. 38–45.
2. Варналій З.С., Мехед А.М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. *The 7th International scientific and practical conference "Modern directions of scientific research development"* (December 22-24, 2021). BoScience Publisher, Chicago, USA, 2021. С. 751–762. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/MODERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT22-24.12.21.pdf>
3. Гривківська О.В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 340 с.
4. Давиденко Н.М. Антикризове фінансове управління на підприємстві. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. Київ : НУБіП України, 2015. Вип. 211. Ч. 1. С. 76–80.
5. Давиденко Н.М. Заходи забезпечення фінансової безпеки в АПК. *Науковий вісник НАУ*. 2003. Вип. 66. С. 187–190.
6. Давиденко Н.М. Методологічне забезпечення проведення аналізу фінансового стану підприємств. *Вісник ЖІТІ*. 2003. Вип. 4. С. 92–98.
7. Давиденко Н.М. Система заходів підвищення фінансової безпеки в аграрному бізнесі. *Вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10 (218). С. 63–74.
8. Заросило В.О. Загрози фінансовій безпеці та їх класифікація. *Наукові праці МАУП*. 2017. Вип. 52 (1). С. 17–22.
9. Мартюшева Л.С. Методологічні основи організації фінансової безпеки підприємства. *Фінансовий простір*. 2011. № 1. С. 85–90.
10. Марусяк Н.Л., Бак Н.А. Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 109–113. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.2.109.3>
11. Мельник С.І. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства. *Науково-виробничий журнал «Бізнес – навігатор»*. 2019. Вип. 2(51). С. 84–87.
12. Лиса О.В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в сучасних умовах. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. Тернопіль, 2016. Т. 26. № 1. С. 58–64.
13. Цвайг Х.І., Галайко Н.В. Загрози фінансовій безпеці підприємства та шляхи їх усунення. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 181–185.
14. Davydenko N.M. Genesis of enterprise financial security. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. 2015. № 2. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf
15. Kvasha S., Davydenko N., Pasichnyk Y., Viatkina T., Wasilewska N. GDP modelling assessment of methodologies and peculiarities of its usage in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Volume 16. Issue 4. С. 186–200.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023

УДК 657.44

JEL P46

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-4

Гуріна Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9433-069X>

Nataliia Hurina

State Tax University

Гурін Д.П.

здобувач освіти другого (магістерського) рівня,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6069-5970>

Dmytro Hurin

State Tax University

ДОХОДИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ УПРАВЛІННЯ

INCOME OF COMMERCIAL ENTERPRISES: PROBLEM ASPECTS OF SUBSTANCE AND CLASSIFICATION FOR MANAGEMENT

Анотація. У даній статті розглянуті різні підходи до визначення економічної сутності доходів. Надано огляд ключових етапів еволюції знань про доходи, взявши за основу їх історичний контекст і охопивши сучасний стан. Проаналізовано різні підходи до визначення класифікаційних ознак доходів та запропоновано ввести додаткові класифікаційні ознаки, що дасть можливість формувати аналітичну інформацію про отримані доходи торговельними підприємствами та забезпечить можливість всебічного вивчення сутності доходів, а також дослідження основних проблем щодо обліку доходів та напрямків їх розв'язання.

Ключові слова: доходи, класифікаційні ознаки доходів, торговельне підприємство, реалізація товарів.

Abstract. Introduction. Regardless of the type of activity, industry or form of ownership, income for the enterprise is of key importance. Today, trading enterprises operate in conditions of fierce competition, therefore, in order to obtain income and maintain existing positions in the market, it is necessary to make maximum efforts. In addition, no matter what stage of development the company is at, the management will always be interested in information about incurred expenses and received income.

Purpose. The purpose is to generalize the essence of the economic category "income", determine their role in the accounting system and provide recommendations on optimizing the classification features of income, which will provide the trading company with the necessary analytical information for making management decisions. **Methods:** analysis, comparison. **Results.** This article examines various approaches to determining the economic essence of income. The main stages of the development of knowledge about income are considered, based on their historical development, and the current state is investigated. Different approaches to determining income classification features were analyzed and additional classification features were proposed.

Conclusion. As a result of the study, it was proposed to consider income as an increase in economic benefits due to the receipt of assets and/or an increase in their value and a decrease in liabilities, which lead to an increase in equity (with the exception of participants' contributions) due to the implementation of a certain type of activity and obtained competitive advantages as a result of making effective management decisions. Also, for the purpose of forming high-quality analytical information, which is necessary for management and organization of accounting processes at the enterprise, drawing up reports on income from the sale of goods (providing services) and for forecasting and making appropriate management decisions, it is proposed to single out additional classification features. In particular, it is proposed to consider income from the sale of goods (works, services) in terms of forms of payment for sold goods, dividing into income received in cash and non-cash payments, as well as according to the method of managing the sale of goods, allocating income from the sale of goods in sale period, income from the sale of promotional goods, income from the sale of gift certificates and income from the sale of goods using discount cards. In addition, it is proposed to separate the income that was received from the sale of products via the Internet or from sales in a stationary store. And to classify the income according to the types of sale – on credit, in installments and under the contract of commission (consignment). We also offer to distribute income from the sale of products according to seasonality and new products: income from the sale of seasonal goods, income from the sale of non-seasonal goods, income from goods manufactured in the reporting year and last year, and income from the sale of goods manufactured in the past and reporting periods.

Keywords: income, income classification features, trade enterprise, sale of goods.

Постановка проблеми. Формування інформаційної бази щодо доходів торговельного підприємства представляє собою одне з актуальних теоретичних та практичних завдань. Відсутність єдиного підходу до

тлумачення терміну «доходи» обумовлює доцільність подальших досліджень щодо визначення їх сутності, відображення в обліку та звітності інформації про них, як про одного з основних показників результативності

роботи підприємства та пояснює необхідність уточнення класифікаційних ознак, враховуючи специфіку діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці, такі як С.Ф. Голов, Д.В. Карпенко, О.А. Лаговська, Н.М. Носач, О.А. Подолянчук, Н.М. Ткаченко, Т.І. Яворська внесли значний вклад у створення системи обліку доходів на підприємствах.

Метою даної статті є узагальнення сутності економічної категорії «доходи», визначення їх ролі в системі обліку та надання рекомендацій щодо оптимізації класифікаційних ознак доходів, що забезпечить торговельне підприємство необхідною аналітичною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незалежно від виду діяльності, галузі чи форми власності, доходи для підприємства мають ключове значення і на якому б етапі розвитку не знаходилося підприємство, керівництво завжди буде цікавити інформація щодо понесених витрат і отриманих доходів. З метою відображення в обліку інформації про отримані доходи, необхідно визначитися з трактуванням самого терміну «доходи».

Сутність економічної категорії «дохід», дослідження джерел їх виникнення та методів для їх збільшення завжди будуть предметом дискусій.

Наприклад, меркантилісти сприймали багатство країни як еквівалент золота і срібла, отриманого через здійснення міжнародної торгівлі. Представники класичної економічної теорії вважали, що капітал людини представляє собою частину її майна, яку вона використовує для здобуття доходу, а збільшуючи свої власні доходи, людина також збільшує дохід країни, що призводить до зростання загального суспільного доходу [16].

Думки науковців щодо трактування терміну «дохід» наведені на рисунку 1.

Так, А. Загородній, Г. Вознюк, Г. Партин, С. Князь визначають дохід, як «гроші або матеріальні цінності, отримані від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності» [3].

В.С. Сухарський розглядає у якості доходу виторг, отриманий від реалізації товарів [13]. І. Бойчик зазначає, що до складу доходів не включають надані знижки,

вартість раніше реалізованих, але повернутих товарів, а також податки з продажу [1, с. 297]. Визначення, з яким погоджується більшість сучасних науковців-економістів, наведене у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та розглядається як «збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників)» [7]. Отже, в результаті проведеного дослідження думок науковців, можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до трактування терміну «дохід», тому пропонуємо уточнене визначення у такій редакції: «доходи – це збільшення економічних вигод унаслідок надходження активів і/або збільшення їх вартості та зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком внесків учасників) внаслідок здійснення певного виду діяльності й отриманих конкурентних переваг у результаті прийняття ефективних управлінських рішень» [2, с. 54–55].

Ефективність прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня доходів від реалізації товарів на всіх рівнях ієрархічної системи управління залежить від якості облікової інформації, що формується відповідно до запитів користувачів в інформаційній системі торговельного підприємства. І чітка та обґрунтована класифікація доходів лише сприятиме прийняттю ефективних рішень [12]. Необхідно відзначити, що у наукових дослідженнях більше уваги приділяється тим класифікаційним ознакам, які забезпечують одержання аналітичної інформації щодо доходів з урахуванням особливостей діяльності підприємства (табл. 1).

Кожен з наведених авторів пропонує виокремлювати певні класифікаційні ознаки доходів. Так, наприклад, Д. В. Карпенко пропонує «класифікувати доходи підприємства відповідно до їх цільового спрямування і виділяє релевантні та не релевантні, дійсні та можливі, інкрементні та маржинальні доходи» [4]. О.А. Подолянчук також виділяє «дійсні та можливі доходи, групуючи їх в класифікаційну ознаку за можливістю отримання» [10]. При виокремленні даної класифікаційної ознаки автор звертає увагу на час та спосіб одержання доходу. До дійсних доходів О.А. Подолянчук

Рис. 1. Огляд думок науковців щодо трактування сутності економічної категорії «дохід»

Джерело: узагальнено авторами, опрацювавши джерела [3; 4; 10; 13]

Таблиця 1

Перелік додаткових класифікаційних ознак доходів

Класифікаційні ознаки доходів	За періодичністю	За формою розрахунку	За географічним сегментом	За центрами доходів	За ступенем суттєвості	За формою отримання	За ступенем узагальнення	За можливістю планування	За характером оцінки	За можливістю отримання	За цілями оподаткування
Автори											
Н. Стефанович,											
О. Костенко [12]		+				+	+				
О.А. Лаговська [6]	+							+			
Д.В. Карпенко [5]	+		+	+	+	+	+	+			+
О.А. Подолянчук [10]					+						
Н.М. Носач [9]		+							+	+	

Джерело: узагальнено авторами, опрацювавши джерела [5; 6; 9; 10; 12]

відносить «попередню оплату від покупців за товари (роботи, послуги), а до можливих – доходи, що були отримані підприємством після відвантаження замовлення покупцю» [10]. Але, відповідно до НП(С)БО 15 «Дохід», «попередня оплата за товари не визнається доходом» [8]. Тому, підтримуємо думку Д.В. Карпенко замінити дійсні доходи на дохід, одержаний після відвантаження товарів. Оскільки це дасть можливість розглядати його у якості доходу від операційної діяльності підприємства. А, так звані, можливі доходи, доцільно розглядати «як економічну вигоду, яку компанія може отримати при прийнятті альтернативного рішення і замінити таку класифікацію на доходи отримані після відвантаження» [5].

Слушною є пропозиція Н.М. Носач щодо поділу доходів «за факторами впливу (дохід, що перебуває під впливом зовнішніх факторів та дохід, що перебуває під впливом внутрішніх факторів); за регулярністю отримання доходу (постійні, епізодичні) та формою розрахунку за реалізовані товари (доходи, що були отримані в готівковій формі та при безготівкових розрахунках)» [9, с. 222].

Ураховуючи особливості діяльності торговельних підприємств, доцільно доповнити існуючу класифікацію доходів, виокремивши такі класифікаційні ознаки, які забезпечать формування якісної інформаційної бази, використання якої надасть можливість проаналізувати інформацію щодо отриманих доходів та прийняти відповідні управлінські рішення для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Рекомендація Д.В. Карпенко, яка надавалася автором для підприємств готельного господарства, щодо поділу доходу, отриманого «з використанням торговельної знижки, клубних карт, подарункових сертифікатів і від реалізації акційних товарів» [5] буде доречною й для торговельного підприємства та дозволить оцінити доцільність застосування обраної програми лояльності.

На нашу думку, також варто виокремлювати такі класифікаційні ознаки доходів, як: «за визнанням (планові, фактичні); за центрами відповідальності (або центрами доходів), що надасть можливість проаналізувати внесок кожного структурного підрозділу торговельного підприємства, який задіяний у реалізації товарів, та виявити потенційні можливості для збільшення суми отриманих доходів; за ступе-

нем суттєвості (суттєві, несуттєві). Але при цьому, необхідно враховувати, що суттєвим, можна вважати дохід, частка якого в загальній сумі отриманих доходів становить не менше 5%. Це варто зафіксувати в документі, який регламентує облікову політику підприємства [2, с. 52].

Крім того, на сьогодні підприємство може здійснювати продаж товарів як у стаціонарному магазині, так і через інтернет-магазин, тому доцільним буде й дохід, отриманий в результаті реалізації, класифікувати за формою здійснення торгівлі. Це забезпечить можливість проведення аналізу, яка саме форма торгівлі є більш прибутковою для підприємства.

Оскільки, досить поширеною формою розрахунків між покупцем та продавцем є оплата вартості реалізованих товарів протягом певного періоду після їх продажу, наприклад, у розстрочку чи в кредит, тому, варто для торговельних підприємств виокремити таку класифікаційну ознаку доходів, як за видами реалізації товарів.

Також варто відзначити, що сума доходів, отриманих торговельним підприємством, досить часто залежить від сезонності, тому доречним буде виокремлення доходів, отриманих в результаті реалізації сезонних / несезонних товарів та від реалізації новинок.

Основними перевагами класифікаційних ознак доходів, виокремлених для торговельних підприємств, є орієнтація їх на потреби обліку з метою формування якісної інформаційної бази з урахуванням сучасних тенденцій розвитку даних підприємств.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено відсутність єдиного підходу до трактування поняття «дохід», тому пропонується під доходами розуміти збільшення економічних вигод унаслідок надходження активів і/або збільшення їх вартості та зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком внесків учасників) внаслідок здійснення певного виду діяльності й отриманих конкурентних переваг у результаті прийняття ефективних управлінських рішень. Запропоновані додаткові класифікаційні ознаки забезпечать отримання інформації, необхідної для проведення аналізу і прогнозування суми доходів, які підприємство може отримати в майбутньому, та для прийняття ефективних управлінських рішень щодо діяльності торговельного підприємства.

Бібліографічний список:

1. Бойчик І.М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
2. Гуріна Н.В. Облік та аналіз витрат і доходів підприємств: теорія та методика : дис. канд. екон. наук : 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ, 2014. 262 с.
3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О., Князь С.В. Торгівельна, маркетингова та рекламна діяльність : термінологічний словник. Львів : ТзОВ «Видавнича фірма «Афіша», 2019. 413 с.
4. Іфтемичук В.С. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття, персоналії. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/scripts/irbis64r_01/
5. Карпенко Д.В. Облікова інтерпретація класифікації доходів підприємств ресторанного господарства. URL: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/235/public/235-902-1-PB.pdf>
6. Лаговська О.А. Доходи як соціально-економічна категорія: класифікаційний підхід. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/67009/62463>
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 року № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>
9. Носач Н.М. Класифікація доходів від реалізації товарів для потреб обліку та управління. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 28. С. 220–223.
10. Подольчанчук О.А. Облік доходів фермерських господарств та їх відображення у звітності. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 31 травня – 01 червня 2018 р. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 99–102.
11. Потриваєва Н.В., Кореновська Т.О. Нормативно-правові особливості облікового забезпечення витрат та доходів діяльності підприємства. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. № 4 (112). URL: <https://visnyk.mnau.edu.ua/en/n88v1r2016potryvaieva>
12. Стефанович Н., Костенко О. Підходи до сутності і класифікації доходів. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/111/111>
13. Сухарський В.С. Менеджмент: теорія, методологія, практика : монографія. Тернопіль : Астон, 2006. 416 с.
14. Ткаченко Т.П., Тульчинська С.О., Бойчук Д.В. Управління доходами на підприємстві. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/152.pdf
15. Яворська Т.І., Соболевська О.О. Теоретичні аспекти сутності доходів та їх класифікація. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/1-2.pdf>
16. Щетинін А.І. Політична економія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 480 с.

References:

1. Bojchuk, I. M. (2016) *Ekonomika pidpryemstva: pidruchnyk* [Enterprise economics: a textbook]. Kyiv: Kondor-Vydavnytvo. (in Ukrainian)
2. Ghurina N. V. (2014) *Oblik ta analiz vytrat i dokhodiv pidpryemstv: teoriya ta metodyka* [Accounting, analysis of costs and income of enterprises: theory and method]: dys. kand. ekon. nauk: 08.00.09 – Bukhghalterskyj oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoji dijalnosti). Nacionalna akademija statystyky, obliku ta audytu. Kyiv. (in Ukrainian)
3. Zaghorodnij A. Gh., Voznjuk Gh. L., Partyn Gh. O., Knjazj S. V. (2019) *Torghivelna, marketynghova ta reklamna dijalnistj: terminologichnyj slovnyk* [Trade, marketing and advertising activities: a terminological dictionary]. Lviv: TzOV "Vydavnycha firma "Afisha". (in Ukrainian)
4. Iftemichuk V. S. Geneza rynkovoji ekonomiky (politekonomija, mikroekonomika, makroekonomika, ekonomichnyj analiz, ekonomika pidpryemstva, menedzhment, marketyngh, finansy, banky, investyciji, birzhova dijalnistj): terminy, ponjattja, personaliji [The genesis of the market economy (political economy, microeconomics, macroeconomics, economic analysis, enterprise economics, management, marketing, finance, banks, investments, stock market activity): terms, concepts, personalities]. Available at: http://library.kpi.kharkov.ua/scripts/irbis64r_01/ (in Ukrainian)
5. Karpenko D. V. (2011) *Oblikova interpretacija klasyfikacii dokhodiv pidpryemstv restorannogho ghospodarstva* [Accounting interpretation of income classification of restaurant enterprises]. Available at: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/235/public/235-902-1-PB.pdf> (in Ukrainian)
6. Laghovsjka O. A. Dokhody jak socialjno-ekonomichna katehgorija: klasyfikacijnyj pidkhid [Income as a socio-economic category: a classification approach]. Available at: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/67009/62463> (in Ukrainian)
7. Ministerstvo finansiv Ukrayini. (07.02.2013). Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 1 "Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti" [Accounting Standard 1 "General requirements for financial reporting"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>. (in Ukrainian)
8. Natsionalne polozhennia (standart) bukhghalterskoho obliku 15 "Dokhid": nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29 lystopada 1999 roku № 290. [National Accounting Regulation (Standard) 15 "Revenue": Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 29 November 1999 No. 290]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (in Ukrainian)
9. Nosač N. M. (2017) *Klasyfikacija dohodiv vid realizaciji tovariv dlja potreb obliku ta upravlinnja* [Classification of income from the sale of goods for accounting and management purposes]. *Naukovyj visnyk Miznarodnoho humanitarnoho universytetu. Serija: Ekonomika i menedzhment*, vol. 28, pp. 220–223. (in Ukrainian)
10. Podoljanchuk O. A. (May 31 – June 1, 2018) *Oblik dokhodiv fermerskykh ghospodarstv ta jikh vidobrazhennja u zvitnosti* [Accounting of farm incomes and their reflection in reporting]. *Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informacijnoji systemy v Ukraini*. Ternopilj: TNEU. (in Ukrainian)
11. Potryvaieva N. V., Korenovsjka T. O. (2016) *Normatyvno-pravovi osoblyvosti oblikovogho zabezpechennja vytrat ta dokhodiv dijalnosti pidpryemstva* [Legislative features of the accounting support of expenses and income]. *Visnyk aghrarnoji nauky Prychornomor'ja*, no. 4 (112). Available at: <https://visnyk.mnau.edu.ua/en/n88v1r2016potryvaieva> (in Ukrainian)

12. Stefanovych N., Kostenko O. (2014) *Pidkhody do sutnosti i klasyfikaciji dokhodiv* [Approaches to the essence and classification of income]. Available at: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/111/111> (in Ukrainian)
13. Sukharskyj V. S. (2006) *Menedzhment: teorija, metodologija, praktyka: monohrafiya* [Management: theory, methodology, practice: monograph]. Ternopil: Aston. (in Ukrainian)
14. Tkachenko T. P., Tuljchynska S. O., Bojchuk D. V. (2018) *Upravlinnja dokhodamy na pidpryjemstvi* [Income management in the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, no. (3). Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/152.pdf (in Ukrainian)
15. Javorsjka T. I., Sobolevsjka O. O. (2020) *Teoretychni aspekty sutnosti dokhodiv ta jikh klasyfikacija* [Theoretical aspects of the essence of income and their classification]. Available at: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/1-2.pdf> (in Ukrainian)
16. Shchetynin A. I. (2011) *Politychna ekonomiya* [Political Economy]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023

УДК 336.273.3

JEL G18, H63, H81

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-5

Давиденко Н.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7469-5536>

Nadiia Davydenko

State Tax University

Лісовська А.С.

магістр,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5939-7677>

Anna Lisovska

State Tax University

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT AND POSSIBILITIES OF ITS ADAPTATION IN UKRAINE

Анотація. У статті наведено результати, отримані під час аналізу особливостей управління державним боргом в різних країнах, і визначено конкретні заходи, які можуть бути вжиті для адаптації цих підходів до умов української економіки. Досліджено актуальний стан зовнішньої заборгованості в Україні. Встановлено засоби управління борговим навантаженням, зокрема механізми реструктуризації державних зобов'язань. На підставі вивчення зарубіжного досвіду та оцінки стану державного боргу в Україні запропоновано напрямки, які сприятимуть підвищенню ефективності управління зовнішнім державним боргом в країні: продовжити обслуговування державного боргу шляхом покриття витрат за рахунок нових позик, отриманих від країн партнерів, реструктуризація боргу за облігаційними позиками із застосуванням знижок до номінальної (поточної) вартості виплат за боргом, використання боргових свопів для фінансування цільових програм.

Ключові слова: державний борг, запозичення, управління, боргова стійкість.

Abstract. Introduction. At present, Ukraine has a significant external public debt and the tendency is for it to grow steadily. Therefore, the priority task for the authorities should be to implement an effective public debt management strategy based on international experience. **The aim of this article** is to examine foreign approaches to external public debt management, to study international experience in public debt management and to develop practical recommendations for the improvement of the country's public debt management. **Methods.** The theoretical and methodological basis of the article are theoretical developments of leading modern domestic and foreign scholars on the international experience of external public debt management. The paper uses both general and special research methods, namely: system analysis, dialectical cognition, comparison, synthesis, theoretical generalisation, the method of induction and deduction, and logical generalisation. **Results.** The article presents the results of a study of foreign experience in public debt management and notes that the modern world economy is debt-driven, which consists in increasing consumer demand through the use of various levers of a credit nature. The experience of various foreign countries shows that even a high debt burden may not be critical for the country and its economy. As the study shows, the experience of the United States and Japan is useful for Ukraine and shows that a high level of public debt can be transformed into certain incentives for the country's economy to develop its innovation and investment activities, as well as allow the country to develop priority areas. Russia's full-scale military aggression on the territory of Ukraine has led to an increase in the volume of domestic and foreign currency debt. The military actions affected the structure of guaranteed public debt. **Conclusion.** It is established that in order to secure the situation in the field of public debt management and servicing, it is necessary to define the main provisions of the State debt policy, namely: to ensure the creation of a new debt strategy clearly defining all elements; to apply a series of measures aimed at maintaining the optimal ratio between the volume of public debt and GDP; to optimise the structure of the country's public debt; to create a programme of debt restructuring; to review the terms of debt obligations, maturity and interest rates.

Keywords: public debt, borrowing, management, debt sustainability.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку держави основними напрямками є стабілізація ситуації і економічне відновлення України. Використання фінансових ресурсів боргового характеру має на меті забезпечення і реалізацію довгострокових інвестиційних проектів та їх самоокупність, що дасть можливість

повернути позики і відсотки за користування ними на основі отримання економічного ефекту від використання залучених коштів [17]. Досягнення даного ефекту можливе лише за умови цілісного і структурного підходу щодо управління державним боргом, що передбачає підвищення рівня ефективності викорис-

тання залученого ресурсу на умовах, які було передбачено договорами та домовленостями. Це включає в себе забезпечення основних пріоритетів реалізації боргової політики держави як на середньо – так і на довгострокову перспективу. Ураховуючи варіаційність темпів росту державного боргу, коливання курсу грошової національної одиниці і потреби обслуговування та погашення вже сформованого боргу перед МФО та внутрішніми кредиторами, то передусім актуальними є дослідження сфери ефективності управління та підвищення боргової стійкості державного боргу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління державним боргом досить ґрунтовно було досліджено зарубіжними науковцями. Суттєву увагу даній проблематиці приділяли такі науковці, як К. Макконнелл, Р. Масгрейв, С. Брю, К.М. Рейнхарт, Р. Барро, К. Рогофф, а також інші дослідники. Науковим дослідженням питань управління державним боргом присвячені праці О.С. Босенка, В.М. Гейця, О.П. Макара, В.Ю. Дудченко, В.В. Койла, Є.О. Павловської, А.П. Софійенко та ін. Проте, незважаючи на велику кількість проведених досліджень у даній сфері, питання впровадження та можливості адаптації зарубіжного досвіду у реалії української економіки залишається актуальним, особливо в контексті зростання державних запозичень внаслідок російської війни та потребує подальшого вивчення.

Метою статті є вивчення міжнародного досвіду управління державним боргом та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення та можливості впровадження передового досвіду управління державним боргом в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив сучасної глобальної фінансової кризи на вітчизняну економіку стали ключовими факторами зростання рівня державного боргу в Україні [3]. Разом з тим, поширення наслідків пандемії коронавірусу стало результатом, який суттєво посилив тиск боргових виплат на Державний бюджет України в цілому. З іншого боку, високий рівень зовнішнього боргового навантаження є одним із факторів порушення фінансової стабільності України. Загострення цієї ситуації призвело до зростання потреб між обмеженістю фінансових ресурсів та фінансуванні внутрішніх інвестицій [16]. На цей період також припадає дестабілізація на світових кредитних ринках. Саме тому, для підвищення рівня боргової стійкості та макроекономічної стабіль-

ності важливе значення має впровадження ефективного механізму управління державним боргом [5].

Сучасна світова економіка носить борговий характер, який полягає у нарощенні споживчого попиту на основі використання різних важелів кредитного характеру. Це спричиняє її боргову залежність та залежність економік окремих країн. Надмірний обсяг боргового навантаження, як показує практика функціонування боргових механізмів породжує загрози макроекономічної стабільності [2]. Першочергово зауважимо, що дуже значний рівень боргів і боргового навантаження, призводить до нестабільності та потенційної непередбачуваності на глобальних фінансових ринках. Про це свідчить практика розвинених країн та країн, що розвиваються. Внаслідок чого корпоративний сектор і фінансова система недоотримують потрібні їм фінансові ресурси, а це в свою чергу, порушує їх збалансований розвиток, знижує потенціал економічного зростання та темпи зростання світового господарства в цілому.

При умовах відсутності певних зовнішніх обмежувачів усі держави тяжіють до необмеженого запозичення. В такому випадку міжнародні фінансові інституції даної сфери будуть не в змозі запропонувати адекватну фінансову підтримку. Наразі існує рекомендація МВФ та Маастрихтські критерії щодо величини боргового навантаження та запозичень. І вона має складати не більше 60%. Перевищення цієї граничної межі призведе до значного погіршення фінансової стабільності держави, її боргової стійкості тощо. Як кінцевий підсумок, це може призвести до технічного дефолту. Однак, як показує досвід провідних країн світу, таких як Японія (де відношення державного боргу до ВВП 266%), Великобританія (107%), Франція (116%), Бельгія (114%), США (108%) вони зберігають фінансову і макроекономічну стабільність і не піддаються ризикам дефолту. Основні показники боргового навантаження та суверенного рейтингу представлено у табл. 1.

Таким чином, зауважимо, що значний рівень боргового навантаження у країнах з високим рівнем розвитку не має негативного впливу на їх суверенний рейтинг і не несе певних ризиків дефолту.

У країнах із низьким рівнем розвитку та доходу на одну особу населення і не дуже високим рівнем боргового навантаження, яке знаходиться в межах норми боргові зобов'язання розглядаються, як правило, спекулятивні і ті, які піддаються високому кредитному ризику. Групи країн із низьким рівнем доходу, де існує

Таблиця 1

Показники боргового навантаження та суверенного рейтингу деяких країн світу за 2022 рік

Країна	Відношення державного боргу до ВВП, %	ВВП на одну особу населення, дол. США	Суверенний рейтинг		
			Moody's ratings	S&P ratings	Fitch ratings
Японія	266	42929	A1	A+	A
Франція	116	44995	Aa2	AA	AA
Канада	115	49222	Aaa	AAA	AA+
Бельгія	114	50103	Aa3	AA	AA-
США	108	68309	Aaa	AA+	AA-
Великобританія	107	46344	Aa3	AA	AA-
Аргентина	105	8442	Ca	CCC+	CCC
Бразилія	98	6797	Ba2	BB-	BB-
Україна	58	3727	B3	B	B

Джерело: сформовано на основі [10]

високий борговий тягар (перевищує межу в 100%) та має низький суверенний рейтинг свідчить про негативні тенденції у даній сфері. Тобто, це свідчить про те, що боргові зобов'язання держави є високоспекулятивними і перебувають у стані дефолту чи близькому до нього. Саме тому, можна зробити висновок, що аналіз боргового навантаження та ВВП на одну особу, який демонструє рівень економічного розвитку і суверенного рейтингу країн свідчить про те, що високий рівень їх розвитку економіки дає можливість збільшувати граничні показники понад Маастрихтський критерій (60%). Це не призведе до шкоди чи не вплине негативно на їх економічне зростання. Більше того, активне залучення державного боргу та раціональна політика його управління дозволяє розвинути країнам світу ефективне його спрямування на досягнення цілей стимулювання економічного зростання. В свою чергу, це позначається на рості динаміки ВВП і дозволяє ефективно обслуговувати державні запозичення [16].

Прикладом такого ефективного управління борговими зобов'язаннями є США. Вони мають дуже значні розміри державного боргу та при цьому успішно розвивають соціальну та економічну інфраструктуру за рахунок збільшення бюджетного фінансування, що відіграє особливу роль у стимулюванні зростання ВВП. Такий підхід використовується Урядом в умовах кризових явищ у економіці. Наприклад, одним з важливих напрямів подолання Великої депресії у 1932–1933 рр. було фінансування будівництва, залізниць, доріг, житла, розвитку промислової інфраструктури, що регулювалось чинним законодавством. Зокрема «Про відновлення національної промисловості» та «Про економію». Разом з тим, було створено Національне управління у справах відбудови промисловості, Адміністрацію національного відновлення, Управління цивільного будівництва, що були розпорядниками бюджетних коштів, які було спрямовано на розвиток інфраструктури [1].

В умовах пандемії COVID-19 президентом США Дж. Байденом було зроблено акцент на механізм дефіцитно-боргового фінансування інфраструктурних проєктів. Зокрема у травні 2021 р. було оголошено «План створення робочих місць» (American Jobs Plan), що передбачав модернізацію близько 32 тис. кілометрів доріг та приблизно 10 тис. мостів, а також оновлення складу громадського транспорту та створенні мережі зарядних станцій для електромобілів. На дані проєкти було профінансовано близько 621 млрд доларів. Окрім того, 111 млрд. дол. було спрямовано на заміну свинцевих водопровідних труб і каналізаційних систем. Не останнє місце займає розвиток широкопasmового інтернету, на який було передбачено близько 100 млрд. дол. (85,3 млрд євро) та 100 млрд. дол. було витрачено на поновлення електромереж [12].

Така масштабна державна підтримка розвитку бізнесу, фінансування розвитку інфраструктури та інноваційної діяльності дали змогу створити умови для високотехнологічної економіки із високим рівнем економічної складності. Вона є незалежною від світових сировинних циклів та дозволяє досягнути більш стабільного економічного росту і швидкого відновлення наслідків фінансово-економічних криз. Такі підходи дозволяють стверджувати про ефективність боргової політики США і використання механізму дефіцитного фінансування економічного зростання. Разом з тим,

темпи приросту ВВП у США переважають вартість обслуговування державного боргу. Зауважимо, що важливим чинником забезпечення ефективного обслуговування державного боргу є його низька вартість обслуговування, що забезпечується технологічною, економічною (ВВП) та військовою могутністю цієї країни. Також це є фактором високого рівня довіри до їх казначейських облігацій та структури фінансового сектору. Та з ін. боку реалізації ефективної політики Федеральної резервної системи США. Вони активно залучають свій регулятор до управління розвитком грошового ринку і стимулювання росту ВВП в період економічного спаду або кризових явищ в економіці [1].

За аналогією діє і Японія, яка має розмір боргового навантаження значно вищим в порівнянні зі США на ВВП.

Основними причинами суттєвого зростання державного боргу Японії було впровадження політики дерегуляції протягом початку 1990-х рр. Це в подальшому призвело до нарощування спекулятивних операцій банків на ринку житла і на ринку акцій компаній. Крім цього, мали місце негативні наслідки, які вплинули на конкурентоспроможність японських товарів на міжнародних ринках. Підписання міжурядової угоди між такими країнами як: США, ФРН, Великобританією та Францією (під назвою «Plaza Accord»), яка визначала значне зниження курсу долара по відношенню до єни. Все це призвело до зниження рівня доходів бюджету, збільшення дефіциту та як наслідок, збільшення рівня державного боргу. Він використовувався для подолання наслідків економічної кризи. Згодом, цей негативний вплив на динаміку державного боргу Японії мали форс-мажорні обставини, які пов'язані із Великотихокутським землетрусом та аварією на АЕС «Фукусіма» [7].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що початково боргову політику Японії було спрямовано на подолання криз та негативних явищ в економіці, що призвело до збільшення державного боргу.

Суттєву роль в управлінні державним боргом Японії відіграє центральний банк, який крім зниження відсоткових ставок і реалізацію програм кредитної та кількісного пом'якшення щорічного закуповує частину державних облігацій. Вони знаходяться у власності нерезидентів. В тому числі, великі золотовалютні резерви держави дозволяють робити такі операції на регулярній основі. Виходячи із зарубіжного досвіду управління державним боргом, на основі аналізу практичних аспектів США та Японії зауважимо, що у цих країнах, такі проблеми як збільшення рівня державного боргу і дефіцит державного бюджету не є проблемами або загрозами. Вони використовуються як певні інструменти їх макроекономічної політики, що спрямована на стимулювання економічного зростання держав.

Основними трансформаціями в галузі управління державним боргом у Польщі протягом 2000-х рр. було перенесення акценту з мінімізації витрат із середньострокової перспективи на довгостроковий горизонт. Всі поставлені цілі в управлінні боргом Польщі можна розподілити на дві категорії – три основні і чотири додаткові (умовні) цілі. Основними завданнями є наступні:

1) ефективне зменшення витрат, пов'язаних із обслуговуванням боргу, за допомогою свідомого та ефективного вибору інструментів, їхньої структури і строків випуску;

2) обмеження валютного та рефінансового ризику в іноземних валютах (основний підхід для досягнення цієї мети – це зниження частки зовнішнього боргу);

3) оптимізація управління ліквідністю державного бюджету [6].

Як додаткові цілі управління державним боргом в Польщі визначаються наступні: 1) зменшення ризику рефінансування в національній валюті за допомогою подовження середнього терміну погашення внутрішніх боргових зобов'язань; 2) обмеження відсоткового ризику через збільшення відсотка довгострокових інструментів з фіксованою ставкою на загальному ринку; 3) збільшення гнучкості структури боргу за рахунок конверсії неринкових боргових зобов'язань у ринкові інструменти; 4) зменшення емісійного фінансування боргу за рахунок підвищення частки небанківського сектора на загальному ринку [16].

Військова агресія на території України призвела до нарощення обсягів боргових активів у вітчизняній та іноземній валюті. Сума зовнішнього державного боргу у 2022 році у порівнянні з попереднім роком зросла на 1025,5 млрд грн., внутрішній державний борг за аналогічний період 327,1 млрд. грн.

Негиповим інструментом залучення боргових ресурсів за умов військового стану є військові облігації. Від початку військових дій до 31 грудня 2022 року Міністерство фінансів України залучило на аукціонах 152390,6 млн грн, 1959,1 дол США., 977,3 млн євро від розміщення облігацій внутрішніх військових позик. Найбільший обсяг цінних паперів даного типу зосереджений у банках, які займаються дилерською діяльністю. Друге місце займають юридичні та фізичні особи [14]:

– 20,2% від загального обсягу придбаних ОВДП у гривневому еквіваленті (20248,8 млн грн);

– 9,1% від загального обсягу у доларах США (300,5 млн дол. США);

– 17,3 від загального обсягу у євро (86,8 млн євро).

Військові дії вплинули на структуру гарантованого державного боргу. Особливістю даного боргового

зобов'язання є те, що користувачем боргових ресурсів виступає державна або приватна установа, яка отримала кредит. Виключенням з правил є місцеві органи самоврядування, які не можуть залучати боргові ресурси за допомогою гарантованого державного боргу У разі не виконання кредитного договору, відповідальність за сумою боргу несе Уряд країни. Незначні темпи приросту гарантованого державного боргу у порівнянні з державним боргом пояснюється більш складним механізмом залучення фінансових ресурсів та наявністю ризиків несплати за борговими зобов'язаннями. Динаміка гарантованого державного боргу України зображена на рис. 1.

Враховуючи комплексний характер проблем та військові дії на території країни серед переліку стратегій управління та обслуговування варто надати перевагу анти циклічній моделі. Її суть проявляється у мінімізації негативного впливу кризових проявів на національну економіку, державу, органи місцевого самоврядування, підприємницькі структури та домогосподарства. Значна увага в даному контексті приділяється зовнішньому державному боргу, а саме строкам, вартістю та кредиторами [13].

Третяк К.В., Климаш Н.І., Роганова Г.О. у дослідженні проблеми управління та обслуговування державного боргу пропонують кілька варіантів рішень щодо його зменшення та оптимізації процесів обслуговування (рис. 2).

Для України із запропонованих варіантів найбільш оптимальним є реструктуризація державного боргу [15]. Існує кілька можливих варіантів:

1) Продовжити обслуговування державного боргу шляхом покриття витрат за рахунок нових позик, отриманих від країн партнерів. Однак, такий напрямок може негативно вплинути на взаємовідносини з країнами – партнерами та кредитний рейтинг України.

2) Використання світового досвіду реструктуризації боргу на прикладі післявоєнного Іраку у 2003 році. Уряди США та Франції звернулись до Паризького клубу кредиторів з метою скорочення державного боргу Іраку. Цей крок був вкрай важливим в процесі

Рис. 1. Структура гарантованого державного боргу з 2016 по 2022 роки

Джерело: складено автором на основі [4; 11]

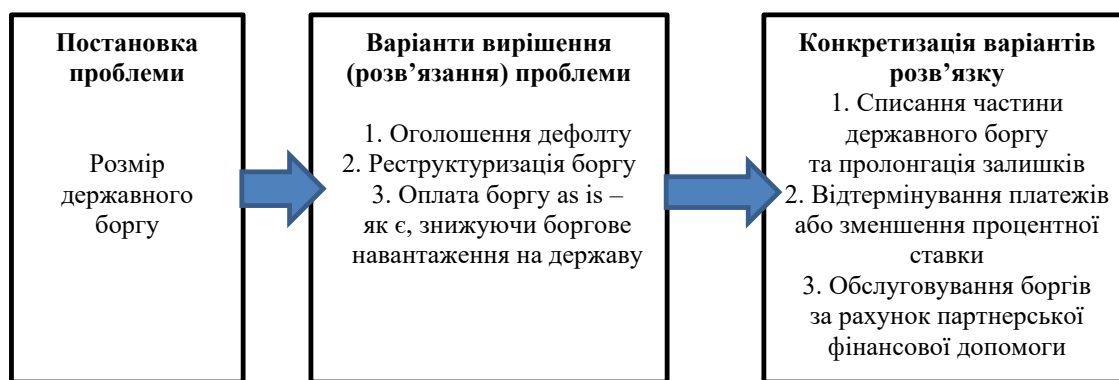

Рис. 2. Варіанти зменшення рівня боргового навантаження України

Джерело: [13]

післявоєнного відновлення. Таки досвід для України може бути використаний у разі закінчення війни. Крім того, у порівнянні з Іраком, обсяг державного боргу України на даному етапі є не настільки суттєвим.

3) Практика списання боргу для найбільш уразливих країн «включаючи ініціативи щодо бідних країн, переобтяжених боргом та багатосторонню ініціативу з полегшення тягара заборгованості» [9]. Крім того, на практиці активно використовуються механізми МВФ та Світового банку для підтримки «обтяжених боргами бідних і вразливих країн через Фонд стійкості і сталості». На жаль, в сучасних умовах України не підпадає під жодну з вищезазначених категорій країн. Проте ситуація може змінитись за умови, якщо Україна набуде статусу країни – кандидата в члени ЄС.

4) Реструктуризація боргу за облігаційними позиціями із застосуванням знижок до номінальної (поточної) вартості виплат за боргом. Така реструктуризація реалізується згідно плану Брейді, який було ухвалено у 1989 році. Відповідно до цього плану комерційним кредиторам було запропоновано погодитись на зниження боргового тягара в обмін на брейді – облігації (ліквідні та надійні фінансові інструменти). Термін їх погашення становив до 30 років, гарантією виступали безкупонні облігації казначейства США. Таким методом реструктуризації скористались Аргентина, Болгарія, Мексика, Польща, В'єтнам (1990–1999 рр.).

За таким планом Україна може реструктурувати борг за облігаціями, які обертаються на міжнародному ринку капіталу. Обмін можна здійснити на нові цінні папери держави з дисконтом у розмірі 50–60 % до номіналу первинних цінних паперів.

5) Використання боргових свопів для фінансування цільових програм (охорона довкілля або підвищення стій-

кості кліматичних умов). Боргові свопи – це інноваційний інструмент, який використовується для фінансування та вирішення проблем навколишнього середовища. Практичний досвід використання даного методу мають такі країни, як Ямайка, Гренада, Сейшельські острови тощо.

Висновки. Багато країн, незалежно від їхнього рівня розвитку, стикаються з необхідністю управління зовнішнім державним боргом. Важливо зазначити, що наявність боргу не обов'язково свідчить про фінансову неспроможність країни, оскільки деякі країни виступають як позичальники, так і кредитори одночасно. Однак визначальним фактором є співвідношення між зовнішнім боргом і валовим внутрішнього продукту (ВВП) країни. Національні практики управління державним боргом відрізняються в залежності від країни, їх цілей, засобів та моделей, що стали неодмінною частиною макроекономічної політики. Україну не можна назвати світовим лідером у сфері зовнішнього державного боргу, проте її фінансові зобов'язання є значущими та демонструють тенденцію до зростання внаслідок військової агресії. Тому, наразі надзвичайно гостро стоять завдання ефективного управління державним боргом країни. Це управління включає в себе вирішення проблеми зниження боргового навантаження та зменшення ризику невиконання боргових зобов'язань держави, зміна стратегії внутрішнього запозичення фінансових ресурсів, удосконалення правового забезпечення регулювання витрат на обслуговування та погашення зовнішнього боргу урядом, а також впровадження агентської моделі управління державним боргом.

Ми вважаємо, що досвід, набутий європейськими країнами, може бути адаптований під час створення системи управління державним боргом в Україні.

Бібліографічний список:

1. Богдан Т.П. Стратегічне управління державним боргом в умовах нестійкої позиції. *Фінанси України*. № 4. 2018. С. 75–93.
2. Босенко О.С. Управління державними борговими зобов'язаннями в зарубіжних країнах. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 2.
3. Давиденко Н.М., Жовніренко О.В., Волков А.Ю. Оцінка рівня боргової безпеки в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2021. № 4(65). С. 105–110.
4. Державний та гарантований державою борг України в 2022 році. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2022/> (дата звернення: 16.11.2023).
5. Кнір М.О., Плешакова Н.А., Плешакова О.А., Криворучко Я.В. Зарубіжний досвід управління зовнішнім державним боргом і перспективи його імплементації в Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 70–75.
6. Койло В.В. Зарубіжний досвід управління зовнішнім державним боргом: перспективи впровадження його в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 5. С. 199–204.

7. Макар О.П. Світовий досвід управління державним боргом і перспективи його застосування в Україні. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 54.
8. Макконелл Р., Брю С. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Ч. 1. Макроекономіка / Пер з англ. Львів : Просвіта, 1997. 672 с
9. Міжнародний досвід реструктуризації державного боргу у вимірі України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/shemaeva.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika> (дата звернення: 22.11.2023).
11. Річні звіти про виконання Зведеного бюджету України за 2016–2021 рр. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 28.11.2023).
12. Софієнко А. П. Зовнішні державні запозичення в стратегії фінансової стабілізації України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 210–217. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_6_0_210_217 (дата звернення: 14.12.2023).
13. Третяк К.В., Климаш Н.І., Роганова Г.О. Державний борг України: виклики та загрози для економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 10. С. 152–161. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-10_0-pages-152_161.pdf (дата звернення: 14.12.2023).
14. Трофімчук М.О. Оцінка впливу війни на вітчизняну економіку та подальші перспективи розвитку фінансово-економічних процесів в Україні. *Економіка та держава*. 2022. № 6. С. 60–64.
15. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. External Debt Management in the System of Financial Security of the State. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2023. Vol. 20. P. 144–153. URL: <https://wseas.com/journals/articles.php?id=7255> (дата звернення 14.12.2023).
16. Kvasha S., Davydenko N., Pasichnyk Y., Viatkina T., Wasilewska N. (2018). GDP modelling: assessment of methodologies and peculiarities of its usage in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. Vol. 16. Is. 4. P. 186–200.
17. Reinhart C.M. and Rogoff K.S. From financial crash to debt crisis. *American Economic Review*. Vol. 101. No. 5. P. 1676–1706.

References:

1. Bohdan T. P. (2018) Stratehichne upravlinnia derzhavnym borhom v umovakh nestiikoi pozytsii [Strategic management of public debt in an unsustainable position]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 4, pp. 75–93.
2. Bosenko O. S (2016) Upravlinnia derzhavnymy borhovymy zobov'iazanniamy v zarubizhnykh krainakh [The management of public debt obligations in foreign countries]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of the Research Institute*, no. 2.
3. Davydenko N. M., Zhovnirenko O. V., Volkov A. Yu. (2021) Otsinka rivnia borhovoï bezpeky v Ukraini [Assessment of debt security in Ukraine]. *Biznes-navihator – Business navigator*, no. 4(65), pp. 105–110.
4. Derzhavnyi ta harantovanyi derzhavoiu borh Ukrainy v 2022 r. [Public and publicly guaranteed debt of Ukraine in 2022]. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2022/> (accessed November 16, 2023).
5. Knir M. O., Plieshakova N. A., Plieshakova O. A., Kryvoruchko Ya. V (2019) Zarubizhnyi dosvid upravlinnia zovnishnim derzhavnym borhom i perspektivy yoho implementatsii v Ukraini [Foreign experience of external public debt management and prospects for its implementation in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 12, pp. 70–75.
6. Koivo V. V. (2017) Zarubizhnyi dosvid upravlinnia zovnishnim derzhavnym borhom: perspektivy vprovadzhennia yoho v Ukraini [Foreign Experience of External Public Debt Management: Prospects for its Implementation in Ukraine]. *Problemy system-noho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of the systemic approach in the economy*, no. 5, pp. 199–204.
7. Makar O. P. (2012) Svitoviy dosvid upravlinnia derzhavnym borhom i perspektivy yoho zastosuvannia v Ukraini [Global experience in public debt management and prospects for its application in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, no. 10, pp. 54–59.
8. McConnell R., Brew S. (1997) *Analitichna ekonomia: pryntsypy, problemy i polityka* [Analytical Economics: Principles, Problems and Policy]. Part. 1. Macroeconomics. Lviv: Prosvita, 672 p.
9. Mizhnarodnyi dosvid restrukturyzatsii derzhavnoho borhu u vymiri Ukrainy [International experience of public debt restructuring in the context of Ukraine]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/shemaeva.pdf> (accessed November 11, 2023).
10. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika> (accessed November 22, 2023).
11. Richni zvity pro vykonannia Zvedenoho biudzhetu Ukrainy za 2016–2021 rr. [Annual reports on the execution of the consolidated budget of Ukraine for 2016–2021]. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed December 18, 2023).
12. Sofienko A. P. (2019) Zovnishni derzhavni zapozychennia v stratehii finansovoi stabilizatsii Ukrainy [External government borrowing in Ukraine's financial stabilisation strategy]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 6, pp. 210–217. Available at: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_6_0_210_217 (accessed December 14, 2023).
13. Tretiak K. V., Klymash N. I., Rohanova H. O. (2022) Derzhavnyi borh Ukrainy: vyklyky ta zahrozy dla ekonomiky [Ukraine's public debt: challenges and threats to the economy]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 10, pp. 152–161. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-10_0-pages-152_161.pdf (accessed December 14, 2023).
14. Trofimchuk M. O. (2022) Otsinka vplyvu viiny na vitchyznianu ekonomiku ta podalshi perspektivy rozvytku finansovo ekonomichnykh protsesiv v Ukraini [Assessment of the impact of the war on the national economy and further prospects for the development of financial and economic processes in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, no. 6, pp. 60–64.
15. Davydenko N., Mykhaylichenko M., Titenko Z., Tsiukalo L. (2023) External Debt Management in the System of Financial Security of the State. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 20, pp. 144–153. Available at: <https://wseas.com/journals/articles.php?id=7255> (accessed December 14.12.2023).
16. Kvasha S., Davydenko N., Pasichnyk Y., Viatkina T., Wasilewska N. (2018) GDP modelling: assessment of methodologies and peculiarities of its usage in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16, is.4, pp. 186–200.
17. Reinhart C. M. and Rogoff K. S. (2011) From financial crash to debt crisis. *American Economic Review*, vol. 101, no. 5, pp. 1676–1706.

УДК 330.342.3

JEL L91, R41, R49, O32

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-6

Захаров Д.С.

кандидат технічних наук, докторант,
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5751-6771>

Denys Zakharov

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ В СИСТЕМАХ VISSIM ТА VISUM

ECONOMIC ADVANTAGES OF THE SIMULATION OF TRANSPORT CORRIDORS IN THE VISSIM AND VISUM SYSTEMS

Анотація. У статті розглянуті основні напрямки та принципи щодо перспектив розвитку транспортних систем українських міст в контексті створення розумних світлофорних об'єктів, які мають своєю кінцевою метою створення smart-коридорів, які, в свою чергу, мають мінімізувати затори на автошляхах та навести лад з організацією дорожнього руху. Розглядається економічна ефективність створення smart-коридорів та фактори, за рахунок яких вона досягається. Приділено увагу соціальному ефекту від впровадження цих заходів та необчислювальним економічним ефектам, що досягаються від їх впровадження. Більш загальною метою статті є надання доказів економічних переваг застосування методів імітаційного моделювання економічних систем на стадії до початку проектування та будівництва. Отже, успішне керування дорожнім рухом є прикладом інновацій в сфері перевезення пасажирів та цілком узгоджується зі світовими тенденціями розвитку міського громадського транспорту.

Ключові слова: міський громадський транспорт, транспортні системи, розумні світлофори, smart-коридори, імітаційне моделювання.

Abstract. Introduction. The constant complication of real economic systems (the transport systems of Ukrainian cities are no exception) requires constant improvement of the analysis of their possible behavior in the process of development. IT programs VISSIM for micro-modeling VISUM – for macro-modeling are used for transport planning and modeling of the behavior of traffic flows on highways, as well as for calculation of CO₂ emissions. Their economic efficiency is proven in this article. **Purpose.** The more general purpose of the article is to provide evidence of the economic advantages of applying the methods of simulation modeling of economic systems at the stage before the start of design and construction. **Methods.** Analysis, synthesis, comparison, systematic approach, methods of logical generalization, method of analogies, methods of simulation modeling, economic and mathematical methods, etc. **Results.** The article proves that the main directions and principles regarding the prospects for the development of transport systems of Ukrainian cities in the context of the creation of smart traffic light objects, which have as their ultimate goal the creation of smart corridors, which, in turn, should minimize traffic jams on highways and bring order to organization of traffic, is the use of simulation tools, in particular IT programs VISSIM and VISUM. The economic efficiency of creating smart corridors is proved and the factors due to which it is achieved are considered. Attention is paid to the social effect of the implementation of these measures and the incalculable economic effects. It has been proven that it is necessary to reduce the inflow of motor vehicles into cities and measures to curb them have been considered. Therefore, successful traffic management is an example of innovation in the field of passenger transportation and is fully consistent with global trends in the development of urban public transport. The post-war recovery and further development of the transport systems of Ukrainian cities must adhere to the principles set out in particular in this article.

Keywords: urban public transport, transport systems, smart traffic lights, smart corridors, simulation modeling.

Постановка проблеми. Постійне ускладнення реальних економічних систем (транспортні системи українських міст – не є виключенням) вимагає постійного вдосконалення аналізу їхньої можливої поведінки в процесі розвитку, науково-спрогнозованого передбачення процесів розвитку, прогнозування реакцій на внутрішні та зовнішні фактори впливу, прогнозування наслідків та можливих ризиків від тих чи інших економічних заходів, розробки управлінських рішень на всіх рівнях господарської ієрархії управління. Зараз для цього широко використовуються комп'ютерні програми та різноманітні математичні методи, а кінцева мета досліджень полягає у ефективному вирішенні економічних та/або управлінських завдань, що іноді важко формалізуються.

Так, для здійснення транспортного планування та моделювання поведінки транспортних потоків на автошляхах міст, а також обрахунку викидів CO₂ від двигунів внутрішнього згоряння транспорту, що рухається, застосовується ІТ-програма VISSIM для мікро-моделювання (наприклад, в рамках одного перехрестя чи певної ділянки вулиці) та програма VISUM – для макромоделювання (в рамках одного міста або одного транспортного району міста). Основне завдання використання вищезгаданих програм – зробити безпечним та збалансованим рух на автошляхах для всіх учасників дорожнього руху, налаштування розумних світлофорів та мінімізація заторів. Дана стаття буде присвячена економічним перевагам застосування вищезгаданого програмного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці імітаційного моделювання поведінки транспортних систем присвячено доволі велика кількість наукових доробок, в тому числі таких, що мають економічну спрямованість. Р.В. Шамрін [1] та Ю.О. Власюк [2] досліджують поведінку та особливості імітаційного моделювання економічних систем у найбільш загальному вигляді. Ю.В. Жерновий [3] характеризує поведінку вже більш обмеженого кола економічних систем, а саме – імітаційне моделювання систем масового обслуговування. О.Ю. Палант [4–5] вдається ще до більш обмеженої проблематики імітаційного моделювання – до моделювання транспортних систем та конкретних процесів, що відбуваються під час їхнього життєдієвого циклу, наприклад, – до моделювання раціонального пасажиропотоку, підбору транспортних систем по критерію максимальної безвідмовності тощо. Є.Н. Водозов та ін. [6–8] досліджують застосування методів імітаційного моделювання для оцінки ефективності оптимізації маршрутів міського пасажирського транспорту та системи обслуговування пасажиропотоку громадського транспорту.

Однак, наукових статей економічної спрямованості щодо збалансованого руху на автошляхах, налаштування «розумних» світлофорів та мінімізації заторів виявилась недостатня кількість. Лише в монографії І.О. Башинської та В.Ю. Філіппова [9], розкриваючи суть впровадження концепції smart-city в управління великими містами України, розглядаються поняття розумних системи міського пасажирського транспорту як однієї зі складових «розумних» міст, і де приділено увагу налаштуванню роботи розумних світлофорів та мінімізації заторів на автошляхах.

Мета статті – надати докази економічних переваг застосування методів імітаційного моделювання економічних систем на стадії до початку проектування та подальшого будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку наведемо декілька основних (загальних) положень щодо методів імітаційного моделювання, які ми маємо охарактеризувати в даній статті.

Отже, рівень сучасних систем моделювання характеризується великим вибором базових концепцій формалізації та структуризації систем, що моделюються, розвиненим графічним інтерфейсом, зрозумілим та наочним анімаційним поданням розвитку процесів та отриманих результатів. Імітаційні системи на сучасному етапі мають засоби для доступу та передачі інформації з баз даних та доступ для процедурних мов, що дозволяє виконувати обчислення та робити прогнози з автоматизованою оптимізацією [2].

При обранні тієї чи іншої моделі зазвичай використовують метод аналогії, а визначення рівнів її точності та достовірності – це вже окрема проблема, яку треба вирішувати під час розроблення/обрання моделі. Помилки, припущенні при виборі імітаційної моделі, можуть зробити процес моделювання занадто довгим, занадто дорогим, незрозумілим або привести до отримання невірних результатів, що спричинить прийняття невірних управлінських рішень. Обрання моделі – базис, на якому ґрунтується вся подальша робота. В окремих випадках моделювання припиняють ще до того, як будуть отримані кінцеві результати. Причини криються або в необхідності економії

коштів або часу, або стає зрозумілим, що відбувається в системі вже в процесі моделювання, ще до моменту отримання кінцевих (прикінцевих) положень. Застосування імітаційної моделі попри все може не дати очікуваних результатів. А результати моделювання зазвичай не використовують в якості готових управлінських рішень. Вони є своєрідними підказками, несуть консультативний характер або визначають напрямки прийняття таких рішень.

Всі ці положення повною мірою поширюються на моделювання транспортних коридорів в системах VISSIM та VISUM. Таке моделювання не є панацеєю в розв'язанні транспортних проблем міст, воно може не дати очікуваних результатів, його деталізація може завести в глухий кут, його точність та достовірність – лише припущення, але застосовуючи ці програми в розумних межах, можна добитися неабияких позитивних результатів. І це доведено на практиці. Так, Департамент міської мобільності та вуличної інфраструктури Львівської міської ради спільно з відділом транспортного планування, моделювання та організації дорожнього руху ЛКП «Львівавтодор» закупили відповідне ліцензійне програмне забезпечення та використовують його для відслідковування ситуації на автошляхах міста та налаштування (програмування режиму роботи) світлофорів. Це перше. Друге – це, власне, транспортне моделювання. Обидві програми доповнюють одна одну. Кінцева мета їх застосування – запуск smart-коридорів пропуску транспорту. Харківська міська рада теж виступила замовником створення в своєму місті smart-коридорів пропуску транспорту. Інші українські міста поступово приєднуються до цієї ініціативи.

В чому полягає сенс smart-коридорів? При їх запуску отримуємо можливість скорочувати чи продовжувати світлофорні цикли. Це – більш гнучкий, ніж є зараз, процес керування міським дорожнім рухом. В залежності від характеру руху транспорту та пішоходів, програми видають приклади-сценарії регулювання рухом за допомогою «розумних» світлофорних об'єктів. На цьому етапі можна оцінювати їхню економічну та соціальну ефективність. Бо, як відомо, громадський транспорт, крім іншого, ще є й соціальним видом транспорту, отже соціальну складову відкидати не можна.

Економічний ефект досягається за рахунок:

- зменшення простоїв в пробках та заторах транспортних одиниць громадського транспорту;
- більш економічного використання електроенергії наземним міським електричним транспортом;
- дотримання розкладів руху тощо.

Ще є необчислювальні економічні ефекти, що досягаються від впровадження smart-коридорів. Наприклад, чітка робота громадського транспорту скорочує кількість запізнь на робочі місця працівників підприємств, допомагає зробити громадський транспорт по справжньому мультимодальним за рахунок узгодженості та чіткого дотримання графіків руху.

Але соціальний ефект від впровадження цих програм та розрахунків smart-коридорів в життєдіяльність міст є значно важливішим.

Успішне керування дорожнім рухом є прикладом інновацій в сфері перевезення пасажирів і цілком узгоджується зі світовими тенденціями розвитку громадського транспорту.

Здавалося б, «зелені хвилі» можна розрахувати для звичайних світлофорів. Але це будуть жорсткі хвилі, які не залежать від швидкості та насиченості (інтенсивності) руху транспорту. «Розумні» світлофори, роботу яких в непростих транспортних умовах українських міст, розраховували за допомогою згаданого програмного забезпечення, є більш гнучкими, в їхню роботу можна закласти більше параметрів та умов руху транспортних потоків за часом доби, днями тижня, навіть, порами року. Вони здатні швидко реагувати на зміни в дорожньому русі в режимі реального часу.

Ще одним важливим моментом, де можна використовувати програму макромодельовання VISUM, збір даних про інтенсивність потоків автомобілів на в'їздах в місто. Кожного ранку великий потік транспорту в'їжджає в міста, а увечері покидає їх. Вносячи дані по вхідних/вихідних інтенсивностях в макромодель можна будувати маршрути громадського транспорту по транспортній мережі міста в залежності від точок максимального тяжіння пасажиропотоку.

Інтенсивність транспорту в містах треба зменшувати: будувати великі автостоянки на в'їздах в міста, розвивати громадський транспорт з наданням йому пріоритету на автошляхах, розвивати засоби мікробільності (які вже визнані різновидом міського громадського електричного транспорту), пускати громадський транспорт по відокремлених лініях, змінювати підходи до формування маршрутної мережі громадського транспорту, що докладно проаналізовано в нашій попередній роботі [10].

Ми вважаємо, що всі інфраструктурні проекти мають бути спочатку промодельовані, і тільки потім втілені в життя міст.

Багатьох проблем з заторами можна було б уникнути, якщо б спочатку рух транспорту було промодельовано. Це стосується Києва, Харкова, Одеси, Львова, інших великих міст, будівництво яких (центрального району) здійснювалось в минулому та позаминулому століттях. Організацію руху можна було б зробити по-іншому, якщо б спочатку провели моделювання, а потім приймали остаточні рішення. Отже, транспортні потоки однієї вулиці значно впливають на транспортні потоки іншої, перехрестя не справляються з великою кількістю транспорту, в який би спосіб не налаштовували світлофори. Затримки в дорожньому русі, зазвичай, з'являються у ранкові та вечірні години пік у робочі дні тижня, в міжпікові години проблеми з затримкою руху по автошляхах менш відчутні. Для

цього й використовують «розумні» світлофори, коригуючи потоки транспорту по автошляхах. Бо тільки вони можуть якщо не виправити, то хоча б послабити ситуації із затримками в русі. І якщо б в містах не робили моделювання, то було б значно гірше, ніж є на даний момент.

Висновки. На сучасному етапі розвитку міського господарства складні економічні системи міської інфраструктури вимушені працювати в умовах достатньо високої невизначеності, що суттєво ускладнює управління ними. В процесі прийняття управлінських рішень виникає проблема прогнозування поведінки системи та зовнішнього середовища. Результати прогнозів необхідно постійно корегувати по ходу розвитку подій, що дозволяє пристосовуватися до змін оточення та гнучко реагувати на негативні впливи.

Транспортні потоки міст зростають майже щоденно. Ними треба керувати. Єдине, на наш погляд, розумне рішення – створення в містах smart-коридорів пропуску транспорту, що дасть відчутний економічний та соціальний ефект, позбавить/зменшить затори на дорогах, позитивно вплине на міське повітря за рахунок зменшення викидів від працюючих двигунів внутрішнього згорання, зменшить кількість запізнь на робочі місця працівників підприємств за рахунок руху громадського та приватного транспорту без затримок, допоможе зробити громадський транспорт по справжньому мультимодальним за рахунок узгодженості та чіткого дотримання графіків руху та набуття пріоритету громадського транспорту при русі по автошляхах. Одночасно треба зменшувати потоки автотранспорту на в'їздах в міста, створюючи великі майданчики автопаркування та підводячи до них кінцеві зупинки маршрутів міського громадського транспорту.

Повоєнне відновлення та подальший розвиток транспортних систем українських міст повинно дотримуватись принципів, викладених вище.

Треба чекати на впровадження в Україні загальної інтелектуальної системи управління дорожнім рухом, яка дозволить розвантажити переповнені автошляхи, підвищить якість обслуговування пасажирів громадського транспорту, забезпечить надійність та безпечність вантажо- та пасажироперевезень, допоможе оптимізувати маршрути, підвищить якість планування та управління транспортним комплексом та транспортною інфраструктурою, спростить процес управління парком рухомого складу, знизить шкідливий вплив транспорту на міське довкілля.

Бібліографічний список:

1. Шамрін Р.В. Імітаційне моделювання економічних систем: програмні засоби та напрями їх вдосконалення. *Економіка і держава*. 2016. № 1. С. 35–39.
2. Власюк Ю.О. Особливості імітаційного моделювання економічних систем. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2013. № 4(24). С. 33–35.
3. Жерновий Ю.В. Імітаційне моделювання систем масового обслуговування : практикум. Львів : видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 208 с.
4. Палант О.Ю. Модель формування раціонального пасажиропотоку. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2015. № 1/5 (21). С. 30–34.
5. Палант О.Ю. Стратегія системної модернізації міського електричного транспорту. Харків : Золоті сторінки, 2016. 360 с.
6. Водовозов Є.Н. Застосування методу імітаційного моделювання для оцінки ефективності оптимізації маршрутів міського пасажирського транспорту. *Наука та інтелектуальний капітал у системі факторів трансформації економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 17 серпня 2019 р.)*. Київ : ГО «Київський економічний науковий центр», 2019. С. 17–19.

7. Палант О.Ю., Водовозов Є.Н. Ймовірнісне моделювання щодо систем обслуговування групових заявок пасажиропотоку в громадському транспорті. *Вдосконалення економіки та фінансової системи: сучасний стан та перспективи* : міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 23 листопада 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 125–127.
8. Raskin L., Sira O., Palant O., Vodovozov Ye. Development of a Model of the Service System of Batch Arrivals in the Passengers Flow of Public Transport. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2019. No 5/3 (101). P. 51–56.
9. Башинська І.О., Філіппов В.Ю. Розумна система міського пасажирського транспорту як складова Smart City : монографія. Харків : Видавництво «Діса плюс», 2018. 220 с.
10. Захаров Д.С. Корінна зміна підходів до формування маршрутної мережі міського громадського транспорту. *Наука і техніка сьогодні. Сер. Економіка*. 2023. Вип. 13(27). С. 290–300.

References:

1. Shamrin R. V. (2016) Imitatsiyne modelyuvannya ekonomichnykh system: prohramni zasoby ta napryamy yikh vdoskonalennya [Simulation modeling of economic systems: software tools and directions for their improvement]. *Economy and the state*, no. 1, pp. 35–39.
2. Vlasyuk Yu. O. (2013) Osoblyvosti imitatsiynoho modelyuvannya ekonomichnykh system [Features of simulation modeling of economic systems]. *Collection of scientific works of Tavriyya State Agro-Technological University*, no. 4(24), pp. 33–35.
3. Zhernovy Y. V. (2007) *Imitatsiyne modelyuvannya system masovoho obsluhovuvannya: praktykum* [Simulation modeling of mass service systems: workshop]. Lviv: Ivan Franko LNU Publishing Center. (in Ukrainian)
4. Palant O. Yu. (2015) Model' formuvannya ratsional'noho pasazhyropotoku [Model of formation of rational passenger flow]. *Tekhnolohichnyy audyt ta rezervy vyrobnytstva*, no. 1/5 (20), pp. 30–34.
5. Palant O. Yu. (2016) *Stratehiya systemnoyi modernizatsiyi mis'koho elektrychnoho transportu* [Strategy of system modernization of urban electric transport]. Kharkiv: Golden Pages. (in Ukrainian)
6. Vodovozov Ye. N. (August 17, 2019) Zastosuvannya metodu imitatsiynoho modelyuvannya dlya otsinky efektyvnosti opty-mizatsiyi marshrutiv mis'koho pasazhyrs'koho transportu [Application of the simulation modeling method to evaluate the efficiency of optimization of urban passenger transport routes]. *Science and intellectual capital in the system of economic transformation factors: coll. the mother All-Ukrainian science and practice conference*. Kyiv: Kyiv Economic Research Center, pp. 17–19. (in Ukrainian)
7. Palant O. Yu. Vodovozov Ye. N. (November 23, 2019) Ymovirnisne modelyuvannya shchodo system obsluhovuvannya hrupovykh zayavok pasazhyropotoku v hromads'komu transporti [Probabilistic modeling of service systems for group applications of passenger traffic in public transport]. *Improvement of the economy and financial system: current state and prospects: international scientific and practical conference*. Zaporizhzhia. (in Ukrainian)
8. Raskin L., Sira O., Palant O., Vodovozov Ye. (2019) Development of a Model of the Service System of Batch Arrivals in the Passengers Flow of Public Transport. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, no. 5/3 (101), pp. 51–56.
9. Bashynska I. O., Filippov V. Yu. (2018) *Rozumna systema mis'koho pasazhyrs'koho transportu yak skladova Smart City* [Smart system of urban passenger transport as a component of Smart City]: monograph. Kharkiv: "Disa plus" publishing house, 220 p. (in Ukrainian)
10. Zakharov D. S. (2023) Korinna zmina pidkhodiv do formuvannya marshrutnoyi merezhi mis'koho hromads'koho transportu [A fundamental change in approaches to the formation of the urban public transport route network]. *Science and technology today. Ser. Economy*, vol. 13(27), pp. 290–300.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2023

УДК 336.225

JEL H20, L26

DOI: 10.32782/2786-8273/2023-3-7

Іванишина О.С.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністрування податків,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4495-7475>

Olga Ivanishyna

State Tax University

Братунець Ю.Ю.

здобувач II курсу (магістерського рівня)
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8771-2081>

Yuliia Bratunets

State Tax University

Деміденко Л.С.

викладач,
Ірпінський фаховий коледж економіки та права
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7040-310X>

Lyudmila Demidenko

Irpin Applied College of Economics and Law

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДПС УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF THE INFORMATIONAL-CONSULTATIVE ACTIVITY STATUS OF TAX AUTHORITIES

Анотація. В статті наведено авторські визначення понять «інформаційно-довідкові послуги податкових органів» та «консультаційні послуги податкових органів» та визначено їх види. Здійснено аналіз результатів інформаційно-довідкової та консультаційної роботи органів ДПС України (далі – ДПС), зокрема проведено аналіз взаємодії між ДПС України та платниками податків, визначено тематику звернень до Контакт центру ДПС, висвітлено заходи щодо актуалізації підтримки бази даних Загальнодоступно інформаційно-довідкового реєстру (ЗІР) та наведено динаміку Єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій. На основі здійсненого аналізу висвітлено проблеми інформаційно-довідкової та консультаційної роботи органів ДПС України та визначено напрями їх вирішення.

Ключові слова: інформаційно-довідкові послуги податкових органів, індивідуальні податкові консультації, ЗІР, Контакт центр ДПС України, консультаційні послуги податкових органів, письмові консультації.

Abstract. Introduction. The state of information and reference activities of the State Tax Service bodies is an important aspect that reflects the availability and quality of services provided to citizens and enterprises. Analysis of this state allows to determine the effectiveness of communication between the DPS and taxpayers, the level of user satisfaction and the transparency of information processes. The study of this topic is also aimed at identifying possible flaws and shortcomings in the provision of information – reference and consulting services and the implementation of new strategies to improve cooperation between the DPS authorities and their taxpayers. **The purpose of the article** is to analyze the current state of the information and reference activity of DPS bodies in order to identify problematic aspects and opportunities for improving the provision of information, reference and consulting services to taxpayers. **Methods.** The article uses the following general scientific and special methods of scientific research: analysis and synthesis, logical generalization, graphic method. **Results.** The article provides the author's definitions of the terms "information and reference services of tax authorities" and "consulting services of tax authorities" and defines their typical types. An analysis of the indicators and results of the information, reference and consultation work of the bodies of the DPS of Ukraine was carried out, in particular, an analysis of the tools of interaction between the DPS of Ukraine and taxpayers was carried out, the topics of appeals to the Contact Center of the DPS were determined, the measures to update the support of the database of the ZIR were highlighted, and the dynamics of the Unified Register were given individual tax consultations. On the basis of the analysis, the problems of information, reference and consultation work and the bodies of the DPS of Ukraine were highlighted and directions for their solution were determined, which are detailed in the Strategic Plan of the State Tax Service of Ukraine for 2022–2024. **Conclusion.** Based on the analysis, it is possible to determine changes in the popularity of various means of communication with taxpayers. Telephone consultations remain the preferred method of referrals, although their weakening in the last year of observation is noted. Significant growth in the use of chats in messengers in 2021 emphasizes the transition to electronic forms of communication. The increase in the number of appeals in 2022 regarding certain tax issues shows the constant interest of taxpayers in receiving consultations. DPS faces a number of challenges,

in particular, the instability of legislation, which makes it difficult for taxpayers to understand the rules of taxation. The low level of trust in the system may be related to the transparency and efficiency of the work of tax authorities. The development of information technologies and the improvement of personnel qualifications are key tasks for improving the provision of services in the field of taxation. The strategic plan of the DPS for 2022–2024 defines the directions of development aimed at creating the image of the DPS as a modern and highly efficient service with a high level of public trust. This involves the introduction of convenient electronic services for taxpayers, improvement of the quality of consulting, strengthening of external communication and improvement of the system of resolving tax disputes with the help of mediation.

Keywords: information and reference services of tax authorities, individual tax consultations, PPE, DPS Contact Center, consulting services of tax authorities, written consultations.

Постановка проблеми. Сучасна інформаційно-довідкова та консультаційна діяльність органів ДПС є важливим елементом податкової системи сучасного світу. Запити та потреби платників податків постійно зростають, вимагаючи від податкових органів високого рівня доступності та якості надання інформаційних послуг. Супутником цього процесу є виклики, які виникають у забезпеченні чіткості, повноти та своєчасності інформації для громадян та бізнесу. Нинішній стан інформаційно-довідкової роботи органів ДПС відображає складність управління обсягами даних та відповідальність у відповіді на різноманітні запити. Одночасно, цей стан відкриває можливості для вдосконалення системи надання інформації та консультацій, спрямованих на задоволення потреб суспільства. Наслідком цього є необхідність аналізу та вдосконалення процесів, спрямованих на підвищення ефективності та доступності інформації, що надається податковими органами платникам податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасного стану інформаційно-довідкової та консультаційної роботи органів ДПС є предметом наукових пошуків у працях таких вітчизняних науковців, серед яких: Башинський І. А., Гордійчук М. В., Завальна Ж. В., Кміть В. М., Петрова І. П. та інші. Проте динамічні зміни податкового законодавства, а також необхідність вдосконалення інструментів і методів інформаційно-довідкової та консультаційної роботи в нових реаліях потребують подальших наукових пошуків.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану інформаційно-довідкової діяльності органів ДПС України із метою визначення проблем та можливостей для покращення надання таких послуг платникам податків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному світі роль податкових органів надзвичайно важлива. Вони не лише здійснюють контроль за виконанням платниками податків податкового законодавства, але й забезпечують ефективне функціонування системи оподаткування. Одним з ключових засад їх діяльності є інформаційно-довідкова та консультаційна підтримка, яка є основою для точних і своєчасних рішень у сфері оподаткування.

Інформаційно-довідкові послуги податкових органів – це набір сервісів та ресурсів, які надаються податковими органами з метою надання платникам податків, громадянам та бізнес-спільноті актуальної та необхідної інформації щодо податкового законодавства, обліку та сплати податків, а також інших засад оподаткування.

Консультаційні послуги податкових органів – це комплекс послуг, які надаються податковими органами з метою надання експертних порад та консультацій щодо оподаткування громадян та підприємств.

На рисунку 1 охарактеризуємо типові види інформаційно-довідкових та консультаційних послуг податкових органів.

На використанні інформаційно-довідкових та консультаційних послуг у діяльності податкових органів наголошують Ж. Завальна [1, с. 214]. І. Петрова зазначає, що питання здійснення ДФС України зовнішньо-організаційних адміністративних процедур у сфері оподаткування складають основу спільної публічної діяльності цієї служби із платниками податків [6].

Для оцінки діяльності Контакт-центром ДПС України проведемо аналіз показників та результатів їх

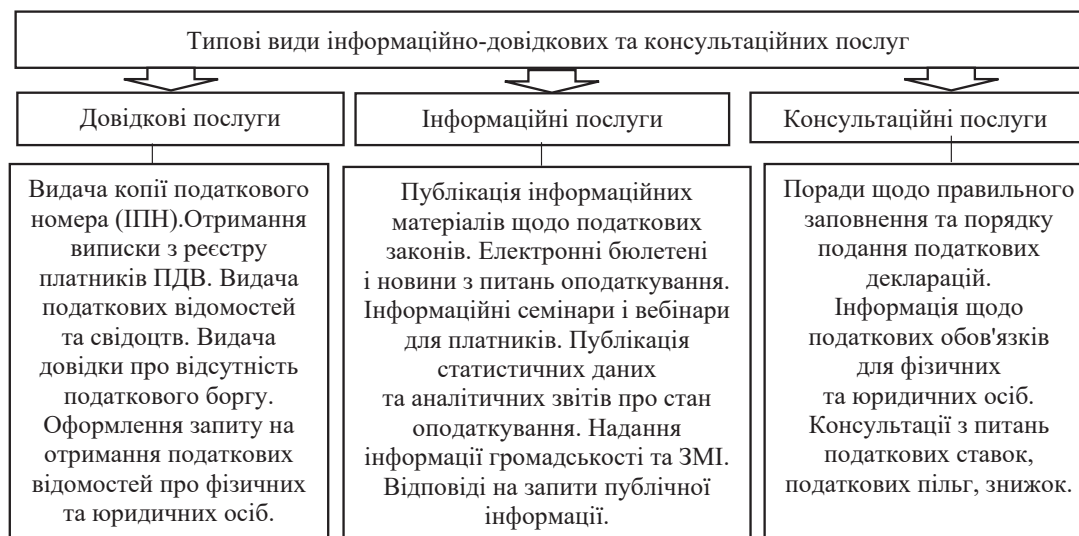

Рис. 1. Види інформаційно-довідкових та консультаційних послуг

Джерело: авторська розробка

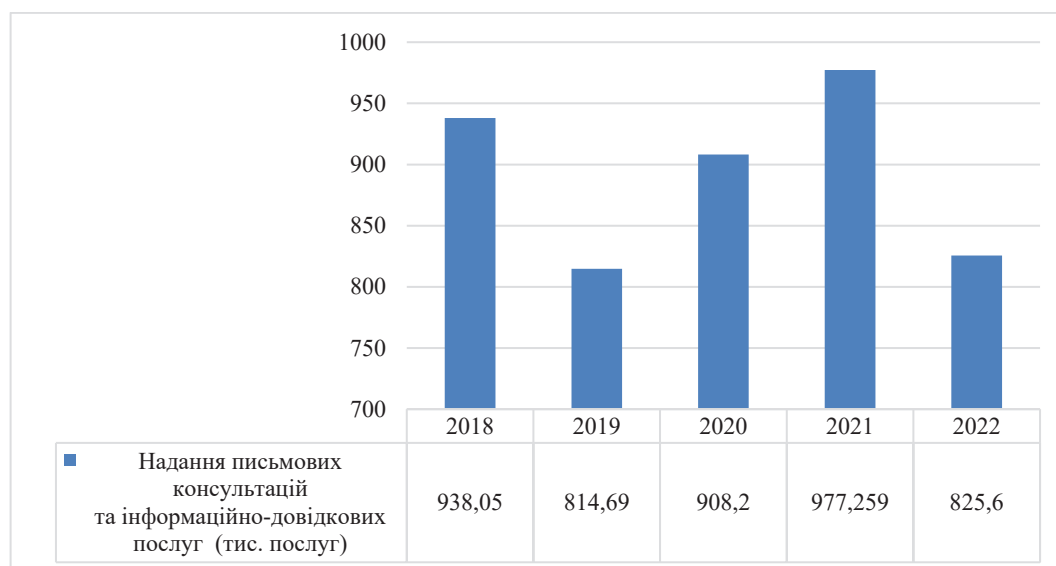

Рис. 2. Динаміка надання письмових консультацій та інформаційно-довідкових послуг Контакт-центром ДПС у 2018–2022 роках (тис. послуг)

Джерело: складено авторами на основі [2]

інформаційно-довідкової та консультаційної протягом 2018–2022 років (рис. 2).

Як свідчать дані рисунка 2, письмових консультацій та інформаційно-довідкових послуг у 2018 році було надано 938,05 тис., що є високим показником і свідчить про активний запит на податкову інформацію. У 2019 році кількість послуг знизилася до 814,69 тис., що пов'язано зі змінами в податковому законодавстві та спрощенням податкових процедур. У 2020 році кількість наданих послуг знову зросла і становила 908,2 тис., що пов'язано з необхідністю отримання інформації в умовах пандемії та складних економічних умов. У 2021 році кількість послуг зросла до 977,259 тис., що може вказувати на стійкий інтерес суб'єктів оподаткування до отримання консультацій від

ДПС України. Проте у 2022 році спостерігається різке зменшення кількості послуг до 825,6 тис. Це зумовлено зменшенням запиту від платників податків на письмові консультації у зв'язку російського агресію та введенням військового стану в Україні.

Із загальної кількості звернень у 2022 році на 780,3 тис. надано відповіді у телефонному режимі, на 2,8 тис. – електронною поштою і факсом та 42,5 тис. чатом в месенджерах (рис. 3).

Аналізуючи динаміку надання письмових консультацій та інформаційно-довідкових послуг Контакт-центром ДПС протягом п'яти років за різними інструментами взаємодії, можна сказати, що телефонна взаємодія залишається найбільш популярним засобом для отримання консультацій у 2018–2022 роках, з максимальним

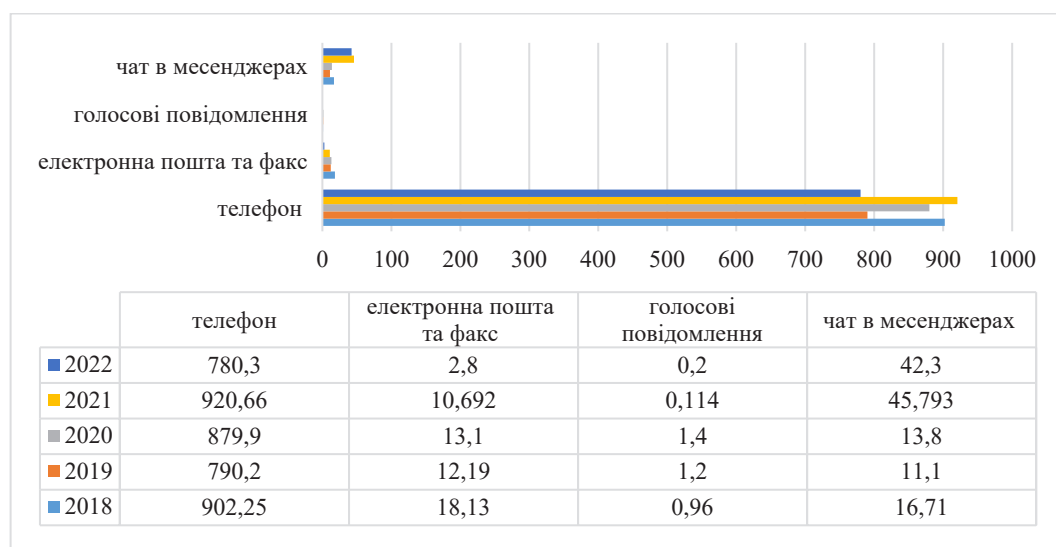

Рис. 3. Динаміка надання письмових консультацій та інформаційно-довідкових послуг у 2018–2022 роках за інструментами взаємодії між ДПС України та платниками податків (тис. послуг)

Джерело: складено автором на основі [2]

показником у 2018 році (902,25 тис. послуг) та відзначеним зменшенням у 2022 році (780,3 тис. послуг). Використання електронної пошти та факсу для звернень до ДПС зазнало сталого зниження з 2018 по 2022 роки, що свідчить про зменшення попиту на ці традиційні методи зв'язку, особливо в електронному віці. Голосові повідомлення використовувалися невеликими обсягами і залишалися малозатребуваними протягом періоду спостереження. Чати в месенджерах набули великого попиту в 2021 році, з показником 45,793 тис. послуг, що відображає впровадження нових комунікаційних засобів та зручність для користувачів. Загальний тренд показує певну трансформацію взаємодії між Контакт-центром ДПС та платниками податків, з відходом від традиційних методів на користь електронних каналів спілкування, зокрема, чатів в месенджерах.

Найчастіше у 2022 році платники податкових платежів зверталися до Контакт-центру ДПС з питань нарахування та сплати податку на додану вартість, єдиного податку та порядку застосування реєстраторів розрахункових операцій, податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, стану обробки електронної звітності (рис. 4).

Протягом 2022 року зареєстровано 945 фізичні та юридичні особи, які виявили бажання отримувати електронною поштою інформацію про зміни та доповнення, внесені до нормативно-правових актів з питань оподаткування, єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС, проведено 57 розсилок та надіслано 821 153 повідомлення платникам, які виявили бажання отримувати зазначену інформацію. Здійснюється постійне оновлення електронного реєстру адрес користувачів, які виявили бажання отримувати зазначену інформацію. Здійснювалось інформування фізичних та юридичних осіб за допомогою інтерактивного автовідповідача про можливість отримання інформаційно-довідкових послуг з питань оподаткування, єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС. Протягом 2022 року інформацію з

автовідповідача прослухано 621 321 рази.

База знань ЗІР постійно оновлюється та підтримується в актуальному стані. Протягом 2022 року з причини змін законодавства обмежено термін дії 1058 уніфікованих запитань-відповідей та внесено 1241 у новій редакції. У 2022 році База знань містила 12 тис. запитань-відповідей. Протягом цього ж року актуалізовано розділи ЗІР шляхом їх наповнення (рис. 5).

Протягом 2022 року Підготовлено 31 електронний лист (з них: 15 з роз'ясненнями норм чинного законодавства, 14 листів з інформацією щодо опрацювання коментарів та 2 листи щодо надання додаткової інформації).

База платників податків, яким направлено повідомлення у 2022 році налічувала 21,6 тис. осіб. ДПС здійснюється ведення Єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій (далі – ІПК), перевірка змісту проєктів карток обліку публічної інформації, наявності знеособлених копій ІПК та періодичне їх опублікування. Протягом 2022 року опубліковано на веб порталі ДПС 5 101 ІПК, всього опубліковано – 35 120 ІПК (рис. 6).

На наш погляд, органи ДПС України мають свої унікальні виклики у наданні інформаційно-довідкових та консультаційних послуг. Однією з ключових проблем є нестабільність законодавства, яка часто призводить до неоднозначності інтерпретації правил оподаткування, ускладнюючи розуміння платниками податків своїх обов'язків. Також, низький рівень довіри до системи може виникати через недостатню прозорість та ефективність у роботі податкових органів, що може впливати на співпрацю з бізнесом та громадянами. Необхідність вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення кваліфікації персоналу також є актуальними завданнями для забезпечення ефективного надання послуг у сфері оподаткування в Україні.

На сучасному етапі у ДПС України є чітке бачення розвитку в інформаційно-довідковій та консультаційній роботі, підтвердженням цього є розроблений Стратегічний план Державної податкової служби України на 2022–2024 роки. Стратегічна ціль 3 даного Плану полягає у формуванні іміджу ДПС як сервісної служби

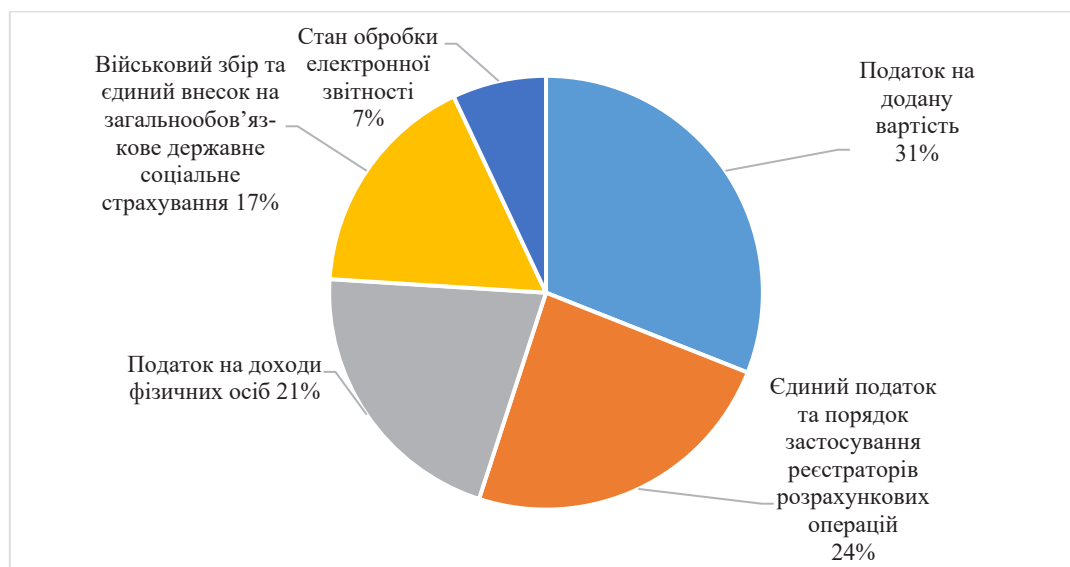

Рис. 4. Тематика звернень до Контакт центру ДПС у 2022 році (%)

Джерело: складено автором на основі [3]

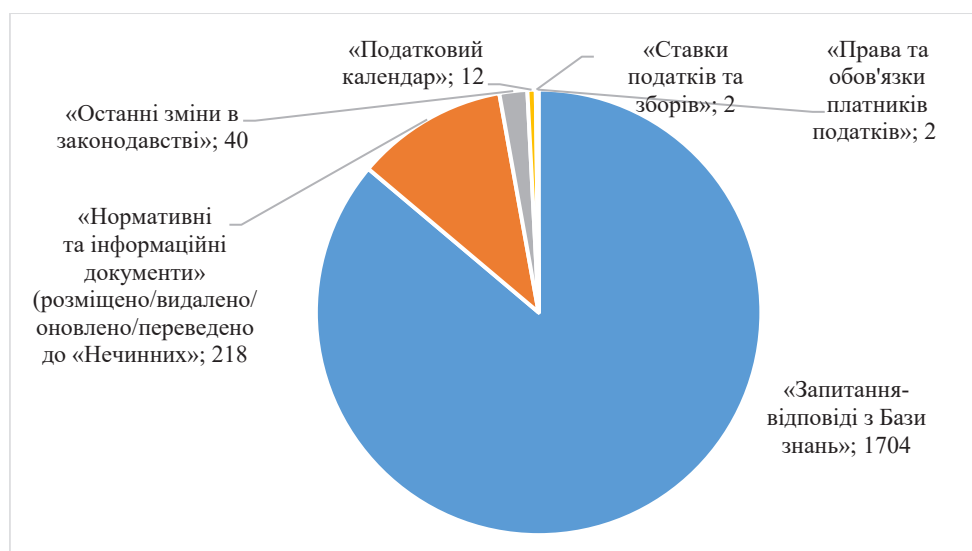

Рис. 5. Заходи щодо актуалізації підтримки бази даних ЗІР у 2022 році

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

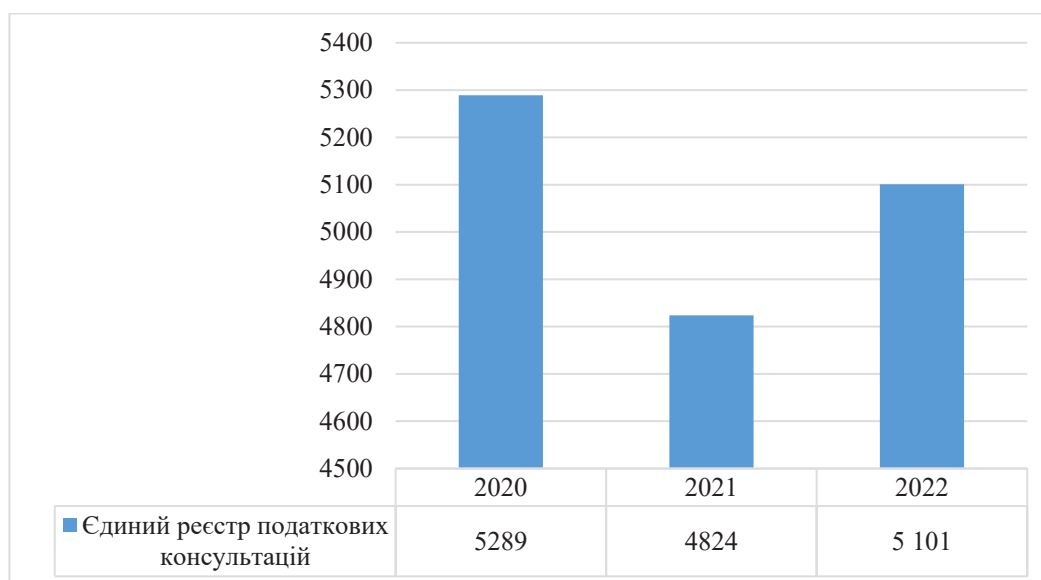

Рис. 6. Динаміка Єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій у 2020-2022 роках

Джерело: складено автором на основі [5]

Європейського зразка з високим рівнем довіри у суспільстві. Згідно із даною ціллю, стратегічними ініціативами ДПС України в напрямі інформаційно-довідкової та консультаційної роботи є:

- розвиток зручних та доступних сервісів для платників. Збільшення кількості послуг, доступних онлайн, спрощення доступу платників до таких послуг та інформаційних ресурсів ДПС;

- забезпечення якісного та швидкого консультування платників. Удосконалення системи зовнішніх комунікацій ДПС, що сприятиме відкритості та прозорості служби та підвищення рівня поінформованості платників;

- розвиток системи зворотного зв'язку з платниками. Підвищення якості обслуговування платників, вивчено їх очікування від процесів обслуговування

ДПС, усунення недоліків відповідно до отриманих пропозицій;

- удосконалення зовнішніх комунікацій. Підвищення рівня внутрішньої та зовнішньої взаємодії шляхом реалізації Стратегії комунікації органів ДПС для забезпечення поінформованості суспільства та мінімізації ризиків у процесі реалізації інформаційної політики ДПС;

- удосконалення системи надання індивідуальних податкових консультацій. Підвищення якості обслуговування платників податків, удосконалення системи комунікацій ДПС із платниками податків;

- удосконалення процедури адміністративного оскарження, налагодження діалогу з платниками за рахунок впровадження практики медіації. Запровадження та забезпечення заохочення альтернативних та ефективних методів вирішення податкових спорів [7].

Висновки. Послуги податкових органів укладаються у динамічну картину, де зміни у законодавстві та економіці відображаються в коливаннях попиту на податкову інформацію. Традиційні засоби зв'язку, як електронна пошта та факс, поступово змінюються на сучасніші – чати в месенджерах, відображаючи розвиток електронних комунікацій. Нестабільність законодавства у сфері оподаткування викликає складнощі у розумінні обов'язків

платниками податків та може підточувати довіру до системи оподаткування. Завдання ДПС України включають в себе впровадження зручних онлайн-сервісів для платників та покращення якості консультування, сприяючи відкритості та прозорості в роботі служби. Можливі напрями подальших досліджень включають аналіз впливу електронних засобів спілкування на ефективність консультацій з податкових питань.

Бібліографічний список:

1. Завальна Ж.В. Щодо питання про інформаційні адміністративні послуги органів державної влади. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2012. № 12. С. 211–214
2. Звіти про роботу Інформаційно-довідкового департаменту ДПС України. URL: <https://tax.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Звіти про роботу ДПС України за 2018–2022 роки. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/> (дата звернення: 01.12.2023).
4. Інформаційно-довідковий департамент. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/informatsiyno-dovidkoviy-departament/> (дата звернення: 01.12.2023).
5. Прес центр ДПС України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/> (дата звернення: 01.10.2023).
6. Петрова І.П. Класифікація адміністративних послуг, що надаються органами Державної фіскальної служби України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. № 1-2 (10-11). 2018. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/issue/view/8.2007> (дата звернення: 01.10.2023).
7. Стратегічний план Державної податкової служби України на 2022–2024 роки : Наказ Державної податкової служби України 22.11.2021 № 965 (у редакції наказу Державної податкової служби України від 17.08.2022 № 544). URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/667790.html> (дата звернення: 01.12.2023).

References:

1. Zavalna Zh. V. (2012) Regarding the issue of information administrative services of state authorities. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. "LAW" series*, no. 12, pp. 211–214.
2. Reports on the work of the Information and Reference Department of the DPS of Ukraine. Available at: <https://tax.gov.ua/> (accessed October 1, 2023).
3. Reports on the work of the DPS of Ukraine for 2018–2022. Available at: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/> (accessed December 1, 2023).
4. Information and reference department. Available at: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/informatsiyno-dovidkoviy-departament/> (accessed December 1, 2023).
5. Press center of the DPS of Ukraine: Available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/> (accessed October 1, 2023).
6. Petrova I. (2018) Classification of administrative services provided by the State Fiscal Service of Ukraine. *International legal bulletin: topical issues of the present (theory and practice)*, no. 1-2 (10-11). Available at: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/issue/view/8.2007> (accessed October 1, 2023).
7. Strategic plan of the State Tax Service of Ukraine for 2022–2024. Order of the State Tax Service of Ukraine dated 22.11.2021 No. 965 (as amended by Order of the State Tax Service of Ukraine dated 17.08.2022 No. 544). Available at: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/667790.html> (accessed December 1, 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.12.2023

УДК 343.98

JEL M40, M41, M42

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-8

Іванков В.М.

кандидат економічних наук, директор,
Науково-дослідна судово-експертна установа
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5513-4290>

Volodymyr Ivankov
Forensic research institution

КЛАСИФІКАЦІЙНА КОГЕРЕНТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗБИТКИ»

CLASSIFICATION COHERENCE OF THE CONCEPT "LOSS"

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження завдань судово-економічної експертизи в частині оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії. Мета статті полягає у поглибленні терміну «збитки» в контексті модернізації методичних підходів судово-експертного дослідження в ході кримінальних проваджень щодо відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ. Проаналізовано наукові погляди щодо тлумачення терміну «збитки», як завдання судово-економічної експертизи. Охарактеризовано сутність поняття «збитки» та його складові в контексті юридичної та економічної наук. Розглянуто спільні та відмінні риси таких тлумачень за напрямками визначення та вимірювання збитків, встановлення цілей та підстав їх розрахунку, часовому вимірі, компенсаційного характеру та запобігання збиткам в подальшому. Виявлено когерентний зв'язок між тлумаченнями сутності збитків наукових підходів юридичної та економічної шкіл та запропоновано на засадах спільних підходів складу поняття збитків через оцінку його елементів: витрати у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням, витрати для відновлення порушеного права, втрачена вигода.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, збитки, шкода, упущена вигода, класифікація.

Abstract. The article is devoted to the problem of studying the tasks of forensic economic examination in terms of assessing damages caused by loss, destruction and damage to property of state, municipal and private ownership in the course of military aggression. The **purpose** of the publication is to deepen the term "damages" in the context of modernisation of methodological approaches to forensic research in criminal proceedings for compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation. The use of the functional capabilities of the comparative legal method facilitated a comparative analysis of the interpretation of the concept of damages, and on this basis their common features and differences were identified. **Methodology.** The formal logical method was applied to summarise the approaches to the legal and economic nature and manifestations of the category of damages. The systemic-structural method allowed to improve the classification of the concept of damages in the course of forensic research, as well as to detail the characteristics of their types. **Results.** The paper analyses the scientific views on the interpretation of the term "damages" as a task of forensic economic examination. The study characterises the essence of the concept of "damages" and its components in the context of legal and economic sciences. The paper examines the common and distinctive features of such interpretations in the areas of definition and measurement of damages, establishment of goals and grounds for their calculation, time measurement, compensatory nature and prevention of damages in the future. With the help of the classification of the concept of damages, the article provides a comparative description of the main classification features in legal science (by the result of manifestation, by the nature of the causation of damages, by their correspondence to the actions which result in damages, by the form of compensation, by the subjects of liability) and economic science (by the nature of damages, by the nature of causation, by the period of occurrence, by the type of economic activity). **Conclusion.** It is revealed that there is a coherent connection between the interpretations of the essence of damages by the scientific approaches of legal and economic schools and it is proposed to define the concept of damages on the basis of common approaches through the assessment of its elements: costs of destruction or damage, costs of restoration of the violated right, and lost profits.

Keywords: forensic economic expertise, losses, costs, lost profit, classification.

Постановка проблеми. Дослідження поняття «збитки» традиційно розглядається вченими як у економічній, так і у правовій площині. З економічної точки зору розуміння цього терміну має вирішальне значення для оцінки загальної ефективності та результативності бізнесу, галузей та економіки і у зв'язку з поданням документів у суд про відшкодування збитків, у т.ч. нанесених в результаті військових дій РФ. З юридичного погляду збитки становлять основу різноманітних аспектів договірного права, деліктного, правничого та страхового випадків. У договірних відносинах це поняття допомагає визначити збитки й у разі порушення норм договору та прав сторін. У деліктному праві розмір збитків грає центральну роль компенсації особам заподіяної шкоди. Крім того, оцінка збитків є невід'ємною частиною страхових претензій,

впливаючи на покриття, премії та відшкодування, а їх документування посилює правові підстави для вимог відшкодування шкоди.

У цілому, всебічне дослідження поняття «збитки» сприяє більш детальному розумінню економічної динаміки та правових рамок, сприяючи обґрунтованій політиці, практиці та механізмам вирішення спорів та відшкодуванню шкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію судово-економічної експертизи, яка розкривала поняття її предмету, завдань та мети щодо завдання розрахунку збитків, досліджували наукові корифеї Білуха М.Т., Камлик М.І., Мочерний С.В., Фортінський С.П. Питання сутності поняття «збитки» знаходило своє відображення у працях вчених економічних та юридичних наук Дончик М.П., Єсіпова Л.О.,

Коваль І.Ф., Крисань Т.Є., Підлубна Т.М., Чеберяк П.П., Янчук А.В., що суттєвим чином збагатили практику в частині розуміння методичних та організаційних засад здійснення оцінок вартості збитків підприємств, установ, осіб за різних обставин.

Прийняття низки нормативно-правових актів, які врегульовують питання визначення завданої Україні шкоди збройною агресією РФ актуалізувало подальші дослідження в цьому напрямі. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В., провівши аналіз тлумачення термінів «збиток», «упущена вигода», «економічні втрати», які розкриваються у вітчизняному законодавстві в умовах військової агресії РФ, виявили відсутність у діючих нормативно-правових актах тлумачення понять «втрачене», «пошкоджене» та «знищене» майно і підкреслили, що різність підходів у трактуванні збитків та їх складу суттєво впливає на визначення предмету судово-економічної експертизи [1, с. 84–85]. Капліна О. та Шаренко С. сформулювали пропозиції щодо механізму відшкодування завданої шкоди в результаті руйнування чи знищення житла внаслідок військового нападу [2, с. 13].

Разом з тим, на тлі значних наукових надбань вбачається недостатність досліджень в сфері судово-економічної експертизи збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії. За нових обставин запитів суспільства на розрахунки збитків важливим уявляється продовження дослідження сутності поняття, як в юридичній, так і економічній площинах.

Мета статті полягає у поглибленні теоретичної сутності поняття «збитки» в контексті модернізації методичних підходів судово-експертного дослідження в ході кримінальних проваджень щодо відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науці існують різні точки зору на визначення поняття «збитки». Ці погляди обертаються навколо різних словникових конструкцій, включаючи «збитки» як завдання, поставлене перед судово-економічним експертом [1, с. 84]. Кожен підхід, підкріплений численними публікаціями та добре аргументованими міркуваннями, вочевидь є слушним. Кульмінація цих різноманітних точок зору в рамках системного, процесно-орієнтованого та об'єктно-суб'єктного підходів може бути узагальнена у твердженні щодо двох різних точок зору, з чим погоджуються більшість дослідників – юридичної та економічної. В цьому криється проблема узгодженості розуміння поняття збитки в ході кримінального провадження за доказами, наданими судово-економічними експертами. Юристи, визначаючи термін «збиток» і розглядаючи його виключно з юридичної точки зору, не завжди можуть точно зрозуміти економічні складові, пов'язані з цією категорією [3, с. 121; 4, с. 95]. Усвідомлюючи важливість підходу до поняття збитків не лише з юридичної точки зору, судово-економічні експерти прагнуть з'ясувати економічну сутність збитку з акцентом на його обліковому відображенні [5; 6].

У цивільному праві використання терміна «відшкодування збитків» дещо відрізняється від його застосування в економічній науці та практичних умовах господарювання [4; 7]. Часто наголошується, що економічна

сутність збитків не пов'язана виключно з правовими діями, такими як невиконання зобов'язання [5, с. 85]. Навіть у випадках, коли збитки є результатом дії природних сил, правомірних дій людини або дій потерпілого, втрати вважаються збитками. У цих випадках об'єктивно існуючий факт заподіяння шкоди переплітається з правовою оцінкою причин її виникнення, зокрема з правомірністю події [7].

Збитки можуть виникнути з різних причин, наприклад, через неправильне поводження власника з майном, погано організовану роботу на підприємстві, що призвела до перевитрати ресурсів, або неефективність юридичних послуг, що призвело до порушення термінів стягнення заборгованості. У всіх цих випадках юридичні чи фізичні особи, зазнають збитків, але ці збитки не вважаються правовими збитками, оскільки вони виникають внаслідок дій чи бездіяльності потерпілого і не можуть бути відшкодовані іншою стороною.

Деякі вчені-економісти дають більш точне визначення збитків, що відображає механізм їх утворення, враховуючи не лише правопорушення, а й особливості визначення фінансового результату підприємства. Правове значення надається лише тим збиткам, які виникли внаслідок дій інших осіб або подій, які підлягають відшкодуванню згідно із законом або договором [8].

З економічного погляду збитки не обов'язково можуть бути наслідком злочину, тоді як з юридичного сенсу збитки – це негативні наслідки, спричинені протиправною поведінкою у майновій сфері потерпілого. Розгляд збитків без розгляду їх природи не має практичного значення, оскільки економічна та правова сутність збитків визначається причинами їх виникнення. Отже, поняття «збитки» може викликати протиріччя в правовій та економічній теорії через відмінності в їх підходах та цілях (таблиця 1).

Цивільне законодавство, визнаючи економічний характер збитків, по-різному реагує на суспільні відносини, що складаються з приводу цих збитків. Розмір збитків у договірному праві, наприклад, відображає негативну різницю не у вартості майна наприкінці та на початку певного періоду (як в економічній, а між фактичною вартістю майна потерпілої сторони та оціночної вартості, за умов, коли договірні зобов'язання належним чином виконані (таблиця).

Підсумовуючи показники таблиці, зазначимо, що юридичні збитки відрізняються від економічних у кількох аспектах. По-перше, юридична шкода не може бути результатом подій або сил, які знаходяться поза контролем особи. По-друге, вимагати відшкодування збитків може лише особа, право якої порушено. По-третє, форми збитків чітко визначені в законодавчих процедурах, охоплюючи виключно майнові збитки відповідно до норм господарського права. Вкрай важливо порівняти збитки з тими, що визначені законодавчими нормами, щоб встановити, чи кваліфікуються вони як збитки і, отже, підлягають відшкодуванню. За таких обставин класифікація збитків відповідно до норм права та за економічною сутністю має велике значення. Проведене нами дослідження спрямоване на вивчення узгодженості цих понять в рамках різної природи тлумачень збитків (рис. 1).

Усвідомлюючи, що за нормами законодавства та науковою літературою не склалося єдиної класифікації збитків, ми не прагнемо досягти єдності в цьому питанні.

Таблиця 1

Характеристика поняття «збитки» в площинах правової та економічної теорій

№	Напрямок дослідження	Правова теорія	Економічна теорія
1.	Визначення та вимірювання збитків	Орієнтовано на юридичні нормативи, що призводить до різних інтерпретацій початкового поняття «збиток» залежно від юридичного контексту.	Зосереджено на вимірі збитків у фінансовому чи економічному сенсі, використовуючи інструменти оцінки вартості та обліку.
2.	Цілі та підстави розрахунку збитків	Орієнтовано на забезпечення справедливості і компенсації, в т.ч. внаслідок порушення прав чи договірних зобов'язань.	Приділяє увагу загальній ефективності, раціональному використанню ресурсів та стимулюванню ефективної поведінки учасників ринку.
3.	Динамічний прояв	Збитки можуть оцінюватися у період минулих подій чи порушень прав, що може викликати розбіжності у визначенні розміру збитків на дату їх оцінки.	Враховує майбутні втрати та ризики при ухваленні економічних рішень.
4.	Компенсація та запобігання	Зосереджено на компенсації постраждалих сторін за збитки, що сталися через незаконні дії.	Компенсація збитків, запобігання їм через раціональне управління ризиками.

Джерело: складено автором за матеріалами [3; 4; 6; 7]

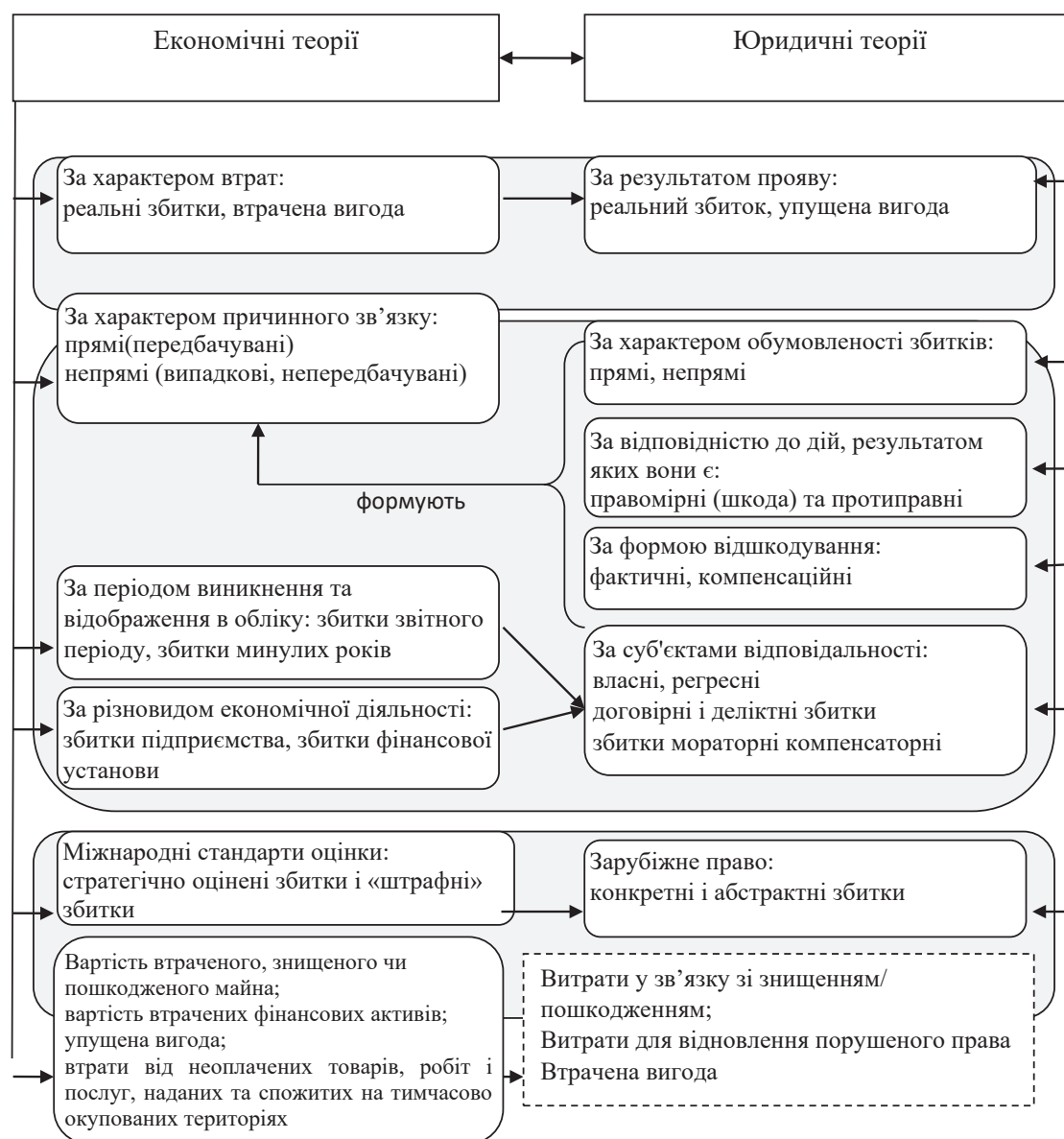

Рис. 1. Когерентний характер різновидів поняття «збитки» за класифікаційними ознаками

----- запропоновано автором

Джерело: сформовано автором

Разом з тим, нами виявлено когерентні зв'язки, що свідчать про синхронізацію різних видів поняття «збитки», які накладаються один на одного через тлумачення і тому посилюють обґрунтування збитків у кримінальному провадженні. Це є завданням судово-економічного експерта [9, с. 122]. Іншими словами між поняттями збитків у юридичному тлумаченні і економічними сенсами існують не протиріччя, яких потрібно уникати, прагнучи «єдності формулювань та понять», а виявлення спільних, взаємопояснюючих ознак на засадах самоіндукованих кооперативних зв'язків їх походження.

Це не класична схема перетину смислових значень у поясненні реалій, що досліджуються судово-економічною експертизою як економічні розрахунки сум збитків, а модель формування загальної картини масштабів подій як нанесеної шкоди з використанням юридичної термінології.

Дійсно, аналізуючи взаємозв'язки понять, представлених на рисунку, можна простежити ефекти системних зв'язків між спільними поняттями як за тлумаченнями вчених – економістів, так і юридичною термінологією.

Автором запропоновано з урахуванням напрацювань зарубіжної практики щодо сутності конкретних і абстрактних збитків перелік обставин, які характеризують поняття «збитки» для цілей відшкодування шкоди, завданої збройним нападом РФ. Це поняття узгоджується як з міжнародними стандартами оцінки збитків, так і існуючими методиками їх розрахунку, прийнятими в Україні.

Висновки. Вже більше ніж дев'ять років країна – агресорка, порушуючи право на життя, право власності та багато інших прав, завдає величезних збитків країні, людям та економіці. Тому серед інших процесів відновлення справедливості, процес притягнення до відповідальності винних осіб та країни, яка розпочала військові дії, є першочерговим. В цьому контексті питання відшкодування завданої моральної і матеріальної шкоди, шляхів та інструментів її відшкодування через розрахунок збитків є актуальним як для теоретиків, так і практиків судово-економічної експертизи.

В дослідженні проаналізовано генезу формування поняття «збитки» в юридичному та економічному нормативному науковому просторі. Встановлено відмінності цього поняття щодо його визначення та вимірювання, цілей та підстав розрахунку, часовому вимірі, компенсаційного характеру та запобігання збиткам в подальшому як в економічній, так і юридичній науках.

Виявлено когерентний зв'язок між тлумаченнями сутності збитків наукових підходів юридичної та економічної шкіл та запропоновано на засадах спільних підходів складу поняття збитків через оцінку його елементів: витрати у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням, витрати для відновлення порушеного права, втрачена вигода. Подальше поглиблення характеристик поняття збитки дозволить ефективно вирішувати питання їх оцінки і розгляду в українській системі правосуддя та міжнародних судах задля належного покарання відповідальних за злочини та відшкодування шкоди.

Бібліографічний список:

1. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Теоретичні аспекти економічних втрат українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації як предмету судово-економічної експертизи. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання : збірник*. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. № 3 (21). С. 79–90.
2. Капліна О., Шаренко С. Проблеми відшкодування збитків, завданих громадянину внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 2 (27). С. 12–31. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2022.02>
3. Крисань Т.С. Склад збитків за цивільним законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. Вип. 1. С. 120–122.
4. Янчук А.В. Проблеми співвідношення категорій «збитки» та «шкода» за Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2 (170) С. 93–96.
5. Чеберяк П.П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 83–88.
6. Мітрофанов І.І., Гайкова Т.В. Шкода та збитки: співвідношення понять. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2012. № 3. С. 196–200.
7. Єсіпова Л.О. Цивільно-правова сутність понять збитки та шкода. *Часопис цивілістики*. Одеса : ОНЮА, 2015. Вип. 18. С. 33–36.
8. Розізнана І.В. Поняття та зміст збитків при порушенні договірних зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 26. С. 78–81.
9. Рибкіна Т.М., Хомутенко О.В. Місце судово-економічної експертизи процесі встановлення шкоди та збитків. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса*. Харків : Право, 2008. Вип. 8. С. 121–127.

References:

1. Khomutenko V. P., Khomutenko A. V. (2022) Teoretychni aspekty ekonomichnykh vtrat ukrainskykh pidpriemstv unaslidok viiskovoi ahresiii rosiiskoi federatsii yak predmetu sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy [Theoretical aspects of economic losses of Ukrainian enterprises as a result of the military aggression of the Russian Federation as a subject of forensic economic examination]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, no. 3 (21), pp. 79–90.
2. Kaplina O., Sharenko S. (2022) Problemy vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh hromadianynovi vnaslidok zbroinoi ahresiii: kryminalnyi protsesualnyi aspekt [Problems of compensation for damages caused to a citizen as a result of armed aggression: criminal procedural aspect]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, vol. 2 (27), pp. 12–31. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2022.02>
3. Krysan T. Ye. (2008) Sklad zbytkiv za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Composition of damages according to the civil legislation of Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, vol. 1, pp. 120–122.
4. Yanchuk A. V. (2010) Problemy spivvidnoshennia katehorii "zbytky" ta "shkoda" za Tsyvilnym kodeksom Ukrainy [Problems of the ratio of the categories "loss" and "damage" according to the Civil Code of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 2 (170), pp. 93–96.

5. Cheberiak P. P. (2013) Zavdannia sudovykh ekspertyz pry rozkrytti y rozsliduvanni zlochyniv, vchynenykh v ekonomichnii sferi Ukrainy [Tasks of forensic examinations during the disclosure and investigation of crimes committed in the economic sphere of Ukraine]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, vol. 10, pp. 83–88.
6. Mitrofanov I. I., Haikova T. V. (2012) Shkoda ta zbytky: spivvidnoshennia poniat [Damage and losses: relationship of concepts]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*, no. 3. pp. 196–200.
7. Yesipova L. O. (2015) Tsyvilno-pravova sutnist poniat zbytky ta szkoda [The civil legal essence of the concepts of damage and harm]. *Chasopys tsyvilistky*. Odesa: ONIuA, vol. 18, pp. 33–36.
8. Roziznana I. V. (2014) Poniattia ta zmist zbytkiv pry porushenni dohovirnykh zobov'iazan [Understanding and content of damages in case of violation of contractual obligations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 26, pp. 78–81.
9. Rybkina T. M., Khomutenko O. V. (2008) Mistse sudovo-ekonomichnoi ekspertyzы protsesi vstanovlennia shkody ta zbytkiv [The place of forensic economic examination of the process of establishing damage and losses]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzы i kriminalistyky*. Kharkiv: Pravo, vol. 8, pp. 121–127.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 336:658.1:005

JEL P43, G30

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-9

Viktor Karbivskiy

Postgraduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance

National University "Chernihiv Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5939-7677>

Карбівський В.Л.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

MODERN APPROACHES TO THE DEFINITION OF "FINANCIAL SECURITY ENTERPRISES"

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Abstract. Introduction. The high turbulence of the external and internal environment, as well as the existing threats and risks that have an impact on the stability of the functioning of enterprises, together with the emergence of new factors, encourage enterprises to search for more effective tools and mechanisms to increase the level of their own financial security. **The purpose of the article** is the analysis of existing approaches to the definition of "financial security" and the study of the main tasks facing the company's financial security system. **Methods.** Abstract methods are used in the article – for the sake of theoretical generalizations and research conclusions, as well as analysis and synthesis – during the systematization of scientific approaches and the identification of the essential characteristics of the financial security of the enterprise. **Results.** The article analyzes and structures theoretical approaches related to the category "financial security of the enterprise". The main aspects of the theoretical study of the financial security of the enterprise and their essential features are considered. His own vision regarding the definition of "financial security" is proposed, under which the author understands a system of measures and tools aimed at ensuring the financial interests of the enterprise and the growth of its market value, timely identification and leveling of risks to protect against potential threats. Scientific approaches to the definition of "financial security of the enterprise" that were reflected in the works of domestic scientists are systematized. As a result, the essential characteristics of this concept were identified, which included: reduced possibility of misuse of financial resources; a component of economic security of the enterprise; a state that ensures protection of financial interests from real and potential threats and characterizes financial balance, stability, solvency and liquidity; the ability to effectively and stably carry out its activities or to effectively use the enterprise's potential and resources; the enterprise's ability to independently develop and implement a financial strategy; a system of balanced development at the enterprise; risk management activities of the enterprise. **Conclusion.** The need and expediency of implementing a financial security system at the enterprise as an effective tool to ensure its stability and stable functioning is argued. The practical significance of the article lies in the use of theoretical generalizations and conclusions to build a structurally coherent understanding of the mechanism of financial security at the enterprise.

Keywords: financial security, threat, risk, system, enterprise.

Анотація. Висока турбулентність зовнішнього та внутрішнього середовища, а також існуючі загрози та ризики, які мають вплив на стабільність функціонування підприємств, разом із появою нових факторів, спонукають до пошуку підприємствами більш ефективних інструментів та механізмів для підвищення рівня їх власної фінансової безпеки. В статті використано методи абстрактнологічний – задля теоретичних узагальнень і висновків дослідження, а також аналізу та синтезу – під час систематизації наукових підходів та виокремлення сутнісних характеристик фінансової безпеки підприємства. У статті здійснено аналіз та структурування теоретичних підходів, пов'язаних із категорією "фінансова безпека підприємства". Розглянуті основні аспекти теоретичного дослідження фінансової безпеки підприємства та їхні сутнісні риси. Запропоновано власне бачення щодо дефініції «фінансова безпека», під яким автор розуміє систему заходів та інструментів, яка спрямована на забезпечення фінансових інтересів підприємства та зростання його ринкової вартості, своєчасне виявлення та нівелювання ризиків для захисту від потенційних загроз. Систематизовано наукові підходи до дефініції «фінансова безпека підприємства», що були відображені у працях вітчизняних науковців. У результаті цього виокремлено сутнісні характеристики цього поняття до яких було віднесено: знижену можливість зловживання фінансовими ресурсами; складову економічної безпеки підприємства; стан, який забезпечує захищеність фінансових інтересів від реальних і потенційних загроз та характеризує фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність; здатність здійснювати ефективно і стабільно свою діяльність або ефективно використовувати потенціал підприємства та ресурси; здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію; систему збалансованого розвитку на підприємстві; діяльність підприємства з управління ризиками. Аргументована необхідність та доцільність впровадження системи фінансової безпеки на підприємстві як ефективного інструменту для забезпечення його стабільності та стабільного функціонування. Практичне значення статті полягає у використанні теоретичних узагальнень та висновків для побудови структурно цілісного розуміння механізму фінансової безпеки на підприємстві.

Ключові слова: фінансова безпека, загроза, ризик, система, підприємство.

Problem statement. Financial security is an important indicator of socio-economic progress and well-being of any country. Currently, in the conditions of martial law in

Ukraine, this direction is becoming more and more relevant for research. Recently, there has been a significant development of the formation of the financial security system at

various levels, including the macroeconomic level, the meso level, as well as the security of enterprises and individual households [3]. The indicated problem remains relevant in the current conditions of the socio-economic and political development of Ukraine. The specified problem remains one of the main and, accordingly, the most relevant in the modern conditions of the socio-economic and political development of Ukraine, and to solve this problem, the primary task is to study the definition of "financial security".

Analysis of recent research and publications.

Modern approaches to the study of the problems of the essence of financial security of the enterprise are revealed in the works of domestic scientists, in particular: Davydenko N.M., Koval L.P., Kopteva H.M., Krasnokutska N.S., Kryuchko L.S., Kuperivska S.S., Lysa O.V., Nikiforov P.O., Prystemskyi O.S., Pshyk B.I. etc.

The purpose of the article is the analysis of existing approaches to the definition of "financial security" and the study of the main tasks facing the company's financial security system.

Presentation of the main research material. In modern conditions, the enterprise must be able to successfully resist various threats and risks: both existing and potential ones that can harm its activity. A high level of financial security is the main factor in the enterprise's ability to support the main development strategy [1]. This can be achieved with financial stability and independence, coherence of work at all levels and competent protection of the company's financial interests.

Studies of financial security problems began to appear in the scientific literature not so long ago. It should be noted that recently they are becoming increasingly relevant. For the most part, the attention of scientists is focused on the issues of forming the financial security system of the enterprise, building an effective mechanism for its management, studying the theoretical and methodological foundations of financial security.

At the current stage of development, the term "financial security of the enterprise" is understood as a complex concept, which is accompanied by controversial opinions regarding the signs of its essence and content.

In the context of regulatory and legal regulation, financial security involves the creation of such conditions for the functioning of the financial system, under which there is actually no possibility of directing financial flows into areas of their use that are not fixed by legislative regulations, and, secondly, the possibility of misuse of financial resources is reduced to a minimum. As part of the approach implemented during the substantiation of the essence of national security in Art. 8 of the Law "On the Basics of National Security of Ukraine", the definition of the financial security of an enterprise can be formulated as the protection of vital interests of the enterprise, ensuring its sustainable development, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to economic interests [28].

Legal aspects in the essence of financial security are clearly traced in the work of O. Melykh, as a fundamental component of economic security, which characterizes the protection of financial interests at all levels of financial relations; a certain level of financial independence, stability and stability of the country's financial system under the influence of external and internal destabilizing factors that pose a threat to financial security; the ability of the financial system

of the state to ensure the effective functioning of the national economic system and sustainable economic growth [18].

Doctor of Economic Sciences A.O. Yepifanov interprets "financial security" as a state of the enterprise that:

1) allows to ensure financial balance, stability, solvency and liquidity in the long term;

2) ensures sufficient financial independence; meets the needs of the enterprise in financial resources for sustainable extended reproduction;

3) is capable of resisting existing and emerging dangers that seek to cause financial damage to the enterprise or to change the structure of equity capital contrary to wishes, or to forcibly liquidate the enterprise;

4) provides sufficient flexibility in making financial decisions, protects the financial interests of the owners of the enterprise [6].

Reverchuk N. Y interprets the concept of "financial security of the enterprise" as protection against possible financial losses and prevention of bankruptcy of the enterprise, achieving the most efficient use of corporate resources [27].

According to N.G. Pigul and A.V. Khomutenko, the financial security of an enterprise should be understood as the ability of the enterprise to independently develop and implement a financial strategy in accordance with the goals of the corporate strategy in conditions of an uncertain and competitive environment [22].

There is an opinion that the financial security of an enterprise is a stable state of the enterprise's financial activity at this point in time, the protection of commercial interests at all levels of economic relations (employees, state bodies, business partners), provision of financial resources and the implementation of measures to increase profits [21].

L.S. Kryuchko believes that: "financial security is the ability of a business entity to carry out its economic, in particular, financial activities, effectively and stably by using a set of interconnected diagnostic, instrumental and control measures of a financial nature, which should optimize the use of financial resources, ensure proper their level and level the impact of risks of the internal and external environment" [13]. This definition characterizes financial security in a combination of various tools and measures of influence on the enterprise's activities.

Shelest V.V. notes that the "financial security of the enterprise" is a financial state characterized by balance, resistance to internal and external influences, allows to ensure the effective operation of the enterprise due to the optimal involvement of property transferred by the founders to management in the long term [29].

Kozak L.S., Bagrovetska I.V. claim that the financial security of an enterprise is a component of economic security based on the independence, efficiency and competitiveness of a business entity, which is reflected through a system of criteria and indicators of its financial condition that characterize balance of finances, sufficient liquidity of assets and availability of necessary reserves [11].

I.V. Chibisova and E.M. Ivashina have a similar point of view, who note that "financial security as a functional component of the economic security of an enterprise, which consists in the presence of its financial condition, which is characterized by: balance and quality of financial instruments, technologies and services; resistance to threats; the ability of the enterprise to ensure the realization of financial interests, as well as missions and tasks with

sufficient amounts of financial resources; as well as a focus on efficient and sustainable development" [30].

Financial security of the enterprise as a component of economic security is considered by M.P. Lazarenko. and Nikolayenko K.V. and believe that the process of ensuring includes: "assessment of threats to economic security that have a political and legal nature; assessment of the current level of financial security; assessment of the effectiveness of preventing possible harm from negative actions; planning a set of measures to ensure financial security and developing recommendations for its implementation; budgetary planning of the practical implementation of the proposed set of measures [15].

A somewhat different point of view is held by Professor Davydenko N.M., who believes that "financial security of business entities is a system of strategic and tactical measures and tools for financial support of balanced development through the mobilization of financial resources for sustainable, expanded reproduction of business entities" [31; 32].

Proyda-Nosyk N.N. defines financial security as a complex characteristic of the system that reflects the level of protection of the financial interests of the business entity in a dynamic environment against the negative impact of external and internal financial threats and the ability to maintain financial stability and balance [24].

Grosul V.A. and Antonova O.V. believe that financial security is a state of a complex socio-economic system, which ensures the realization of priority financial interests of the enterprise and their protection from real and potential threats of an external and internal nature, the parameters of which create the prerequisites for the generation, preservation and growth of the market value of the enterprise [25].

According to the research of P.O. Nikiforov and S.S. Kuperivska, a financially protected company or enterprise is a company or an enterprise where managers have a balanced and optimal approach to the use and management of their financial resources, exercise clear control over them and promptly respond to any threats, internal or external, to minimize or avoid them without compromising operational performance [20].

O.V. Lys characterizes the essence of the financial security of the enterprise "as such a state of the enterprise's finances, which allows to resist identified and potential threats through effective management of the formation and use of capital, as well as risks in the process of its activity" [16].

O.A. Kyrychenko and I.V. Kudrya "define the financial security of an enterprise as the activity of managing risks and protecting the interests of the enterprise from external and internal threats in order to ensure the stable development of entrepreneurship and the growth of its own capital in current and strategic perspectives" [9]. V.I. Kutsyk and Bartysh have the same opinion [14]. These scientists equate financial security with activities aimed at achieving a certain state. We believe that the opinion has the right to exist, although it fully meets the conditions of objectivity, because the security characteristics of the enterprise depend not only on the activities of managers.

Ya.I. Mulyk characterized the company's financial security as "the state of protecting the company's financial interests at all levels of its financial relations from the influence of internal and external threats, which ensures its self-preservation and development in modern and strategic perspectives" [19].

M.Yu. Pogosova states that: "the financial security of an enterprise should be understood as a complex character-

istic of the functioning of a business entity, which reflects its need to protect financial interests, which objectively exists under the condition of constant exposure to real and potential macro-, meso- – and the internal environment, and causes the need to form its ability to realize its interests in the process of interaction with counterparties of the system of financial relations" [23].

Thus, based on the presented analysis of definitions, a unified approach to the essence of financial security of the enterprise has not been formed in science, which is due to the complexity of this economic phenomenon, its multifunctionality and multifacetedness.

Summarizing the scientific approaches to the definition of the category "financial security of the enterprise", in our opinion, this definition should be understood as a system of measures and tools aimed at ensuring the financial interests of the enterprise and the growth of its market value, timely identification and leveling of risks to protect against potential threats and increasing the financial potential by controlling the movement of cash flows.

Based on the analysis of the works of domestic scientists, we can state the existence of seven main approaches to this definition, such as:

- reduced possibility of misuse of financial resources [18; 28];
- a component of the economic security of the enterprise [11; 12; 15; 19];
- a state that ensures protection of financial interests from real and potential threats and characterizes financial balance, stability, solvency and liquidity, etc. [1; 5; 7; 10; 13; 23; 26];
- the ability to effectively and stably carry out their activities or to effectively use the enterprise's potential and resources [6];
- the ability of the enterprise to independently develop and implement a financial strategy [23];
- systems of balanced development and an independent object of management at the enterprise [4; 6; 17];
- activities of the enterprise to counter threats and manage risks [9; 14; 25].

In our opinion, it is advisable to add a cash flow control system to the existing approaches.

At enterprises, where the activity involves the constant movement of cash, the key indicators of financial security are the control of cash flows and their dynamics, aimed at achieving the investment and socio-economic goals of the enterprise's development. Budgeting is the main method for effective planning of cash flows and the fundamental basis for controlling their dynamics aimed at managing the processes of formation, distribution and use of financial resources in order to ensure the stable development of the enterprise and its financial security.

Conclusions. Constant changes occurring in the financial space of economic systems require enterprises to quickly adapt to the current situation. An effective mechanism that can quickly and adequately respond to current challenges is the company's financial security system. Through timely monitoring and control, it is able to promptly respond and prevent the development of crisis phenomena, and at the same time ensure a high level of financial and economic efficiency. To achieve this goal, a special mechanism for constant monitoring of the financial state of the enterprise should be developed in order to timely identify and eliminate signs of a crisis state of its activity.

References:

1. Vayzer D. I. (2014) Kontseptual'ni pidkhody shchodo sutnosti ta metodiv otsinky finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [Conceptual approaches to the nature and methods for evaluating financial security of enterprises]. *Effective economy*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3689> (accessed November 28, 2023).
2. Hrosul V. A., Antonova O. V. (2015) *Otsinka finansovoyi bezpeky pidpryyemstv rozdribnoyi torhivli* [Assessment of financial security of retail enterprises]. Kharkiv: Publishing House "KhDUHT". (in Ukrainian)
3. Davydenko N. M. (2013) Analysis of theoretical aspects of financial security of business entities [Analiz teoretychnykh aspektiv finansovoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia]. *Formation of market relations in Ukraine*, vol. 3, pp. 110–114.
4. Davydenko N. M. (2013) *Finansova bezpeka aghrarnykh formuvanj* [Financial security of agrarian formations]: monograph. Kyiv: Komprint Publishing House. (in Ukrainian)
5. Davydenko N. M. (2013) Finansova bezpeka aghrarnykh pidpryyemstv v systemi korporatyvnogho upravlinnja [Financial security of agricultural enterprises in the system of corporate governance]. *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 58–62.
6. Epifanov A. O., Plastun O. L. and Dombrovskij V. S. (2009) *Finansova bezpeka of companies i bankivskih ustanov: monograph* [Financial Security Companies and Banking Institutions: monograph]. Sumy: DVNZ "UABS NBU". (in Ukrainian)
7. Zachosova N. V., Bybyk A. M. (2017) Naprjamy zabezpechennja finansovoyi bezpeky sub'ektiv ghospodarskoji dijalnosti [Directions of ensuring financial security of business entities]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "International Economic Relations and the World Economy"*, vol. 15, part 1, pp. 25–28.
8. Kartuzov Ye. P. (2012) Vyznachennja finansovoyi bezpeky pidpryyemstva: ponjattja, zmist, znachennja i funkcionalni aspekty [Determining the financial security of an enterprise: concept, content, value and functional aspects]. *Actual problems of economy*, vol. 8(134), pp. 172–182.
9. Kyrychenko O. A., Kudrya I. V. (2009) Vdoskonalennja upravlinnja finansovoiu bezpekoiu pidpryyemstv v umovakh kryzy [Improving the management of financial security of enterprises in times of crisis]. *Investments: practice and experience*, vol. 10, pp. 22–26.
10. Klymash N. I., Solovey K. V. (2016) Naukovi pidkhody do vyznachennja sutnosti ponyattja "finansova bezpeka" [Scientific approaches to the definition of the concept "financial safety"]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 16(1), pp. 120–123. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_16/1/31.pdf (accessed November 30, 2023).
11. Kozak L. S., Bahrovetska I. V. (2008) Kontseptualni ta metodychni zasady formuvannja mekhanizmu zabezpechennja finansovoi bezpeky pidpryyemstva [Conceptual and methodical principles of forming a mechanism for providing financial security of the enterprise]. *Economy and management*, vol. 13, pp. 97–101.
12. Krasnokuts'ka N. S., Koptyeva H. M. (2019) Definitsiya ponyattja "finansova bezpeka pidpryyemstva": osnovni pidkhody ta osoblyvosti [Definition of the concept of "financial security of the enterprise": basic approaches and features]. *Business Inform*, vol. 7, pp. 14–19.
13. Kryuchko L. S. (2013) Teoretychni zasady finansovoi bezpeky pidpryyemstva [Theoretical principles of financial safety of the enterprise]. *Investments: practice and experience*, vol. 15, pp. 49–52.
14. Kutsyk V. I., Bartysh A. I. (2011) Finansova bezpeka pidpryyemstva samostijnyj ob'ekt upravlinnja: problemy zabezpechennja [Financial security of the enterprise as an independent object of management: problems of ensuring]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 21.4, pp. 250–255.
15. Lazarenko M. P., Nikolayenko K. V. (2010) Finansova bezpeka pidpryyemstva ta yiyi upravlinnja [Financial security of the enterprise and its management]. Available at: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_57970.doc.htm (accessed December 28, 2023).
16. Lysa O. V. (2016) Finansova bezpeka subiektiv hospodariuvannja v suchasnykh umovakh [Financial security of business entities in today's environment]. *Economic analysis*, vol. 26 (1), pp. 58–64.
17. Marysiak N. L., Bak N. A. (2022) Finansova bezpeka pidpryyemstva ta zagrozy jiji vtraty v suchasnomu ekonomichnomu seredovyshhi [Financial security of the enterprise and threats of its loss in the modern economic environment]. *The economy and the state*, vol. 2, pp. 109–113.
18. Melykh O. (2013) Finansova bezpeka derzhavy: sutnistj, kryteriji ocinky ta preventyvni zakhody zmicnennja [State financial security: nature, evaluation criteria and preventive measures of strengthening]. *Economic analysis*, vol. 12 (2), pp. 266–272.
19. Mulyk Ya. I. (2013) Sutnist' ponyattja "finansova bezpeka pidpryyemstva": systematyzatsiya naukovykh pohlyadiv [The insight of the understanding of the "financial security of the enterprise": the systematization of scientific glances]. *Collection of scientific works VNAU*, vol. 3(80), pp. 195–206. Available at: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2114.pdf> (accessed December 16, 2023).
20. Nikiforov P. O., Kucherivska S. S. (2006) Sutnistj i znachennja finansovoyi bezpeky strakhovoji kompaniji [The Essence and Importance of Financial Security of Insurance Company]. *Finances of Ukraine*, vol. 5, pp. 86–94.
21. Panchenko V. A. (2019) Finansova bezpeka ghospodarskoji dijalnosti pidpryyemstva [Financial security of economic activity of an enterprise]. *Financial studies*, vol. 2 (7). Available at: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/197.pdf> (accessed November 28, 2023).
22. Pihul N. H., Khomutenko A. V. (2019) Teoretychni osnovy finansovoyi bezpeky pidpryyemstva ta mekhanizm upravlinnja neju [Theoretical foundations of financial security of the enterprise and the mechanism of its management]. *Bulletin of Sumy State University. Series "Economics"*, vol. 2, pp. 80–87.
23. Pohosova M. Yu. (2008) Strukturno-logichnyj analiz ponjattja "finansova bezpeka pidpryyemstva" [Structural and logical analysis of the concept of "financial security of the enterprise"]. *Science and Economics*, vol. 3 (11), pp. 258–265.
24. Poyda-Nosyk N. N. (2011) Doslidzhennja teoretychnykh aspektiv sutnosti finansova bezpeka [Research of theoretical aspects of the essence of financial security]. *Bulletin of Donetsk National University. Series Economics and Law*, vol. 2, pp. 164–170.
25. Pristemsky O. S. (2015) Mekhanizm zabezpechennja finansovoyi bezpeky siljskoghospodarskykh pidpryyemstv [The mechanism of securing financial safety of the residents of the city]. *Tavria Science News. Economic science*, vol. 90, pp. 319–325.
26. Pshyk B. I. (2021) Formuvannja systemy finansovoyi bezpeky sub'ektiv pidpryyemstva yak osnovy stabilnogho jikh funkcionuvannja [Formation of the system of financial security of business entities as a basis for their stable functioning]. *Effective economy*, vol. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9270> (accessed December 18, 2023).
27. Reverchuk N. Y. (2004) *Upravlinnja ekonomichnoyu bezpekoiu pidpriemstvih struktur: monograph* [Managing the economic security of businesses: monograph]. Lviv: LBI NBU. (in Ukrainian)
28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003) The Law of Ukraine "On the basics of national security of Ukraine". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (accessed December 4, 2023).

29. Shelest V. V. (2009) Upravlinnia finansovoi bezpekoiu dovirochoho tovarystva [Management of financial security of trust society]. *Current problems of the economy*, vol. 3, pp. 181–184 (in Ukrainian)
30. Chibisova I. V., Ivashyna Ye. M. (2011) Mekhanizm zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva [Mechanism of security of financial safety of enterprises]. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Chibis.pdf (accessed December 5, 2023)
31. Davydenko N. M. (2015) Genesis of enterprise financial security. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, vol. 2. Available at: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2015_2/2015_2_3.pdf (accessed November 29, 2023).
32. Davydenko N. M. (2015) Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. *The Economic Journal XXI*, no. 5–6, pp. 90–93.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2023

УДК 330.336.6:336.7

JEL G24, O31

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-10

Колісник О.П.

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5638>

Olena Kolisyk
State Tax University

Мазурок О.Р.

студентка магістратури,
Державний податковий університет

Olena Mazurok
State Tax University

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INVENTORY MANAGEMENT

Анотація. В статті розглянуто теоретико-методичні аспекти управління запасами. Предметом дослідження є теоретичні основи управління виробничими запасами підприємства. Метою статті є розкриття сутності поняття «запаси», їх класифікацію та види; розгляд методології аналізу запасів на підприємстві, аналіз теоретичних та емпіричних джерел. Для досягнення мети у статті узагальнено трактування сутності поняття «запаси» науковцями, національними та міжнародними положеннями. Наведено основні класифікаційні види запасів, розглянуто системи ефективного управління запасами у виробничій логістиці на основі концепції «Justintime» та традиційного підходу до управління запасами. Наведено основні методи та напрямки аналізу запасів. Проведення аналізу запасів підприємства можливе за допомогою різних методів: емпіричних, теоретичних, статистичних, методу економетричного, горизонтального та вертикального аналізу та ін.

Ключові слова: запаси, активи, класифікація запасів, матеріальні запаси, методи аналізу запасів, управління запасами.

Abstract. Introduction. Theoretical and methodological aspects of inventory management are considered in the article, because, in modern conditions, in connection with the need to quickly obtain reliable information, the problems of inventory accounting become especially relevant. **Purpose.** The subject of the study is the theoretical basis of the management of production stocks of the enterprise. **Methods.** The purpose of the article is to reveal the essence of the concept of "inventory", their classification and types; consideration of the methodology of inventory analysis at the enterprise, analysis of theoretical and empirical sources with the help of theoretical and methodological methods. **Results.** The main classification features that can be distinguished when dividing inventory are: purpose, location, time of storage at the enterprise, period of use, purpose of formation, form of ownership, structure. To achieve the goal, the article summarizes the interpretation of the essence of the concept of "inventory" by scientists, national and international regulations. The main classification types of stocks are presented, the systems of effective stock management in production logistics based on the "Justintime" concept and the traditional approach to stock management are considered. The "Justintime" method occupies an important place among them, and aims to produce and ship products at the exact time of their further use. And the traditional approach, on the contrary, assumes the availability of products in stock "just in case" to meet unpredictable demand. The main methods and directions of stock analysis are given. Analyzing the company's stocks is possible using various methods: empirical, theoretical, statistical, econometric methods, horizontal and vertical analysis, etc. **Conclusion.** These methods will help determine the influence of factors on the volume of inventory, develop a forecast for future years, which can positively affect the company's activities. Streamlining of primary documentation, improvement of operational and warehouse accounting of inventory, rationalization of document forms, improvement of the level of automation of accounting and settlement work contribute to better implementation of inventory accounting and analysis. But it is necessary to remember that for a reliable and accurate analysis, you need data for at least 10 years, which will help reduce the possible error to a minimum.

Keywords: inventory, assets, inventory classification, material inventory, inventory analysis methods, inventory management.

Постановка проблеми. В сучасних умовах у зв'язку з потребою швидкого отримання достовірної інформації, особливої актуальності набувають проблеми з обліку запасів. Процес їх надходження, руху та списання складався роками, але на даний час не повністю задовольняє потреби управлінського персоналу. Тому, на даний час питання пристосування системи бухгалтерського та управлінського обліку запасів

є дуже важливим на підприємстві, потребує вирішення, та удосконалення до оптимізації надання правильної зовнішнім та внутрішнім користувачам інформації для прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліку, управлінню та аналізу запасів приділяли досить багато уваги такі вчені, як: Титенко Л.В., Бутинець Ф.Ф., Савкович А.В., Швець Ю.О., Андрієнко А.О.,

Лень В.С., Ларіна Р.Р., Харченко Ю.А. та ін. Науковці у своїх працях висвітлювати теоретичні та методологічні аспекти обліку та аналізу запасів підприємства.

Мета статті. Розкриття сутності поняття «запаси», їх класифікацію та види; розгляд методології аналізу запасів на підприємстві, аналіз теоретичних та емпіричних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність підприємств різних форм власності базується на використанні фінансових, технологічних, трудових та матеріальних ресурсів. Їх наявність обов'язкова на підприємстві, але забезпечення ресурсами, що не є власністю підприємства вимагає їх певного накопичення для уникнення простоїв та ризиків. Формування ресурсів для подальшого використання та забезпечення безперервності діяльності на підприємстві, розуміємо як запаси. Слід зазначити, що трактування сутності «запаси» в різних літературних джерелах є досить неоднозначним. Тому що, поняття запаси ототожнюють із певними їх видами (матеріальними ресурсами, товарно-матеріальні запаси, виробничі запаси, запаси сировини та матеріалів, матеріальні запаси), що зумовило необхідність дослідження сутності запасів та їх різновидів. Для подолання неоднозначності розуміння поняття «запаси» варто узагальнити різні точки зору вчених (табл. 1).

Отже, з таблиці 1 видно, що під запасами розуміють ресурси, активи, матеріальні цінності, сукупність засобів, товари і матеріали. На основі проведеного аналізу різних точок зору науковці варто запропонувати власне бачення сутності поняття «запаси»: запаси – це товарно-матеріальні цінності, що використовують для виробництва продукції, задоволення потреб споживачів, які знаходяться у власності підприємства та зберігаються для використання їх у майбутньому. На нашу думку, запропоноване поняття включає необхідні ознаки, для більш точного опису категорії «запаси».

Поняття «запаси» розглядається не лише з точок зору вчених. Основним документом, який визначає методологічні засади формування в бухгалтерському

обліку інформації про запаси та відображення їх у фінансовій звітності є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [11].

Згідно п. 4 П(С)БО 9, запаси, це активи, які:

- утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [11].

Особливістю даного визначення є розуміння є запасів як «активів».

Відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 2 «Запаси», запаси – це активи, які:

- утримуються для продажу у звичайному ході бізнесу;
- перебувають у процесі виробництва для такого продажу;
- існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг [10].

Основними класифікаційними ознаками, які можна виділити при поділі запасів є: цільове призначення, місце перебування, час зберігання на підприємстві, період використання, мета формування, форма власності, структура. Дана класифікація запасів наведена на рис. 1.

За функціональним призначенням запаси поділяють на: для реалізації (дистрибуційні та виробничі). Виробничі запаси – це сукупність сировини, матеріалів, деталей, комплектування, що необхідні для забезпечення безперервності виробничого циклу, та перебувають на складах у матеріально відповідальних осіб. Дистрибуційні запаси складаються з готової продукції, яка знаходиться у відведених місцях, з метою швидкого реагування на динамічність попиту при реалізації.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття запаси різними авторами

№	Автор	Визначення поняття «запаси»
1	2	3
1	В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко	Трактують запаси як «резерви матеріальних ресурсів підприємства [3].
2	З.Б. Живко, М.О. Живко, І.Ю. Живко	Запаси – це ресурси (активи) підприємства, які зберігаються для продажу за умов звичайної господарської діяльності або перебувають у процесі виробництва для такого продажу, або утримуються для споживання у виробничому процесі чи при наданні послуг, а також для управління підприємством (сировина і матеріали, комплектуючі вироби, готова продукція, паливо, будівельні матеріали, товари, малоцінні та швидкозношувані предмети тощо) [7].
3	Е.А. Зінь	Запаси – це будь-які ресурси підприємства, що призначені для використання, але тимчасово не використовуються (сировина, матеріали, паливо, обладнання, машини, товари, електроенергія тощо) [1].
4	Л. Каніщенко	Запаси – наявність відповідних матеріальних ресурсів, до яких належать засоби виробництва, предмети споживання, інші цінності, необхідні для забезпечення розширеного відтворення, обслуговування сфери нематеріального виробництва та задоволення потреб населення, і які ще не використовуються [6].
5	О.В. Посилкіна, Р.В. Сагайдак-Нікітюк, О.В. Доровський, Г.В. Кубасова	Запаси – матеріальні цінності, оборотні кошти у вигляді сировини, матеріалів, палива, напівфабрикатів, готової продукції, які не використовуються в даний момент у виробництві, що зберігаються на складах або в інших місцях, і призначені для наступного використання [4].

Джерело: узагальнено авторами на основі джерел [1; 3; 4; 6; 7]

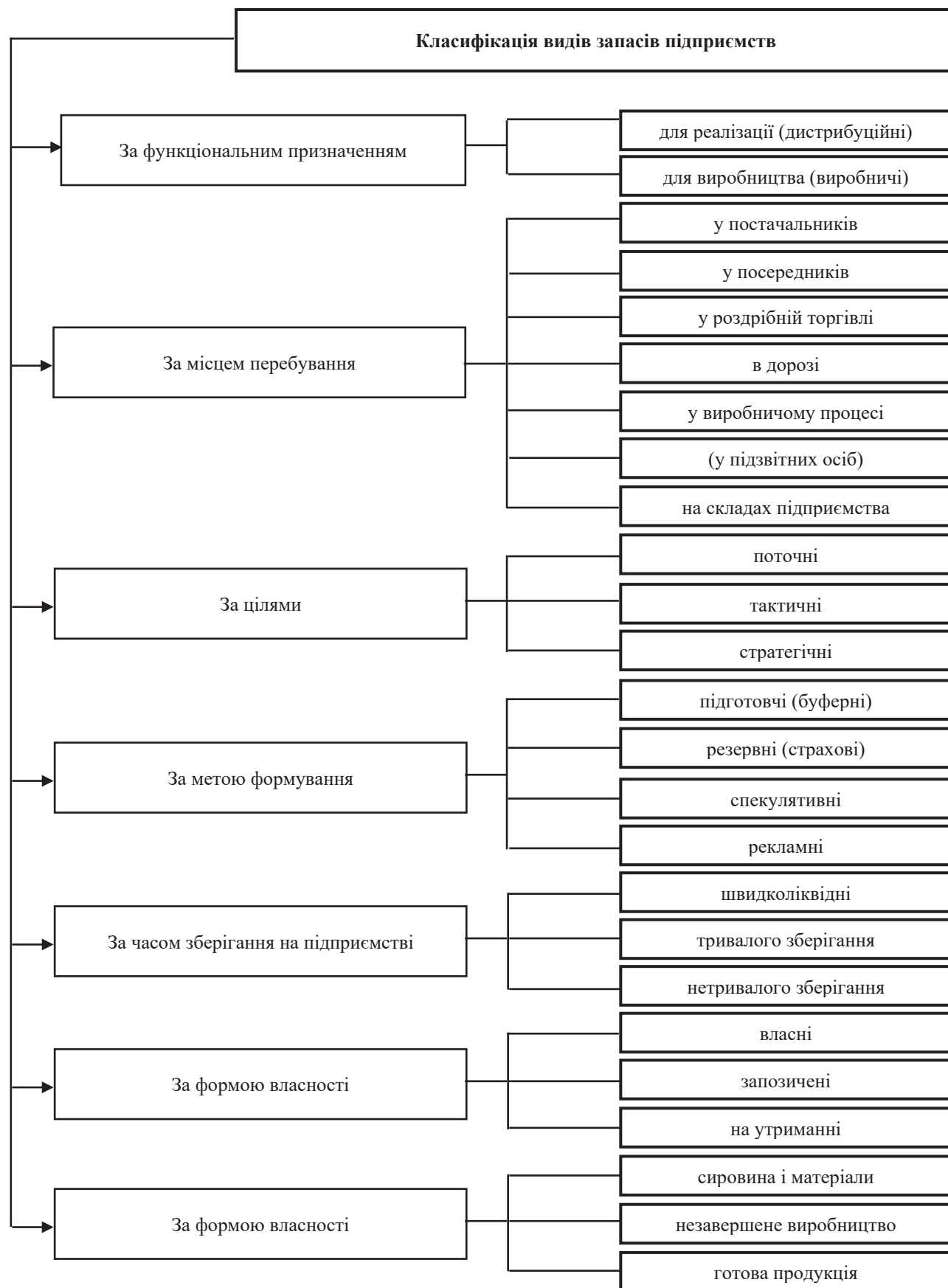

Рис. 1. Узагальнена класифікація видів запасів підприємства

Джерело: створено та узагальнено авторами

Запаси за місцем перебування: у посередників, постачальників, у виробничому процесі, в дорозі, роздрібній торгівлі, підзвітних осіб та на складах підприємства. Варто зауважити, що місце перебування запасів ніяким чином не впливає на форму їх власності.

За формою власності запаси поділяються на: власні (що перебувають на складах підприємства, в дорозі, на зберіганні в інших організаціях, на які підприємство має права), запозичені (які підприємство отримало для використання, але повинно повернути протягом зазначеного періоду), утриманні (запаси, які не є власністю підприємства, але перебувають на складах підприємства на відповідальному зберіганні).

Запаси на підприємстві за часом зберігання поділяють на: швидко ліквідні, нетривалого зберігання, тривалого зберігання. Кожне підприємство в залежності від виду господарської діяльності визначає часові проміжки стосовно класифікації запасів відповідно до зберігання.

За цілями запаси бувають: поточні (необхідні підприємству для повсякденної діяльності), тактичні (забезпечують реалізацію середньострокових планів діяльності, формуються на період менше одного року), стратегічні (формуються на період більше одного року).

За структурою запаси поділяються на: сировину і матеріали (ресурси, які потребують подальшої переробки), незавершене виробництво (сукупність деталей, напівфабрикатів, комплектування, які перебувають на стадіях переробки в продукцію), готову продукцію (продукція, яка пройшла всі стадії переробки на підприємстві та придатна для подальшої реалізації).

За метою формування запаси бувають: підготовчі (знаходяться на додатковій обробці до процесу формування та використання), резервні (забезпечують страхування підприємства у непередбачуваних ситуаціях), спекулятивні (формуються з метою отримання додаткових прибутків та зменшення витрат), рекламні

(частинка запасів, які формуються для ознайомлення).

Як зазначає Швець Ю.А. та Андрієнко А.О., політика підприємства з управління запасами повинна складатися з двох елементів: перший – що, коли і в яких обсягах виробляти й закупати, а також розміщення запасів; другий – стосується стратегії управління запасами (централізовано або на кожному окремому розподільчому центрі) [15].

Одним із найважливіших факторів впливу на ефективність роботи підприємства являється рівень обслуговування, який визначається за наступними параметрами: тривалість циклу обробки та виконання певного замовлення, асортиментом та обсягом замовлення та нормою насиченості попиту.

Швець Ю.А. та Андрієнко А.О. стверджують, що «обов'язковим механізмом управління матеріальними запасами підприємства є принцип «зворотного зв'язку». Метою його впровадження є надходження даних про новий стан всієї системи і оцінка результативності її функціонування. Під час перетворення сировини в готовий продукт та подальшого руху цього продукту до споживача відбувається розподіл матеріальних запасів на два підвиди: виробничі та товарні запаси, кожен з яких ділиться ще на три групи – сезонні, страхові та поточні» [15] (рис. 2).

З даного рисунку видно, що запаси виконують певні функції, що забезпечують гнучкість в управлінні підприємством: урівноваження попиту та пропозиції, забезпечення безперервності виробництва, нагромадження та захищеність від невизначеності.

Існує декілька систем ефективного управління запасами у виробничій логістиці.

Метод «Justintime» серед них посідає важливе місце, та має на меті виробляти й відвантажувати продукцію в точний строк її подальшого використання. А традиційний підхід, навпаки, передбачає наявність

Рис. 2. Основні види матеріальних запасів

Джерело: згруповано автором на основі джерела [8]

продукції в запасі «на всяк випадок», щоб задовольнити непередбачуваний попит. Порівняльний аналіз концепції «Justintime» та традиційного підходу до управління запасами наведений у таблиці 2.

Бутинець Ф.Ф. зазначає, що деяких економістів дуже турбують проблеми розвитку обліку та контролю виробничих запасів. Основною ціллю дослідження є припущення, що організація і методологія обліково-аналітичного забезпечення управління виробничими запасами терміново потребує удосконалення. А саме, у частині підвищення оперативності та організації інформаційного забезпечення управління виробничими запасами на підприємства. Одним із напрямів, які стимулюють вирішення проблемних питань вважається запровадження на підприємстві інформаційних технологій обробки економічної інформації [2].

Основою для удосконалення обліку запасів можна визначити:

- узагальнення теоретичних та методичних основ, обліку, контролю та аналізу запасів на підприємстві, визначення їх сутності та класифікації;
- вдосконалення організаційних основ фінансового й управлінського обліку, аналізу та контролю запасів;
- проектування системи економічного аналізу ефективності використання запасів;
- визначення факторів, які впливають на обсяг запасів на тому чи іншому підприємстві.

Методи аналізу запасів, як стверджує Лень В.С.: базуються на діалектичному методі наукового пізнання, що охоплює методичні та загальнонаукові прийоми дослідження процесів що відбуваються в сучасній економіці, а також емпіричні прийоми контролю та обліку виробничих запасів. В процесі дослідження застосовують такі методичні прийоми, як абстрагу-

вання (для того, щоб визначити чинники, які впливають на поведінку запасів); аналіз та синтез; документалістики (для встановлення достовірності інформації та удосконалення документообігу); розрахунково-аналітичні прийоми (застосовують при побудові таблиць та проведенні розрахунків); підведення підсумків та реалізація результатів (застосовують при формуванні висновків, пропозицій); інформаційних технологій, а також інші методичні прийоми [9].

Кращому введенню обліку та аналізу запасів сприяє впорядкування первинної документації, удосконалення оперативного та складського обліку запасів, раціоналізація форм документів, підвищення рівня автоматизації обліково-розрахункових робіт.

Одним із методів аналізу запасів підприємства є кореляційно-регресійний аналіз. У своїх дослідженнях Харченко Ю.А. зазначає, що кореляційно-регресійний аналіз оцінює існуючий стан запасів підприємства за допомогою рівняння регресії. При використанні даних про величину і напрямки дії факторів, які додаються в аналіз, можна отримати засоби для оцінки та коригування поточної стратегії планування запасів. Кореляційно-регресійний аналіз дає гнучкий та потужний інструментарій для визначення взаємозв'язків між даним показником та множиною незалежних змінних. Головною метою використання даного методу є краще розуміння теперішнього стану, тобто навчитися управляти подіями, які відбуваються, та точніше передбачити майбутнє [14, с. 222–223].

В процесі опрацювання фахових літературних джерел визначено, що науковцями не вироблено єдиного бачення щодо напрямів аналізу запасів.

Л.В. Титенко зазначає такі три напрями аналізу виробничих запасів: тактичний, стратегічний та опера-

Таблиця 2

Порівняння концепції «Justintime» та традиційного підходу до управління запасами

Ознаки	Концепція «КГБІШІШЕ»	Традиційний підхід
1	2	3
Запаси	Відносяться до пасивів Мінімізуються для зменшення витрат виробництва.	Відносяться до активів. Зберігаються «про всяк випадок» для захисту від помилок в прогнозуванні попиту та ненадійності постачальників.
Запаси незавершеного виробництва	За наявності таких запасів між виробничими підрозділами. Їх слід фіксувати та усувати.	Акумулюються між структурними підрозділами та забезпечують безперебійність виробничо-технічних циклів.
Обсяг закупівлі матеріальних ресурсів	Відображає лише поточну потребу.	Не враховується зміна розміру запасів та змін витрат збуту.
Постачальники	Невелика кількість, надійність, розглядаються як партнери у виробничій діяльності.	Велика кількість постачальників, між якими існує конкуренція.
Збут	Постійне відстеження попиту для швидкого переналадження виробництва. Виробництво невеликих партій готової продукції.	Не має пріоритетного значення. Максимізація обсягу випуску готової продукції.
Підтримка технологічним оснащенням	Витрати на безперервну та своєчасну підтримку, яка забезпечує доставку матеріальних ресурсів та запасів незавершеного періоду.	За необхідністю. Відсутність збоїв, доки запаси підтримуються на високому рівні.
Якість продукції	100%-ва якість продукції. Відсутність дефектів. Комплексна перевірка якості готової продукції.	Допускається невеликий відсоток дефектів. Вибіркова інспекція якості готової продукції.
Тривалість виробничого періоду	Підтримується на мінімально можливому рівні.	Довготривалий період. Немає необхідності в мінімізації, доки підтримуються значні страхові запаси.
Персонал	Зміни повинні відбуватися узгоджено з усіма ланками менеджменту.	Управління здійснює middle-менеджмент за умови узгодження з тор-менеджментом.

Джерело: згруповано автором на основі джерела [5]

тивний. Стратегічний аналіз, як стверджує науковець, повинен бути спрямований на детальну діагностику стану виробничих запасів, якщо дивитися з точки зору досягнення конкурентних переваг на підприємстві в процесі управління виробничими ресурсами. Тобто, позиціонування самого підприємства в середовищі конкурентних переваг завдяки раціональному використанню виробничих запасів. Тактичний аналіз виробничих запасів спрямований на встановлення критеріїв ефективності виробничих запасів, а оперативний аналіз полягає у поточному відстеженні стану виробничих ресурсів підприємства [13, с. 299].

В свою чергу Талах Т.А. висвітлює такі напрями економічного аналізу запасів:

- визначення забезпеченості підприємства виробничими запасами, а також їх впливу на обсяг виробництва продукції, їх собівартість та інші показники;
- оцінка ефективності використання виробничих запасів;
- оцінка обґрунтованості та реальності потреби в запасах;
- виявлення резервів економії виробничих запасів, також, розробка заходів щодо їх реалізації;

– кількісне вимірювання факторів, які впливають на рівень ефективності використання виробничих запасів [12, с. 73].

Висновки. Отже, з вище наведеного можна підсумувати, що запаси є невід'ємним елементом функціонування діяльності окремих підприємств та економіки в цілому. Оптимальний їх розмір забезпечує уникнення ризиків, які пов'язані з відсутністю запасів та забезпечує безперервну діяльність. На основі наукової літератури сформовано поняття запасів, що дає уявлення про їх структуру, класифікацію та види. Дане розуміння дозволить більш ефективно здійснювати процес управління запасами на підприємстві. Проведення аналізу запасів підприємства можливе за допомогою різних методів: емпіричних, теоретичних, статистичних, методу економетричного, горизонтального та вертикального аналізу та ін. Дані методи допоможуть визначити вплив факторів на обсяг запасів, розробити прогноз на майбутні роки, що може позитивно вплинути на діяльність підприємства. Але необхідно пам'ятати, що для достовірного та точного аналізу потрібно дані не менше як за 10 років, що допоможе зменшити можливу похибку до мінімуму.

Бібліографічний список:

1. Багрий К.Л. Поняття матеріальних запасів підприємства: необхідність їх створення. *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. Чернівці, 2015. Вип. 4. С. 104–109.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. Житомир : ПП «Рута», 2003.
3. Василенко В.О. Виробничий (операційний) менеджмент : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 532 с.
4. Виробнича логістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Посилкіна О.В. та ін. Харків : НФаУ, 2009. 364 с.
5. Вольвач І.Ю. Досвід впровадження логістичної концепції виробництва «Just-in-time». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 2. С. 250–245.
6. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / відп. ред. С.В. Мочерний. Київ : Академія, 2000. 864 с.
7. Живко З. Б. Словник сучасних економічних термінів. Львів : Край, 2007. 384 с.
8. Ларіна Р. Р. Логістика : навчальний посібник. Дніпропетровськ : ВІК, 2005. 335 с.
9. Лень В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика : навч. посібн. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 556 с.
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021 (дата звернення: 02.11.2023).
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (дата звернення: 03.11.2023).
12. Талах Т.А. Оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів підприємств хлібопекарської промисловості. *Науковий журнал «Логістика: теорія та практика» Луцького національного технічного університету*. 2015. № 2(3). С. 71–80.
13. Титенко Л.В. Загальнотеоретичні підходи до методики аналізу виробничих запасів на підприємствах фармацевтичної промисловості. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 9. Частина 3. С. 297–300.
14. Харченко Ю.А. Кореляційно-регресійний аналіз обсягів збуту продукції промислового підприємства. *Економічний простір*. 2014. № 86. С. 214–223.
15. Швець Ю.О., Андрієнко А.О. Логістичні методи управління матеріальними запасами підприємства: сутність, роль та особливості впровадження. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 217–225.

References:

1. Bahrii K. L. (2015) Poniattia materialnykh zapasiv pidpriemstva: neobkhdnist yikh stvorennia. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho torhovelno-ekonomichnoho instytutu KNTEU*. Chernivtsi, vol. 4, pp. 104–109.
2. Butynets F. F. (2003) *Bukhhalterskyi finansovyi oblik: Pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti "Oblik i audyt" vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Zhytomyr: PP "Ruta".
3. Vasylenko V. O. (2007) *Vyrobnychiy (operatsiyniy) menedzhment: navch. posib*. Kyiv: TsUL, 532 p.
4. *Vyrobnycha lohystyka: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* (2009) / Posylkina O. V. ta in. Kharkiv: NFaU, 364 p.
5. Volvach I. Yu. (2009) Dosvid vprovadzhennia lohistychnoi kontseptsii vyrobnytstva "Just-in-time". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4, tom 2, pp. 250–245.
6. Mochernyi S. V. (eds.) (2000) *Ekonomichna entsyklopediia: u 3-kh t. T. 1*. Kyiv: Akademiia, 864 p.
7. Zhyvko Z. B. (2007) *Slovyk suchasnykh ekonomichnykh terminiv*. Lviv: Krai, 384 p.
8. Larina P. P. (2005) *Lohystyka: navchalnyi posibnyk*. Dnipropetrovsk: VIK, 335 p.
9. Len V. S. (2006) *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka: navch. posibn*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 556 p.
10. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 2 "Zapasy". Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021 (accessed November 2, 2023).

11. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 "Zapasy": zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 20.10.1999 r. No. 246. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (accessed November 3, 2023).
12. Talakh T. A. (2015) Otsinka efektyvnosti vykorystannia materialnykh resursiv pidpriemstv khlibopekarskoi promyslovosti. *Naukovyi zhurnal "Lohistyka: teoriia ta praktyka" Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, no. 2(3), pp. 71–80.
13. Tytenko L. V. (2011) Zahalnoteoretychni pidkhody do metodyky analizu vyrobnychkykh zapasiv na pidpriemstvakh farmatsevtichnoi promyslovosti. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 9, part 3, pp. 297–300.
14. Kharchenko Yu. A. (2014) Koreliatsiino-rehresiinyi analiz obsiahiv zbutu produktsii promyslovoho pidpriemstva. *Ekonomichnyi prostir*, no. 86, pp. 214–223.
15. Shvets Yu. O., Andriienko A. O. (2017) Lohistychni metody upravlinnia materialnymy zapasamy pidpriemstva: sutnist, rol ta osoblyvosti vprovadzhennia. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 58, pp. 217–225.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2023

УДК 657.62

JEL G24, O31

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-11

Колісник О.П.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5638>

Olena Kolisyk
State Tax University

Мазурок О.Р.

студентка магістратури,
Державний податковий університет

Olena Mazurok
State Tax University

АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

ANALYSIS OF THE STATE OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITIES OF AN ENTERPRISE IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Анотація. В статті розглянуто методику здійснення аналізу стану фінансово-господарської діяльності підприємства фармацевтичної галузі. Метою статті є визначення підходів та здійснення аналізу стану фінансово-господарської діяльності підприємства фармацевтичної галузі на прикладі Приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат». Для досягнення мети у статті проведено аналіз основних фінансових показників діяльності підприємства фармацевтичної галузі, визначено фінансову стійкість підприємства, проведено розрахунки та визначено запас фінансової стійкості, при якому не буде ні прибутку ні збитку. Проведено оцінку фінансової стійкості підприємства за абсолютними показниками. За допомогою даних фінансової звітності фармацевтичного підприємства розраховано відносні показники оцінки капіталу, поточних активів, результативності діяльності та ринкової стійкості. Аналіз показників підтвердив, що підприємство функціонує у нормальному режимі.

Ключові слова: аналіз фінансово-господарської діяльності, економічні показники, фінансова стійкість, поріг рентабельності, фінансовий стан.

Abstract. Introduction. The article examines the methodology for analyzing the state of financial and economic activity of an enterprise in the pharmaceutical industry based on the Private Joint Stock Company "Kyivmedpreparat". With the help of financial analysis of economic activity, it is possible to forecast the further development of the enterprise, make recommendations for making management decisions, increase competitiveness, obtain maximum profit, etc. **Purpose.** The purpose of the article is to define approaches and carry out an analysis of the state of financial and economic activity of a pharmaceutical industry enterprise using the example of the Private Joint Stock Company "Kyivmedpreparat". **Methods.** To achieve the purpose, the article analyzes the main financial indicators, financial stability, financial stability assessment, and calculates relative indicators. **Results.** In the course of the analysis, the main financial indicators of the enterprise of the pharmaceutical industry were determined, the financial stability of the enterprise was determined, calculations were made, and a reserve of financial stability was determined, at which there would be neither profit nor loss. The financial stability of the enterprise was assessed in terms of absolute indicators. With the help of data from the financial statements of the pharmaceutical enterprise, the relative indicators of the assessment of capital, current assets, performance and market stability were calculated. The company uses the IFS Applications™ ERP system. Automation of technological processes of a pharmaceutical company using the IFS Applications™ ERP system ensures efficient use of production capacity, allows you to plan stocks, implement warehouse automation, manage order fulfillment terms, increase turnover of finished products, analyze enterprise performance indicators, perform all quality control processes and develop new Medicines. **Conclusion.** The analysis showed that the enterprise functions quite well, the indicators are normal, although there are certain deteriorations, but this may be the reason for the decrease in the level of efficiency of the economy as a whole in Ukraine. Private joint-stock company "Kyivmedpreparat" is considered one of the best factories in Ukraine, therefore the indicators of its financial and economic activity are mostly normal. The introduction of modern technologies provides the necessary prerequisites for obtaining high-quality and truthful information for the development of effective management decisions.

Keywords: analysis of financial and economic activity, economic indicators, financial stability, profitability threshold, financial condition.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві неможливе без всебічного дослідження умов і процесів його господарювання,

яке забезпечується якісним, системним, комплексним аналізом усіх показників фінансово-господарської діяльності підприємства. Метою фінансового аналізу господарської діяльності є прогнозування подаль-

шого розвитку підприємства, вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень, підвищення конкурентоспроможності, отримання максимального прибутку тощо. Актуальність завдань, що пов'язані з прогнозуванням фінансового стану підприємств фармацевтичної галузі, посилюються нестабільністю фінансового середовища України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним підходам до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств присвячено праць, зокрема: І. Бланка [4], В. Івахненка [6], Н. Барабаша [3], Ф. Бутинця [5], Т. Паянок [8–9] та ін. Необхідно зазначити, що питання систематизації та вибору методів обрахунку показників фінансового стану підприємства, визначення доцільності використання існуючих у світовій практиці методик аналізу для вітчизняних підприємств, ідентифікації факторів впливу на показники фінансово-господарської діяльності і необхідності уніфікації стандартних підходів до аналізу потребують подальших досліджень.

Мета статті. Визначення підходів та здійснення аналізу стану фінансово-господарської діяльності підприємства фармацевтичної галузі на прикладі Приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат».

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативність фінансового аналізу та прийняття управлінських рішень залежить від якості інформації, організації фінансового та інформаційного менеджменту на підприємстві. Досліджуване підприємство – ПАТ «Київмедпрепарат» є національним лідером з виробництва антибактеріальних препаратів. На даний час, завод є одним з найбільших та найдосвідченіших підприємств вітчизняної хіміко-фармацевтичної промисловості, створення якого припало на середину XIX сторіччя.

Приватне підприємство виготовляє лікарські засоби з 1847 року. Завод виробляє лікарські засоби в таких формах випуску як: ін'єкції у флаконах, таблетки, капсули, мазі та гелі. З 2006 року підприємство виробляє також і ветеринарні препарати [7]. З 2005 року

ПАТ «Київмедпрепарат» є учасником Корпорації «Артеріум». Основним видом економічної діяльності є виробництва фармацевтичних препаратів і матеріалів. Також, ПАТ «Київмедпрепарат» здійснює свою економічну діяльність за іншими видами: оптова торгівля фармацевтичними товарам, загальна медична практика, роздрібна торгівля фармацевтичними товарами в спеціалізованих магазинах, надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, рекламні агентства, дослідження кон'юнктури ринку та виявлення громадської думки.

Для того, щоб провести детальний аналіз фінансово-господарської діяльності приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат» необхідно розглянути основні економічні показники досліджуваного підприємства, які наведені у таблиці 1.

Аналізуючи таблицю 1, варто відмітити, що загальний капітал підприємства має тенденцію до зростання, що є позитивним явищем. Протягом 2020–2022 років власний капітал акціонерного товариства теж постійно збільшувався. Дану динаміку вважаємо досить позитивною, адже це свідчить про підвищення добробуту власників підприємства та більшу зацікавленість інвесторів. Нерозподілений прибуток також збільшився у 2022 році відносно минулих років: відносно 2020 року на 21,12%, 2021 року – на 15,79%. Як і для будь-якої організації дане збільшення проявляється у позитивній формі, адже головна мета підприємства це отримання прибутків, а також їх збільшення. При збільшенні власного капіталу зростає рівень фінансової незалежності підприємства, та збільшується резервний потенціал. Позиковий капітал теж збільшувався протягом останніх років, що вказує на негативну динаміку. Поточна заборгованість зменшилася на 2,04% у 2022 році порівняно з 2021. Просте збільшилася довгострокова заборгованість підприємства за останній рік.

Середньорічна вартість основних засобів зменшилася у 2022 році відносно 2021, це може погано впли-

Таблиця 1

Основні фінансові показники діяльності ПАТ «Київмедпрепарат» за 2020–2022 рр., тис. грн

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Зміни в абсолютних величинах		Темпи зростання (зниження)	
				2022 р. від		2022 р. у % до	
				2020 р.	2021 р.	2020 р.	2021 р.
Загальний капітал	1388881	1517607	1594124	205243	76517	14,78	5,04
Власний капітал	600307	615927	662450	62143	46523	10,35	7,55
– у тому числі: власний оборотний капітал	351694	342560	261029	-90665	-81531	-25,78	-23,80
нерозподілений прибуток або непокриті збитки	277615	290413	336261	58646	45848	21,12	15,79
Позиковий капітал, у тому числі:	788574	901680	931674	143100	29994	18,15	3,33
– поточна заборгованість	246640	900399	882048	635408	-18351	257,63	-2,04
– довгострокова заборгованість	541934	1281	49626	-492308	48345	-90,84	3774,00
Середньорічна вартість основних засобів	155863	235869	202721	46858	-33148	30,06	-14,05
Середньорічна вартість оборотних активів	1049514	1180436	1216310	166796	35874	15,89	3,04
Запаси	487647	554043	466677	-20970	-87366	-4,30	-15,77
Готова продукція	66648	89444	82259	15611	-7185	23,42	-8,03
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	1172	1330	1164	-8	-166	-0,68	-12,48
Чистий дохід від продажу продукції	1714927	2085673	2355448	640521	269775	37,35	12,93
Собівартість проданої продукції	1053020	1168909	1252324	199304	83415	18,93	7,14
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	38746	38330	48268	9522	9938	24,58	25,93

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності [2]

вати на виробничий та збутовий процес, та свідчити про зниження виробничого потенціалу підприємства. Запаси та готова продукція теж зменшилися у 2022 році. Але дане явище не слід розглядати як негативне, адже, можна припустити що велика частина виробничих запасів може знаходитися на виробництві. Також, зменшення залишку запасів є результатом ефективного їх використання. А на складах зменшилися залишки готової продукції, адже попит на фармацевтичні препарати, які доступні для придбання та якісні, досить великий.

Середньооблікова кількість працівників зменшилася, адже «Київмедпрепарат» з року в рік застосовує нові засоби праці які замінюють найманих працівників. З однієї сторони це добре, адже значно зменшуються витрати, а з іншої – погано, бо працівники втрачають свою роботу.

Щодо чистого доходу від реалізованої продукції, то він збільшився порівняно 2020 (37,35%) та з 2021 (12,91%) роками. Собівартість реалізованої продукції теж зросла порівняно з минулими роками. Ліки і в цілому медичні препарати мають великий попит серед населення, тому не дивлячись на ціни вони завжди реалізуються, тим більше за нижчою ціною ніж в конкурентів, що значно збільшує платоспроможність

споживачів та поступово витісняє конкурентів з ринку. Чистий прибуток також збільшився відносно попередніх років. У 2022 році він становив на 25,93% менше ніж у 2021 році, та на 24,58% більше ніж у 2020 році. Це свідчить про те, що підприємство активно здійснює свою діяльність та отримує стабільні доходи.

Для визначення фінансової стійкості підприємства, необхідно провести розрахунки та визначити запас фінансової стійкості, при якому не буде ні прибутку ні збитку (табл. 2).

Поріг рентабельності дорівнює 1907164 тис. грн, тобто обсягу реалізації, при якому прибуток від реалізації дорівнює 94256 тис. грн, так як за рахунок цієї виручки покриваються постійні витрати в сумі 1007017 тис. грн. і змінні витрати в сумі 89254,52 тис. грн. Якщо обсяг реалізованої продукції буде нижчий порогу рентабельності, то це призведе до погіршення фінансового стану в зв'язку зі зниженням надходження грошей на розрахунковий рахунок, що, в свою чергу, знизить ліквідність (платоспроможність) і може привести до збитків і банкрутства. Запас фінансової стійкості, 178509 тис. грн, або 9% виручки від реалізації і свідчить про те, що підприємство може знизити обсяг реалізації на 9 %

Таблиця 2

Вихідна інформація і розрахунок порогу рентабельності ПрАТ «Київмедпрепарат» за 2020–2022 рр., тис. грн 2022 р.

Показники	Сума, тис. грн.	Питома вага у виручці, коефіцієнт
1. Чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг)	2 085 673	1
2. Змінні витрати	984 400	0,5
3. Граничний прибуток (ряд.1- ряд.2)	1101273	0,5
4. Постійні витрати	1007017	-
5. Прибуток від реалізації (ряд.3- ряд.4)	94256	-
6. Поріг рентабельності	1907164	-
7. Запас фін.стійкості, грн	178509	
8. Запас фін.стійкості, %	0,09	

Джерело: розраховано авторами за даними [2]

Таблиця 3

Оцінка фінансової стійкості ПАТ «Київмедпрепарат» за абсолютними показниками 2022 р.

№	Показники	На початок року	Ні кінець року	Відхилення +/-
1	Поточні активи (ф.1, ряд. 1195)	1120407,00	1240466,00	+12005,00
2	Поточні зобов'язання і забезпечення (ф.1, ряд. 1695)	246640,00	900359,00	+653719,00
3	Наявність власних оборотних коштів (ряд.1- ряд.2)	873767,00	340107,00	+533660,00
4	Довгострокові зобов'язання і забезпечення (ф.1, ряд. 1595)	541934,00	1281,00	-540653,00
5	Наявність власних оборотних і довгострокових джерел формування запасів (ряд.3+ ряд.4)	1415701,00	341388,00	-1074313,00
6	Короткострокові кредити банків (ф.1, ряд. 1600)	0	253656,00	+253656,00
7	Загальна величина основних джерел формування запасів (ряд.5+ ряд.6)	1415701,00	595044,00	+820657,00
8	Загальна величина запасів	487467,00	554043,00	+66576,00
9	Надлишок (недостатність) власних оборотних коштів (ряд.3- ряд.8)	386300,00	-213936,00	+172364,00
10	Надлишок (недостатність) власних оборотних і довгострокових залучених джерел формування запасів (ряд.5- ряд.8)	928234,00	-212655,00	+715579,00
11	Надлишок (недостатність) загальної величини основних джерел формування запасів (ряд.7- ряд.8)	928234,00	41001,00	-887233,00
12	Тривимірний показник фінансової ситуації	(1;1;1)	(0;0;1)	-
13	Тип фінансової стійкості підприємства	Абсолютна фінансова стійкість	Абсолютна фінансова стійкість	-

Джерело: розраховано авторами за даними фінансової звітності [2]

Таблиця 4

**Відносні показники оцінки фінансово-господарської діяльності
приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат» 2022 р.**

Показник	Формула розрахунку	На початок	На кінець	+/-	Економічний зміст
1	2	3	4	5	6
Коефіцієнт структури залученого капіталу	Довгострокові зобов'язання і забезпечення / Залучений капітал	0,6872	0,0014	-0,6858	Скільки довгострокових зобов'язань припадає на одиницю залученого капіталу. Позитивно – < 0,4
Коефіцієнт структури довгострокових зобов'язань	Довгострокові зобов'язання і забезпечення / Необоротні активи	2,2076	0,0047	-2,2029	Яку частину необоротних активів профінансовано зовнішніми інвесторами. Позитивно – < 0,3
Коефіцієнт фінансового левериджу	Довгострокові зобов'язання і забезпечення / Власний капітал	0,9387	0,0021	-0,9366	Залежність підприємства від довгострокових зобов'язань. Позитивно – $\leq 0,25$; < 1, зменшення в динаміці
Коефіцієнт фінансової стабільності	Власний капітал / Залучений капітал	0,73	0,68	-0,05	Забезпеченість заборгованості власними коштами. Позитивно – > 1; не менше 0,8
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Залучений капітал / Загальний капітал	0,577	0,594	0,017	Частку залучених коштів в майні підприємства. Позитивно – $\leq 0,5$, зменшення в динаміці
Коефіцієнт фінансової стійкості	Власний капітал + довгострокові зобов'язання і забезпечення / Загальний капітал	0,82	0,41	-0,41	Частку стабільних джерел фінансування в їх загальному обсязі. Позитивно – < 0,3
Коефіцієнт забезпечення матеріальних запасів власними засобами	Власні оборотні кошти / Запаси	1,79	0,61	-1,18	Якою мірою матеріальні запаси покриті власними коштами і не потребують залучення позикових. Позитивно – збільшення в динаміці; 0,6–0,8
Коефіцієнт маневреності грошових коштів	Гроші і їх еквіваленти / Власні оборотні кошти	0,013	0,134	0,1218	Частку абсолютно ліквідних активів у власних оборотних коштах. Позитивно – збільшення в динаміці
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	Дебіторська заборгованість / Кредиторська заборгованість	2,50	0,71	-1,79	Якщо дебіторська заборгованість перевищує кредиторську, то це свідчить про імобілізацію власного капіталу в дебіторську заборгованість
Коефіцієнт стабільності економічного зростання	(Чистий фінансовий результат (прибуток) – Дивіденди) / Власний капітал	0,0664	0,0628	-0,0036	Стабільність отримання прибутку, який залишається на підприємстві для його розвитку та створення резерву. Позитивно – збільшення в динаміці: > 0,18
Коефіцієнт фінансової залежності	Загальний капітал / Власний капітал	2,366	2,462	0,096	Скільки одиниць валюти балансу припадає на одиницю власного капіталу. Позитивно – > 1,9 ; = 2; $\leq 0,5$, зменшення в динаміці.
Коефіцієнт фінансової незалежності	Власний капітал / Валюта балансу (актив балансу)	0,423	0,406	-0,017	Незалежність підприємства від залучення позикових джерел. Позитивно – $\geq 0,5$; 0,5–0,8, збільшення в динаміці

Джерело: розраховано авторами за даними [2]

без загрози фінансового стану. При проведенні фінансового аналізу підприємства важливо визначити запас фінансової стійкості (зони безпечності) під яким розуміють той обсяг реалізації, який забезпечує підприємству певну стійкість його фінансового стану [8].

За даними балансу варто зробити оцінку фінансової стійкості підприємства за абсолютними показниками (табл. 3).

Аналізуючи дані бачимо, що як на початок так і на кінець періоду були наявні власні оборотні кошти. На початок був надлишок Вок, а на кінець – нестача. Всі показники більше 0, тобто тривимірний показник становить (1;1;1), тобто це вказує на стійкий фінансовий стан, не дивлячись на те, що на кінець року була нестача Вок та Вокд.з. Підприємству і далі потрібно працювати у такому ж русі. На початок року тривимірний показник (1;1;1), на кінець – (0;0;1). Вже понад 60 років ПАТ «Київмедпрепарат» залишається безперечним національним лідером у сфері виробництва антибактеріальних препаратів. Серед них як традиційні препарати, так і ГЛЗ нових поколінь. В загальному переліку можна виділити препарати, що давали найбільший обсяг в продажу та доходах підприємства в 2022 році: Цефтріаксон, Уролесан, Гліцисед, Фурацилін, Амоксил, Мукалтин форте з вітаміном С жувальний, Нейроксон, Мепенам, Капреоміцин та ін.

За допомогою даних фінансової звітності фармацевтичного підприємства розрахуємо також відносні показники оцінки капіталу, поточних активів, результативності діяльності та ринкової стійкості (табл. 4).

Отже, з даної таблиці видно, що показники фінансово-господарської діяльності приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат» здебільшого в нормі та мають позитивну тенденцію, вказують на стабільність економічного зростання, фінансову незалежність, що є досить сприятливим явищем для іноземних інвесторів.

За 2022 рік випущено 26 081 тис. флаконів і 46 888 тис. упаковок (пігулок, капсул, мазей і суспензій) готових лікарських засобів. Відвантажено меди-

каментів власного виробництва 26 474 тис. флаконів і 45 918 тис. упаковок [2].

В грошовому вираженні в діючих оптових цінах випущено готової продукції на суму 2 396 704 тис. грн., відвантажено медикаментів власного виробництва в цінах реалізації на суму 2 002 103 тис. грн. У 2022 році реалізовано покупних товарів на суму 83 366 тис. грн. Підприємством отриманий прибуток від реалізації в 2021р. – 2 085 673 тис. грн., в 2022 – 2 355 448 тис. грн.

По формах випуску в 2022 р. доходи від реалізації готових лікарських засобів по формах випуску склали: таблетки – 51,1%, фасовані ін'єкції – 22,5%, мазі та гелі – 7,3%, капсули – 11,9%, ліофілізовані ін'єкції – 5,0%, порошки – 0,2%, суспензії – 0,7%, гранули – 0,3%, сиропи – 0,9% (рис. 1).

За даними фінансової звітності приватного акціонерного товариства «Київмедпрепарат» за 2022 рік проаналізуємо абсолютне відхилення запасів як статті балансу та кожного сегмента окремо на початок та на кінець року, та визначимо їх частку у загальному капіталі підприємства (табл. 5).

З вище наведеної таблиці видно, що запаси помітно зменшилися на кінець року в цілому, так і по кожному сегменту. Для даного підприємства це є позитивним результатом, адже менше матеріалів залишаються на складах, не псуються, а готова продукція швидко реалізується покупцями, адже фармацевтичні препарати завжди мають попит серед населення. На кінець 2022 року частка запасів як статті балансу теж зменшилася на 7,22% та становила майже третину загального капіталу підприємства (29,27%). Також зменшилися оборотні активи на кінець року, що спричинене зменшенням запасів.

Система збуту продукції регулюється політикою дистрибуції, згідно якої дистриб'ютори підрозділяються на групи стратегічних, роздрібних дистриб'юторів, загальну групу дистриб'юторів залежно від специфіки їх діяльності, і направлена на якнайповніше задоволення потреб споживачів, лікувальних установ і аптек

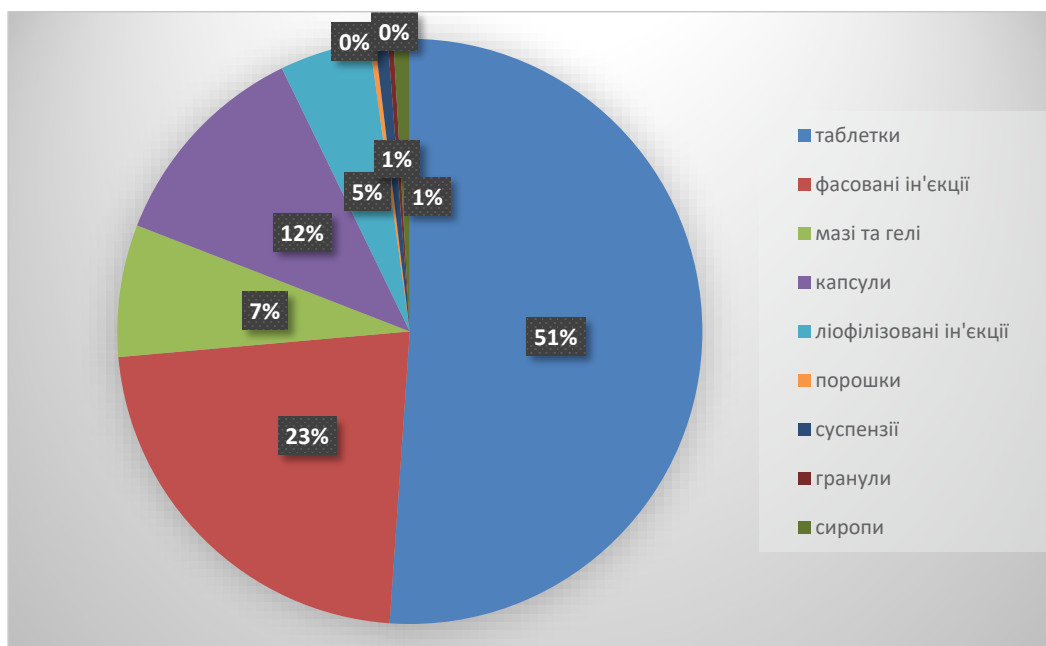

Рис. 1. Доходи від реалізації готової продукції ПАТ «Київмедпрепарат» по формах випуску у 2022 році

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 5

Аналіз динаміки запасів ПАТ «Київмедпрепарат» за 2021–2022 роки

Показники	На початок року	На кінець року	Абсолютне відхилення	Частка, %		
				На поч.	На кін.	+/-
Сировина і матеріали	355614	301123	-54491	23,42	18,89	-4,53
Незавершене виробництво	83541	82259	-1282	5,50	5,16	-0,34
Готова продукція	89444	59623	-29821	5,89	3,74	-2,15
Товари	11437	10345	-1092	0,75	0,65	-0,10
Запасні частини	2570	2420	-150	0,17	0,15	-0,02
Пальне	191	115	-76	0,01	0,01	-0,01
Інші	11946	10786	-1160	0,79	0,68	-0,11
Запаси разом	554043	466677	-87366	36,49	29,27	-7,22
Оборотні активи	1240466	1192154	-48312	81,71	74,78	-6,92
Загальний капітал	1518193	1594124	75931	100,00	100,00	0,00

Джерело: розраховано авторами за даними [2]

в продукції підприємства. Система збуту продукції охоплює всю територію України, також постачання здійснюються в країни СНД (Узбекистан, Казахстан, Азербайджан, Грузія, Вірменія, Таджикистан, Молдова, В'єтнам, Киргизстан, Польща, Сербія) [7].

Завдяки налагодженій системі внутрішнього контролю за діяльністю, що здійснюється керівними органами підприємства, відпрацьованій технології роботи, впровадженій схемі розмежування повноважень та контролю за роботою, коло факторів ризику «Київмед-

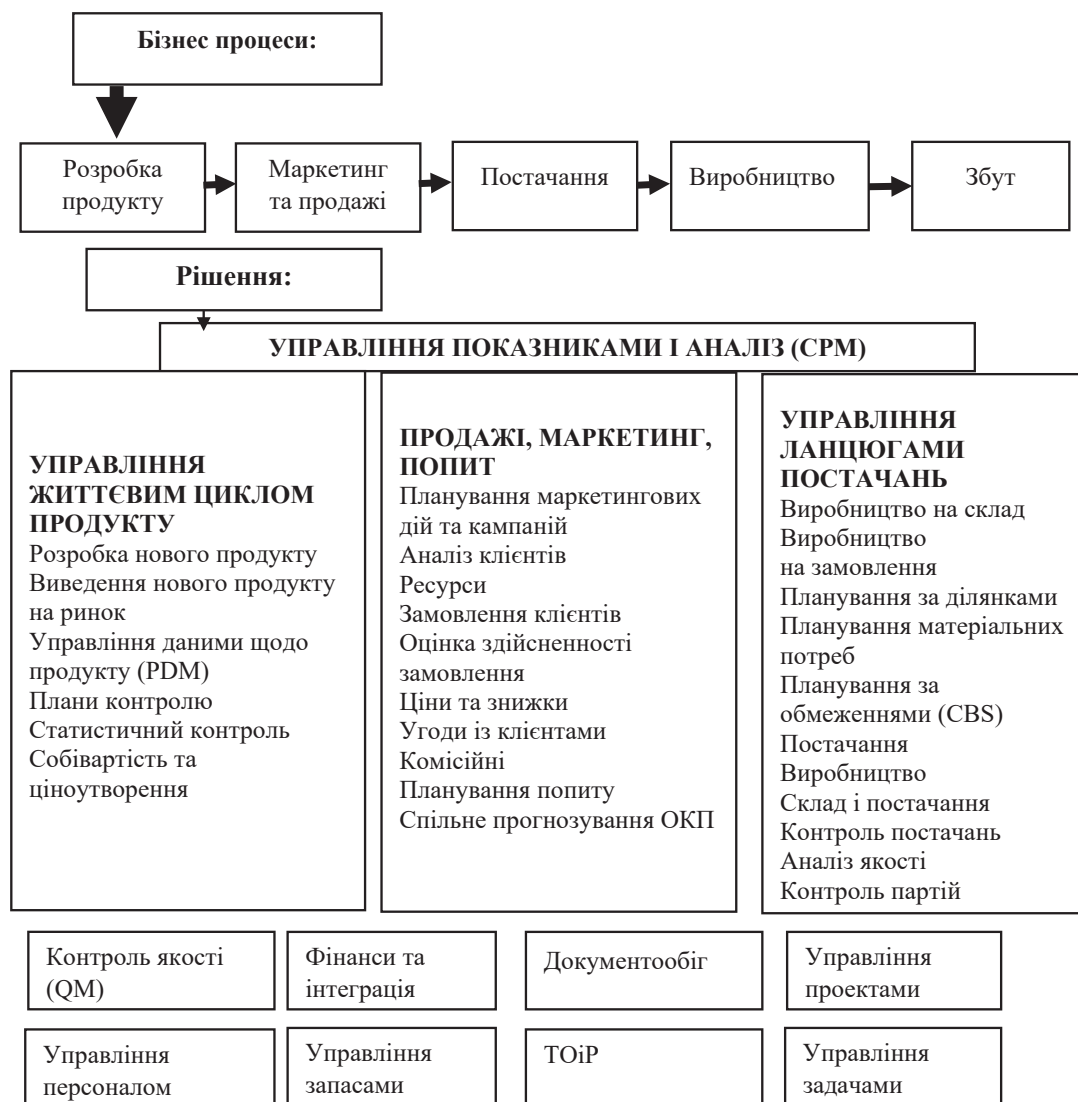

Рис. 2. IFS Applications для фармацевтичної промисловості

Джерело: створено автором на основі [1]

препарат» у господарській діяльності значно звужено. Можна виділити наступні фактори ризику:

- ризик зміни правового середовища (в т.ч. податкової політики);
- ризик кризових явищ на фінансовому ринку;
- політичний ризик (ризик продовження періоду політичної нестабільності);
- ризик, пов'язаний зі змінами кон'юнктури ринку, в якому діє підприємство, цей ризик є передбачуваним та регулярно відслідковується та оцінюється;
- макроекономічні та форс-мажорні ризики [5].

Слід відмітити, що ПАТ «Київмедпрепарат» застосовує ERP-систему IFS Applications™. Автоматизація технологічних процесів фармацевтичної компанії за допомогою ERP-системи IFS Applications™ забезпечує ефективне використання виробничої потужності, дозволяє планувати запаси, здійснити автоматизацію складу, керувати термінами виконання замовлень, збільшувати оборотність готової продукції, аналізувати показники діяльності підприємства, виконувати всі процеси контролю якості та розробляти нові лікарські засоби.

Між системами планування, виробництва, постачання і збуту існує постійний взаємозв'язок, а узгодженість цих систем з наявними виробничими та фінансовими ресурсами дозволяє комплексно керувати усіма сферами діяльності підприємства (рис. 2).

Фармацевтика є ключовою галуззю для компанії IFS. Завдяки багаторічному досвіду впровадженнь, у ERP системі IFS Applications™ враховані усі аспекти, які є необхідними для автоматизації процесів і виробництв підприємств даної сфери діяльності – від компонента планування виробництва до модулів контролю якості, за допомогою яких підтримується відповідність продуктів українським та європейським стандартам, наприклад, GMP [1].

Ефективність IFS Applications™ для автоматизації виробничого процесу фармацевтичних компаній уже перевірена на українському ринку такими підприємствами, як «Київмедпрепарат», «Галичфарм», «Житомирська фармацевтична фабрика». В ході п'ятого всеукраїнського конкурсу «Best CIO 2012» було особливо відзначено впровадження IFS Applications™ у корпорації «Артеріум», а Юрія Ковша, IT-директор корпорації, було визнано кращим в Україні IT-директором в категорії «Фармацевтика». Щоб визначити, які переваги дана ERP-система може забезпечити Вашому підприємству, пропонуємо ознайомитися з повним рішенням IFS Applications™ 10. Перевагами ERP системи IFS Applications™ для фармацевтичних компаній є:

- широкі можливості для планування;
- контроль якості;
- автоматизація процесів R&D;
- рішення для фармдистриб'юторів.

Висновки. З вище наведеного можна зробити висновки, що дане підприємство функціонує досить добре. Показники в нормі, хоча є певні погіршення, але це може бути причиною зниження рівня ефективності економіки в цілому в Україні. Приватне акціонерне товариство «Київмедпрепарат» вважається одним із найкращих заводів в Україні, тому показники його фінансово-господарської діяльності здебільшого в нормі. Адже, такий товар як ліки завжди актуальний, тим більше на сьогоднішній день у зв'язку ситуацією в Україні попит на ліки величезний. Також, варто відзначити, що запаси постають ключовим сегментом у виробництві фармацевтичної продукції, тому їх якість та швидкість виробництва досить важлива для даного підприємства. Впровадження сучасних технологій забезпечує належні передумови одержання якісної та правдивої інформації для розроблення ефективних управлінських рішень.

Бібліографічний список:

1. IFS Applications для фармацевтичних компаній. URL: <https://ua.ifsukraine.com/haluzi/farmatsevychna-kompaniya/> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Smida. URL: <https://smida.gov.ua/> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Барабаш Н. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2002. 552 с.
4. Бланк І.А. Основи фінансового менеджменту. Київ : Ніка-Центр, Ельга, 2007. 648 с.
5. Бутинець Ф.Ф. Моделі і методи прийняття рішення в аналізі та аудиті : навч. посіб. Житомир : ЖДТУ, 2004. 352 с.
6. Івахненко В.М. Курс економічного аналізу : навч. посіб. 4-те вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2004. 190 с.
7. Київмедпрепарат. URL: <http://www.kievmedpreparat.com/> (дата звернення: 27.11.2023).
8. Паянок Т.М., Лаговський В.В., Красвський В.М. та ін. Аналітика та прогнозування соціально-економічних процесів і податкових надходжень : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 426 с.
9. Паянок Т.М., Задорожня Т.М. Статистичний аналіз даних : навчальний посібник. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. 312 с.

References:

1. IFS Applications dla farmatsevychnykh kompanii. Available at: <https://ua.ifsukraine.com/haluzi/farmatsevychna-kompaniya/> (accessed November 25, 2023).
2. Smida. Available at: <https://smida.gov.ua/> (accessed November 22, 2023).
3. Barabash N. (2002) *Analiz hospodarskoi diialnosti*: navch. posib. Kyiv: KNEU, 552 p.
4. Blank I. A. (2007) *Osnovy finansovoho menedzhmentu*. Kyiv: Nika-Tsentr, Elha, 648 p.
5. Butynets F. F. (2004) *Modeli i metody pryiniattia rishennia v analizi ta audyti*: navch. posib. Zhytomyr: ZhDTU, 352 p.
6. Ivakhnenko V. M. (2004) *Kurs ekonomichnoho analizu*: navch. posib. 4-te vyd., vypr. i dop. Kyiv: Znannia, 190 p.
7. Kyivmedpreparat. Available at: <http://www.kievmedpreparat.com/> (accessed November 27, 2023).
8. Paianok T. M., Lahovskyi V. V., Kraievskiy V. M. ta in. (2019) *Analitika ta prohnouzuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv i podatkovykh nadkhodzen*: monohrafiia. Kyiv: TsP "Kompriynt", 426 p.
9. Paianok T. M., Zadorozhnia T. M. (2020) *Statystychnyi analiz danykh*: navchalnyi posibnyk. Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 312 p.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2023

УДК 657.3

JEL G24, O31

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-12

Колісник О.П.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку та консалтингу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-5638>

Olena Kolisnyk

State Tax University

Романюк А.П.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3419-7249>

Anastasiia Romaniuk

State Tax University

Корник М.І.

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-610X>

Mariia Kornyk

State Tax University

ТАКСОНОМІЯ UA iXBRL: ВІДОБРАЖЕННЯ ОРЕНДИ

TAXONOMY UA iXBRL: DISPLAY OF LEASE

Анотація. Тема впровадження таксономії МСФЗ та подання фінансової звітності у форматі iXBRL являється однією з найактуальніших протягом останніх років. Існує безліч матеріалів, доступних як на офіційному сайті frs.gov.ua, так і на інших, щодо цього процесу, але все ж таки питань залишається багато. Відтак, у цій статті ми розглянемо актуальне питання відображення операцій з оренди в примітках відповідно до таксономії МСФЗ. Таксономічна примітка 832610 – «Оренда» є ключовим елементом у структурі фінансової звітності, який надає детальні вказівки щодо відображення операцій з оренди відповідно до стандартів МСФЗ. Даний елемент дозволяє учасникам ринку точно та систематично визначати та класифікувати орендні угоди, забезпечуючи єдність інтерпретації. Також він розкриває ключові аспекти, такі як об'єднання фінансової та операційної оренди для орендарів та розділення для орендодавців, відповідно до вимог МСФЗ 16. Особливий акцент робиться на необхідності чіткого відображення активів у формі права користування орендаря та зобов'язань з оренди у форматі, який забезпечує зручність аналізу та порівняння даних. Адже використання орендних операцій у теперішніх умовах економічних перетворень допомагає розв'язати проблеми нестачі капіталу та відсутності конкурентоспроможної техніки сучасного покоління. Ознаки ефективності використання механізму орендних операцій проявляються в стабільності зростання вітчизняного ринку орендних послуг. Відповідно представлено процедуру відображення активів у формі права користування орендарем та зобов'язань з оренди та їх розкриття у форматі iXBRL.

Ключові слова: МСФЗ, таксономія, звітність, фінансова оренда, оперативна оренда, iXBRL.

Abstract. Introduction. The imperative of implementing the IFRS Taxonomy and presenting financial statements in iXBRL format has gained considerable prominence in recent years. Despite the wealth of available resources, including the official website frs.gov.ua, numerous unresolved questions persist, necessitating a focused exploration. This article addresses a pressing concern – the accurate reflection of lease transactions in footnotes in alignment with the IFRS Taxonomy. **Purpose.** The primary purpose of this article is to provide comprehensive insights into the intricate process of representing lease transactions in financial reporting. Specifically, the focus is on Taxonomic Note 832610 – "Lease", a pivotal element within the financial reporting structure. This note offers detailed guidance on adhering to IFRS standards, enabling market participants to precisely define and classify lease agreements, fostering unity of interpretation. **Methods.** To achieve the defined purpose, this article employs a methodical approach. It delves into the intricacies of Taxonomic Note 832610, outlining its key provisions and elucidating how it facilitates a systematic classification of lease agreements. The methods employed include an in-depth analysis of IFRS 16 requirements, emphasizing the amalgamation of financial and operating leases for lessees and the segregation for lessors. **Results.** The results of this exploration reveal the pivotal role played by Taxonomic Note 832610 in enhancing the clarity and accuracy of financial reporting related to lease transactions. It sheds light on the meticulous representation of assets, emphasizing the format conducive to data analysis and comparison. **Conclusion.** In conclusion, this article underscores the significance of the IFRS Taxonomy and iXBRL format in contemporary financial reporting. By focusing on the specific case of lease transactions, it highlights the critical guidance provided by Taxonomic Note 832610. The article concludes that in the current economic landscape, leveraging lease transactions strategically can effectively address

capital shortages and the lack of modern equipment. The outlined procedure for representing assets and their disclosures in iXBRL format stands as a practical guide for market participants navigating the complexities of financial reporting in the evolving business environment.

Keywords: IFRS, taxonomy, reporting, financial lease, operating lease, iXBRL.

Постановка проблеми. Основна проблема полягає у необхідності стандартизації та прозорості відображення операцій з оренди у фінансовій звітності, у відповідності до змінюваних нормативних рамок та забезпеченні точності та порівняльності фінансових відомостей. Додаткову складність становить необхідність чіткого відображення активів у формі права користування орендаря та зобов'язань з оренди у форматі, який не лише відповідає вимогам стандартів МСФЗ, а й сприяє ефективному аналізу та порівнянню даних. З огляду на важливість цих проблем, стаття намагається зазначити процедурний підхід до відображення активів у формі права користування орендаря та зобов'язань з оренди, зокрема їх узгодження у форматі iXBRL.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання неминучості й перспективності застосування формату XBRL у створенні й передаванні електронної фінансової інформації широко розглядаються на сторінках наукових та практичних періодичних видань. Зокрема теоретичні засади впровадження технології XBRL описані у працях таких науковців, як О. Петрик, Н. Гудзенко, Н. Коваль, Т. Плахтій [1], Т. Єфіменко, О. Вакун, М. Городиський, І. Грабчук, Б. Соловійов. Про переваги застосування звітності у форматі XBRL наголошували у своїх статтях О. Коробань [2], А. Мелашенко. Однак низка окремих питань, які стосуються практичних аспектів подання електронної звітності відповідно до таксономії МСФЗ, залишаються не вирішеними й потребують подальшого вивчення.

Метою статті є відображення орендних операцій у фінансовій звітності за МСФЗ і відповідно у форматі Таксономії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки підприємства працюють у всьому світі, існує потреба в стандартизованій системі фінансової звітності. Таксономія МСФЗ забезпечує спільну мову для фінансової звітності, яка сприяє узгодженості та порівняльності як в Україні, так і за кордоном. Це надзвичайно важливо для інвесторів, аналітиків та інших зацікавлених сторін, яким потрібно оцінити та порівняти фінансові показники компаній, що працюють у різних юрисдикціях.

Таксономія МСФЗ розроблена для використання з розширеною мовою бізнес-звітності (XBRL), яка забезпечує електронний обмін та аналіз фінансової інформації. Це підвищує ефективність процесів фінансової звітності, зменшує ризик помилок і дозволяє більш автоматизовано та точно аналізувати фінансові дані. Таксономія покращує прозорість фінансової звітності, надаючи структурований і стандартизований спосіб подання фінансової інформації. Ця прозорість безумовно важлива для зміцнення довіри між інвесторами, кредиторами та іншими зацікавленими сторонами, а також допомагає зменшити інформаційну асиметрію між підприємствами та зацікавленими сторонами, сприяючи створенню більш проінформованого та ефективного ринку капіталу [4].

Запровадження таксономії може бути складним, і компаніям і спеціалістам з бухгалтерського обліку може

знадобитися додаткове навчання для переходу на такий формат звітування. Окрім того перехід на звітування за Таксономією може включати певні витрати, такі як: установка програмного забезпечення, навчання кадрів, оновлення системи або ж купівля послуг по складанню такої звітності. Для малих та середніх підприємств (МСП) такі витрати можуть виявитись обтяжливими.

Хоча таксономія МСФЗ націлена на ясність, все ще існує ймовірність неправильного тлумачення певних елементів, особливо у випадках, коли стандарти забезпечують гнучкість або потребують використання професійного судження. Це може призвести до неузгодженості у звітності.

Таксономія МСФЗ складається з кількох ключових компонентів, призначених для полегшення електронного звітування фінансової інформації структурованим і стандартизованим способом. Основні компоненти зображено на рисунку 1.

Ці компоненти працюють разом, щоб створити комплексну структуру електронної фінансової звітності, гарантуючи, що компанії можуть узгоджено та точно представляти свою фінансову інформацію відповідно до стандартів МСФЗ.

В Україні, суб'єкти господарювання, що перейшли на облік і звітування за міжнародними стандартами зобов'язанні складати і подавати звітність відповідно до вимог Таксономії МСФЗ починаючи з річної звітності за 2020 рік. Ця вимога вступила в дію наприкінці 2021 року, що зумовило необхідність трансформації вже опублікованої, затвердженої аудитором фінансової звітності за 2020 рік та квартали 2021 року у формат XBRL. Саме на цьому етапі виникають труднощі у бухгалтерів, оскільки опублікована звітність хоч і складена згідно вимог МСФЗ, все ж має певну довільну форму в частині приміток, розкриття наводяться виходячи із суттєвості, професійного судження та особливостей діяльності підприємства. А Таксономія має чітко визначені елементи, що вимагають розкриття відповідно до конкретного пункту стандарту, який може або чітко встановлювати вимоги до розкриття, або бути узагальненим, що потребує застосування професійного судження бухгалтера.

Окрім того, Таксономія щорічно оновлюється, і не завжди такі вдосконалення спрощують роботу бухгалтерам. Наприклад, в Таксономії 2020 року в примітці 800100 в складі Основних засобів був рядок «Основні засоби в статусі операційної оренди». В даному рядку розкривалась інформація згідно адаптації таксономії під українське законодавство, тобто орендодавець відображав загальну суму активів, що знаходились в оренді і потім в примітці 822100 «Основні засоби» інформація про такі активи розкривалась в таблицях В по групах основних засобів, з поділом на основні засоби, що є і не є предметом операційної оренди. Таке представлення інформації було зрозумілим і зручним, і існувала велика ймовірність, що всі суб'єкти звітування покажуть цю інформацію вірно.

В Таксономії 2021 року цей рядок з примітки 800100 прибрали. Тепер, орендодавцю активи, що зна-

Таксономічна архітектура	Загальна структура та організація Таксономії МСФЗ, включаючи ієрархію елементів і взаємозв'язків
Конкретні елементи галузі та транзакції	Елементи, які відповідають галузевим вимогам або транзакціям, гарантуючи, що таксономія вміщує різноманітні потреби у звітності різних секторів
Посилання та документація	Детальна документація з інструкціями щодо використання кожного елемента таксономії. Це включає визначення, правила та приклади, які допоможуть розробникам у правильному застосуванні таксономії
Мітки та текстові блоки	Зрозумілі мітки, пов'язані з кожним елементом, допомагають користувачам зрозуміти значення та контекст даних
Зв'язки обчислень	Інформація про взаємозв'язки між різними елементами, зокрема розрахунки, для забезпечення послідовності та точності фінансової звітності
Відношення у презентації	Специфікації щодо порядку подання елементів фінансової звітності, що вказує на структурування та відображення фінансової інформації
Стандартизована база посилань міток	Компонент, який надає стандартизовані мітки для кожного елемента, сприяючи узгодженості та ясності представлення фінансової інформації
База посилань визначення	Містить визначення та пояснення зв'язків між елементами, допомагаючи правильному тлумаченню та застосуванню таксономії
Довідкова база посилань	Посилає кожен елемент на відповідні зовнішні посилання, такі як стандарти МСФЗ або інші авторитетні джерела, надаючи додатковий контекст і вказівки

Рис. 1. Основні компоненти Таксономії

Джерело: розроблено авторами

ходяться в оренді потрібно показувати разом з тією групою основних засобів, до якої вони відносяться. І потім в примітці 822100 «Основні засоби» в таблицях А показується загальна сума ОЗ, а далі в таблицях В розкривається окремо яка сума ОЗ знаходиться в операційній оренді, а яка ні. Таке оновлення ускладнює достовірне порівняння звітності 2020 та 2021 років, особливо, якщо суб'єкт звітування не заповнював примітку ОЗ. А така ситуація цілком ймовірна у проміжних звітах, оскільки за МСБО 34 дозволено складати як повний так і скорочений пакет звітності (основні форми та деякі пояснювальні примітки).

Згідно МСФЗ відображення інформації про результат обліку орендних операцій у фінансовій звітності відображаються у примітках «Активи у формі права користування» – де розкривається інформація про первісну вартість, накопичену амортизацію та чисту балансову вартість активів, що орендуються на звітну дату (див. табл. 1).

Нерідко, такі активи можна зустріти у складі примітки про Основні засоби, особливо якщо це ремонти або покращення орендних активів.

І відповідно, якщо суб'єкт звітування має орендований актив, в нього виникають зобов'язання по цьому активу, поточні та довгострокові, які відображаються у примітці «Зобов'язання з оренди».

Також згідно МСФЗ 16 [3] орендар розкриває у примітках до фінансової звітності інформацію при короткостроковому оренду (до 12 міс), які визнані у прибутку або збитку у формі таблиці 3 наведеної нижче.

В Таксономії активи у формі права користування та зобов'язання з оренди розкриваються у примітці 832610 «Оренда». Ця примітка містить розкриття згідно МСФЗ 16 [3] і підходить для розкриття інформації про оренду з боку орендаря та операційну і фінансову оренду з боку орендодавця. Розкриття оренди з боку орендаря у форматі Таксономії UA iXBRL представлено на рисунках 2-4.

Під час трансформації приміток до звітності у формат Таксономії UA iXBRL можуть виникати суперечення з приводу відображення тієї чи іншої інформації через відсутність чітких вимог чи певної затвердженої

Таблиця 1

Відображення Активів у формі права користування у примітках до фінансової звітності за МСФЗ

	Право оренди будівель	Право оренди автомобілів	Право оренди офісного обладнання	Разом
Первісна вартість				
на 01 січня 2020	121 582	4 934	4 720	131 236
Надходження	90 570	15 766	3 696	110 032
Вибуття	-24 089	-3 832	-302	-28 223
Переміщення	2 488	-	-883	1 605
на 31 грудня 2020	190 551	16 868	7 231	214 650
Надходження	100 474	1 912	410	102 796
Вибуття	-45 528	-5 059	-1 806	-52 393
Переміщення	-13 283	-67	4	-13 346
на 31 грудня 2021	232 214	13 654	5 839	251 707
Накопичена амортизація				
на 01 січня 2020	-	-	-	-
Амортизаційні відрахування	-78 242	-5 944	-2 455	-86 641
Вибуття	16 733	1 629	251	18 613
на 31 грудня 2020	-61 509	-4 315	-2 204	-68 028
Амортизаційні відрахування	-84 188	-8 211	-1 935	-94 334
Вибуття	41 601	3 415	1 805	46 821
на 31 грудня 2021	-104 096	-9 111	-2 334	-115 541
Балансова вартість				
на 01 січня 2020	121 582	4 934	4 720	131 236
на 31 грудня 2020	129 042	12 553	5 027	146 622
на 31 грудня 2021	128 118	4 543	3 505	136 166

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Відображення Зобов'язань з оренди у примітках до фінансової звітності за МСФЗ

Період	Борг на початок періоду	Придбання зобов'язань	Модифікація	Припинення зобов'язань	Відсоткові витрати	Сплачено	Борг на кінець періоду
2020	140 737	110 032	1 605	-11 179	18 948	-104 849	155 293
в т.ч. поточна частина	78 029						79 431
в т.ч. довгострокова частина	62 708						75 862
Період	Борг на початок періоду	Придбання зобов'язань	Модифікація	Припинення зобов'язань	Відсоткові витрати	Сплачено	Борг на кінець періоду
2021	155 293	102 797	-13 347	-38 289	21 598	-80 609	147 443
в т.ч. поточна частина	79 431						81 824
в т.ч. довгострокова частина	75 862						65 619

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Відображення інформацію при короткостроковому оренду у примітках за МСФЗ

	2021	2020
Включені в собівартість реалізації, адміністративні чи збутові витрати:		
Витрати на амортизацію активів з права користування	94 334	86 641
Витрати на короткостроковому оренду та пов'язану з орендою малоцінних активів	7 925	20 433
Включені у фінансові витрати:		
Процентні витрати за орендними зобов'язаннями	21 598	18 948
Загальна сума, визнана у прибутку чи збитку	123 857	126 022

Джерело: розроблено авторами

Активи з права користування

	тис. грн	
	На кінець звітнього періоду	На початок звітнього періоду

Активи з права користування, які не відповідають визначенню інвестиційної нерухомості	136,166	146,622
---	---------	---------

Опис статей звіту про фінансовий стан, які включають активи з права користування

Активи з права користування включено до статті Звіту про фінансовий стан: Основні засоби.

			Земля та будівлі			
	Будівлі				Автомобілі	
	Поточний	Порівняльний	Поточний	Порівняльний	Поточний	Порівняльний

Розкриття кількісної інформації про активи з права користування

Амортизація, активи з права користування	84,188	78,242	84,188	78,242	8,211	5,944
Активи з права користування на кінець періоду	128,118	129,042	128,118	129,042	4,543	12,553

			Офісне обладнання		Основні засоби	
	Транспортні засоби					
	Поточний	Порівняльний	Поточний	Порівняльний	Поточний	Порівняльний

Розкриття кількісної інформації про активи з права користування

Амортизація, активи з права користування	8,211	5,944	1,935	2,455	94,334	86,641
Активи з права користування на кінець періоду	4,543	12,553	3,505	5,027	136,166	146,622

Рис. 2. Відображення активів з права користування в примітці 832610

Джерело: складено авторами на основі даних таблиці 1

Орендні зобов'язання

	тис. грн	
	На кінець звітнього періоду	На початок звітнього періоду
Поточні зобов'язання за орендою	81,824	79,431
Непоточні орендні зобов'язання	65,619	75,862
Орендні зобов'язання	147,443	155,293

Опис статей звіту про фінансовий стан, які включають зобов'язання за орендою

Зобов'язання за договорами оренди включено до статей Звіту про фінансовий стан: Інші непоточні фінансові зобов'язання, Інші поточні фінансові зобов'язання.

Рис. 3. Відображення орендних зобов'язань в примітці 832610

Джерело: складено авторами на основі даних таблиці 2

	тис. грн	
	Поточний звітний період	Порівняльний звітний період
Розкриття іншої кількісної інформації про оренду для орендаря		
Процентні витрати за орендними зобов'язаннями	21,598	18,948
Витрати, пов'язані з орендою малоцінних активів, до яких застосовано звільнення від визнання	7,925	20,433
Вибуття грошових коштів за договорами оренди	80,609	104,849
Приріст активів з права користування	102,796	110,032

Рис. 4. Відображення іншої інформації про оренду в примітці 832610

Джерело: складено авторами на основі даних таблиць 1 та 3

методології. Однак, кожний компонент в Таксономії має визначений формат розкриття: текст, дата, додатні чи від'ємні грошові суми, грошова сума в періоді чи на кінець періоду, за дебетом чи за кредитом. Наприклад, рядок «Амортизація, активи з права користування» з рис. 5 – може виникнути питання, яку саме суму потрібно відображати в цій статті – нараховану амортизацію за період чи амортизацію на 31.12.2021. Звертаючи увагу на формат для цієї статті можна чітко визначити, що правильним буде внесення саме нарахованої амортизації за період, оскільки формат має наступне формулювання: «X duration», що означає грошова сума з додатним знаком за період.

Висновки. Підсумовуючи, запровадження таксономії МСФЗ у сучасному світі відповідає потребам у глобальній стандартизації, полегшує електронну звітність

та аналіз даних, покращує прозорість, адаптується до технологічних змін, сприяє дотриманню нормативних вимог і покращує зв'язок між підприємствами та зацікавленими сторонами. Таким чином, у той час як Таксономія МСФЗ приносить ряд переваг, таких як глобальна стандартизація та підвищена прозорість, існують проблеми, пов'язані зі складністю, витратами на впровадження, можливістю неправильного тлумачення, необхідністю регулярних оновлень і залежністю від технологій. Загальний вплив залежить від того, наскільки добре компанії орієнтуються та вирішують ці проблеми під час прийняття таксономії. Успішне впровадження Таксономії МСФЗ залежить від наявності та надійності технології. Компанії потребують доступу до відповідного програмного забезпечення та інфраструктури для ефективної звітності XBRL.

Бібліографічний список:

1. Гудзенко Н.М., Коваль Н.І., Плахтій Т.Ф. Вплив інформаційних потреб користувачів на структуру та наповнення фінансової звітності. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 5. С. 102–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2018_5_10
2. Коробань О.В. Переваги використання мови XBRL при обробці фінансової звітності. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer35/657.pdf>
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 «Оренда» (переклад українською мовою – 2022 рік). Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16-ukr_AH-compressed1.pdf (дата звернення: 15.11.2023).
4. Ольшанська М., Новоставська І. Вплив класифікації оренди на відображення її в обліку і фінансовій звітності. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6(8). С. 392–404. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/1708/1706>
5. Хома С., Чучук Ю., Савчук Т., Степанюк О. Таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами: практичні аспекти. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 6 (67). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/67/917.pdf>

References:

1. Hudzenko N. M., Koval' N. I., Plakhtiy T. F. (2018) Vplyv informatsiynykh potreb korystuvachiv na strukturu ta napovnennya finansovoyi zvitnosti. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky*, no. 5, pp. 102–113. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2018_5_10 (in Ukrainian)
2. Koroban' O. V. Perevahy vykorystannya movy XBRL pry obrobsi finansovoyi zvitnosti. Available at: <http://www.sworld.com.ua/konfer35/657.pdf> (in Ukrainian)
3. Ministry of Finance of Ukraine (2022) "International Financial Reporting Standard 16 "Leases". Available at: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16-ukr_AHcompressed-1.pdf (accessed November 15, 2023).
4. Olshanska M., Novostavska I. (2022) Influence of lease classification on its display in accounting and financial reporting. *Scientific innovations and advanced technologie*, no. 6(8), pp. 392–404. Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/1708/1706>
5. Khoma S., Chuchuk Yu., Savchuk T., Stepaniuk O. (2020) Taxonomy of financial reporting according to international standards: practical aspects. *Galician Economic Herald*, no. 6 (67). Available at: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/67/917.pdf>

Стаття надійшла до редакції 30.11.2023

UDC 657.37:[330.34-021.387:631.11]

JEL M41, Q01, Q14, Q15, Q51

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-13

Volodymyr Metelytsia

Doctor of Economics, Senior Researcher,
Professor of the Department of Accounting and Consulting,
State Tax University;
Researcher, Department of Structural Development of
Farms and Rural Areas (Structural Changes),
Leibniz Institute of Agricultural Development in
Transition Economies (IAMO), Halle (Saale), Germany
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0795-0215>

Метелиця В.М.

Державний податковий університет;
Лейбніц-Інститут аграрного розвитку в країнах
з перехідною економікою (IAMO), м. Галле (Заале), Німеччина

SUSTAINABILITY REPORTING AS A TOOL FOR ATTRACTING INVESTMENTS FOR THE GREEN RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S AGRIBUSINESS

ЗВІТНІСТЬ ПРО СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЗЕЛЕНУ РЕКОНСТРУКЦІЮ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ

Abstract. Introduction. Global trends in the decarbonization of production and the development of the green economy prove that the principles of sustainable development have become a key reference point for making management decisions. Ukrainian agribusiness suffered huge losses due to military actions, so significant funds are needed for its reconstruction. To attract foreign investments, agricultural enterprises must prove their commitment to sustainable development goals by disclosing relevant information in the reporting. **Purpose.** The article aims to substantiate the practicality of preparing and publishing the Report on Sustainable Development as a tool for attracting investments for the green reconstruction of Ukraine's agricultural sector and to reveal its information content. **Methods.** The paper uses an abstract-logical method to substantiate the benefits of reporting on sustainable development by agricultural enterprises. Based on the application of methods of analysis and synthesis, induction and deduction, and logical generalization, the content (indicators) of the Report on Sustainable Development and Investments was revealed. Using the analogy method made it possible to strengthen the justification of the importance of sustainability reporting in Ukraine based on the EU countries' experience and the agribusiness need for foreign investments. **Results.** The paper systematizes the indicators of the Report on Sustainable Development and Investments in the agricultural sector and reveals some aspects of the normative regulation of sustainability reporting. An analysis of the factors of agricultural production was carried out, the disclosure of which in the Report on Sustainable Development will increase the agricultural enterprise's investment attractiveness and testify to its desire to be more open (accountable) to society. **Conclusion.** Sustainability reporting can be a tool for an agribusiness to better understand its impact on the environment and risks and manage them more effectively, successfully use new opportunities and solve specific challenges to become a leader in sustainable development. The Report on Sustainable Development and Investments in the agricultural sector ensures greater transparency of the enterprise's activities. It demonstrates to interested parties and the public its commitment to the principles of sustainable development, which increases the chances of successfully attracting external financing – foreign investments.

Keywords: sustainability reporting, ESGI-report, evaluation of the enterprise's activity, foreign investments, green reconstruction of the economy, Ukraine's agribusiness.

Анотація. Український агробізнес зазнав величезних збитків внаслідок військових дій, а тому на його відбудову потрібні значні кошти. Щоб залучити іноземні інвестиції, аграрні підприємства повинні довести свою прихильність цілям сталого розвитку, розкривши відповідну інформацію у звітності. Метою статті є обґрунтування доцільності підготовки та оприлюднення Звіту про сталий розвиток як інструменту для залучення інвестицій на зелену відбудову агробізнесу України. В роботі здійснено аналіз факторів сільськогосподарського виробництва, розкриття яких у звіті про сталий розвиток засвідчить прагнення підприємства бути більш підзвітним суспільству, інвесторам, кредиторам. Звіт зі сталого розвитку та інвестицій демонструватиме зацікавленим сторонам та громадськості відданість підприємства принципам сталого розвитку, що збільшує шанси на успішне залучення зовнішнього фінансування – іноземних інвестицій.

Ключові слова: звітність про сталий розвиток, ESGI-звіт, оцінка діяльності підприємства, іноземні інвестиції, зелена відбудова економіки, агробізнес України.

Problem statement. An assessment of the scale of destruction caused by Russian military aggression indicates that the post-war reconstruction of Ukraine's agricultural sector will depend primarily on the volume of foreign

investment. Today, the government is already working with financial donors and European partners to develop a strategy for post-war economic recovery, including the green reconstruction of the agricultural sector. As evidenced by

previous studies [1; 6; 7], global trends in the production decarbonization and development of the green economy prove that the principles of sustainable development have become a key reference point for making investment decisions. European investments are expected to be aligned with EU climate and environmental policies and standards based on the principles of sustainable development. In this regard, to receive funds for reconstruction, Ukrainian agricultural enterprises must implement policies and practices of sustainable development in their activities and disclose information about them in reporting.

Thus, the issue of introducing sustainable development reporting into the management practice of agricultural enterprises in Ukraine determines the priority areas of research for scientists. The author hopes that this paper will supplement previous studies and form the theoretical and applied principles of sustainability reporting, revealing its decisive role in attracting external investments for the green reconstruction of the Ukrainian agricultural sector.

Analysis of recent research and publications shows that most previous studies [2; 8; 9; 12; 13] are focused on the investigation of standardisation, preparation and publication of non-financial reporting, the data of which reveal the enterprise strategy of sustainable development. However, non-financial reporting covers a much wider range of indicators of the enterprise's activity than sustainable development indicators. Therefore, the focus of such research is quite versatile.

According to S. Yumita, T. Taufik and Y. Yousnaini, sustainability reporting allows companies to report on environmental and social indicators, and therefore, it is not just a collection of different reports; it is a method of summarising and improving a company's commitment to the doctrine of sustainable development in a way that can be demonstrated to both internal and external stakeholders [7]. It proves that the decisions of stakeholders, particularly investors, will primarily be based on the analysis of the indicators of such reporting.

Analysing international regulatory acts in non-financial reporting, L.G. Lovinska revealed the main trends in improving companies' reporting on their contribution to achieving the Sustainable Development Goals at the global level. Having evaluated the reporting of 12 foreign metallurgical companies, the researcher found that the variety of types of non-financial reporting leads to a decrease in its effectiveness in performing the most important function – disclosure of relevant non-financial information about achieving the Sustainable Development Goals [9]. In our opinion, the solution to this problem is the development of unified reporting forms for each industry because the comprehensive unification of reporting forms on sustainable development without considering the industry specifics negates the advantages of such reporting.

S.Ya. Korol, S.M. Semenova and M.A. Courbet analysed trends and outlined the prospects for introducing corporate reporting in Ukraine, its compliance with European practice and the declared desire for sustainable development. The researchers found that, given the unpreparedness of business managers and the difficulty of introducing such reporting, there is a need to develop and implement in Ukraine state programs to support and stimulate the social responsibility of business to transparency, in particular those entities that report on their contribution to sustainable development [8].

Agreeing with scientists' conclusions, we consider it necessary to motivate agricultural enterprises to report on sustainable development by revealing the advantages of such an approach in attracting additional financing. In this regard, **the article aims** to substantiate the practicality of preparing and publishing the Report on Sustainable Development as a tool for attracting investments for the green reconstruction of Ukraine's agricultural sector and to reveal its information content.

Methods. The paper uses an abstract-logical method to substantiate the benefits of reporting on sustainable development by agricultural enterprises. Based on the application of methods of analysis and synthesis, induction and deduction, and logical generalization, the content (indicators) of the Report on Sustainable Development was revealed. Using the analogy method made it possible to strengthen the justification of the importance of sustainability reporting in Ukraine based on the EU countries' experience and the agribusiness need for foreign investments.

Presentation of the main research material. The concept of sustainable development (*ESG-concept – environment, social, and governance*) is designed to help business entities create their long-term value. The disclosure of non-financial information about such value in sustainability reporting aims to attract long-term investments in the preservation of human capital, the development of trusting relations with society, and the development of transparent corporate governance. When preparing sustainability reporting, Ukrainian agribusiness companies rely on:

- The UN Global Compact [17]. The UN Global Compact Network Ukraine annually holds the Partnership for Sustainable Development contest. The most outstanding projects implemented to meet sustainable development goals and in partnership with business, government and society are honoured with awards;

- Global Reporting Initiative (GRI) standards [5]. The Standards are designed as an easy-to-use modular set, delivering an inclusive picture of an organization's material topics, related impacts, and how they are managed;

- Directive 2014/95/EU of the European Parliament and the Council on the disclosure of non-financial information [3]. The European Union (EU) Directive on Non-Financial Reporting (2014/95/EU) requires companies to include non-financial statements in their annual reports or a separate filing from 2018 onwards, including information on environmental protection, social responsibility and treatment of employees, respect for human rights, anti-corruption and bribery, and diversity on company boards. This directive applies to public-interest companies with over 500 employers in the EU, constituting approximately 6,000 companies and groups (listed companies, banks, insurance companies, and other public-interest entities). It recommends using international standards such as the UN Global Compact, OECD Guidelines, ISO 2600, or Global Reporting Initiative (GRI). This directive amends the accounting directive 2013/34/EU;

- Recommendations on ESG reporting and corporate governance practices of stock exchanges. In September 2015, when the Sustainable Stock Exchanges Initiative launched its Model Guidance for exchanges, less than 10% of stock exchanges worldwide were guiding reporting environmental, social and governance (ESG) information for their market. This gap in guidance on ESG reporting leads to incomplete corporate information, creating a

challenge for investors seeking a comprehensive view of a company's material issues [4].

Applying these legal acts and initiatives makes it possible to reveal information about a business's environmental, human and social capital.

Disclosure of information about environmental capital can be considered appropriate if indicators of the impact of agricultural activity on the environment, compliance with environmental requirements and efforts to reduce land, water, and air pollution are highlighted.

Thanks to introducing innovative technologies, enterprises have gained new opportunities for sustainable development by saving natural resources and reducing environmental damage. In particular, increasing energy efficiency is inextricably linked to introducing technologies to reduce greenhouse gas emissions (carbon dioxide, methane) and the transition to producing electricity and heat from biomass (grain waste, husks). First of all, it applies to the most energy-intensive segments: drying and cleaning of grain, heat treatment of raw materials, and cooling of oil, milk, and meat.

An important area of energy management is the gradual transition to operating low-carbon agricultural machinery (in particular, John Deere, CNH Industrial) running on biomethane and biodiesel. In addition, GPS trackers and remote fuel monitoring systems significantly reduce fuel consumption.

In times of climatic change and periodic droughts in Ukraine, increasing water use efficiency and building facilities for biological, physical, and chemical wastewater treatment are of great importance. The withdrawal of underground and surface water (for irrigation, technical and domestic needs) should be carried out only after obtaining permits for special water use from the State Agency of Water Resources of Ukraine and its territorial subdivisions. It is important to prevent the flow of pollutants into reservoirs by accurately applying fertilizers and pesticides to the soil, building and constantly monitoring the condition of protective buffer zones of water bodies, and collecting rainwater. Reducing water consumption is achieved through modern pumping and distribution equipment, a dry method of manure removal, and dry cooling systems.

The key performance indicators are reducing the amount of waste its reuse or transfer to providers of waste disposal services licensed by the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. In particular, the harvest residues can be mulched or used as fodder (together with cake) or for the production of steam; straw can be used for livestock bedding; manure is subjected to natural composting in piles; pesticide packages are disposed of; sunflower seed husks are used as fuel; ash – for the production of fertilizers.

Minimization of the negative impact on biodiversity is achieved through precision agriculture technologies, remote sensing, NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) data collection from satellites, and data synchronization in GIS programs (geo-information systems). Tablets with the Mobile Agronomist application make the risk assessment and decision-making process more efficient. The use of biodestructors (bacteria and fungi) contributes to the maintenance of soil biodiversity. Reduced tillage, cover crops, and perennial crops preserve microbial ecosystems in soil, crop residues, and plant biomass. In addition, introducing pesticides by sprayers with a positioning control system, excluding genetically modified seeds, and monitoring soil nutrients prevent soil quality deterioration.

One of the key indicators of environmental efficiency is obtaining permits for emissions into the atmosphere, water intake and discharge of wastewater into water bodies.

Equally essential indicators to be disclosed in sustainability reporting are approaches to identifying, assessing and managing climate-related physical and regulatory risks. Assessment of climatic patterns with the help of meteorological stations and satellites makes it possible to make strategic decisions regarding the geographical location of crops. Over the next 10 years, the boundaries of natural zones (woodland, forest-steppe, steppe) will gradually shift to the northwest, and forecasting extreme weather conditions will avoid a decrease in productivity.

The regulatory risk should include an increase in the price of electricity, fertilizers and an increase in the tax on greenhouse gas emissions in the EU and Ukraine (by boilers, machinery, farms and fertilizers, from burning biomass, during transportation (including by sea), during business trips). Thus, it is expected that the environmental tax for CO₂ emissions in Ukraine (currently 30 UAH/t) will be increased to the EU level (65.4 EUR/t in 2030), and industry prices for electricity will rise from 80 to 300 EUR/MW-h. The cost of fertilizers will consider the EU quota for CO₂ emissions (306.1 EUR/t in 2030). In this regard, it is important to disclose in the reporting of sustainable development measures to reduce CO₂ emissions: reduction of tillage (85% reduction), cultivation of cover crops (31% reduction), use of nitrification inhibitors (10% reduction), differentiated mineral feeding, modernization of equipment, installation of dust filters [6].

Human resources management is based on the principle of human capital development. The primary indicator of sustainable development reporting in human capital is data on the number of employees and the payroll:

- Basic salary, bonuses, pension payments, material assistance, health insurance and life insurance;
- Free food, transport and sports events;
- Bonuses.

During the period of martial law, information on the preservation of financial support for those mobilized to the Armed Forces of Ukraine or the Territorial Defense, the provision of equipment, medicines and ammunition to military units (body armour, thermal imagers, quadcopters), material assistance to the families of deceased workers, the evacuation of workers, the provision of shelter and food for internally displaced persons, assistance at the birth of a child.

An integral value of a business entity is training, advanced training and certification of its employees. In particular, training in tactical medicine, hygiene and interchangeability are important in martial law conditions.

Injuries and deaths at work can be prevented by studying labour protection rules and installing monitors and surveillance cameras.

Following the principles of the UN Global Compact also means providing equal employment opportunities for women and persons with disabilities, not using forced or child labour, exercising the right to participate in trade unions and concluding collective agreements.

Regarding social capital, sustainability reporting should disclose information on combating shadow turnover, fraud and theft. First of all, these are inspections of counterparties on the subject of registration of land use rights, existence of contracts for the sale of products and services, and non-compliance with the risk criteria of VAT payers.

Prevention of corruption risks involves levelling the possibilities of receiving undue benefits, conflict of interests, and working for other companies.

Disclosing information about measures to prevent gender-based and domestic violence is important, too.

Maximizing positive social impact is only possible with the support of local communities and society. Investments can be directed to infrastructure (repairs of roads, bridges, street lighting, water pipes, bus stops); education (maintenance of schools, kindergartens, playgrounds); targeted charity (to low-income families, orphanages, homes for older adults, seriously ill); sports and culture (construction of libraries, sports fields, cultural centres, supply of equipment for sports halls, sponsorship of sports and cultural events); health care (maintenance of rural health care facilities, purchase of medical equipment).

The socially responsible business also trains students of various specialities directly at the production site and provides consultations to partners on developing technological maps, agronomy, and productivity improvement.

Interaction with suppliers is one of the key aspects of the sustainable development strategy to reduce greenhouse gas emissions (in the EU by 61% by 2030) throughout the supply chain (from fertilizers and machinery to finished products) [6]. In this part, counterparties are subject to verification for compliance with ethics, fair business practices, human rights, occupational health and safety, environmental protection, and environmental and social criteria.

Another equally important aspect is the management of product quality and safety issues according

to ISO 9001:2015 "Quality management systems", ISO 22000:2018 "Food safety management systems", ISO 14001:2015 "Environmental management systems", and ISO 45001:2018 "Occupational health and safety management" standards. Quality and safety control is achieved due to independent audits of compliance with HACCP (Hazard analysis critical control points) principles, which aim to eliminate biological, chemical and physical hazards throughout the production chain. Adherence to HACCP principles involves the following procedures:

- 1) risk analysis;
- 2) determination of critical control points (CCP);
- 3) establishment of critical limits;
- 4) monitoring;
- 5) corrective actions;
- 6) inspections;
- 7) record keeping and documentation.

Table 1 summarizes the indicators of sustainability reporting, the disclosure of which will ensure an increase in the investment attractiveness of agricultural business entities in Ukraine.

Today, the Report on Sustainable Development is a benchmark in calculating non-financial reporting indicators formed by the requirements of the GRI system [5]. The main elements of GRI reporting are characteristics of the enterprise (description of the enterprise and its strategy), information on management approaches, and the level of efficiency of the enterprise's economic, environmental and social activities.

In the context of sustainability reporting, it is also worth mentioning Integrated Reporting (IR), which involves a

Table 1

Sustainability reporting indicators

Type of capital	Indicators
Ecological capital	– <i>Energy management</i> (production of electricity and thermal energy from biomass, low-carbon gas technology on biomethane and biodiesel, GPS-monitoring systems); – <i>Water and wastewater management</i> (permits for special water use, technologies for precise application of fertilizers and pesticides, water buffer zones, rainwater collection and wastewater treatment systems, systems for precise water distribution and dry cooling, dry method of manure removal); – <i>Waste management</i> (waste reuse technologies (for feed, fertilizer, fuel, bedding), transfer to specialized enterprises for disposal); – <i>Biodiversity management</i> (precision farming systems, remote sensing, GIS systems, tablets, biodestructors, reduced tillage, perennial crops, control of seed quality and soil nutrition, precise application of pesticides); – <i>Monitoring of the impact on the environment and compliance with environmental requirements</i> (permits for emissions into the atmosphere, for water intake, for the use of subsoil); – <i>Climate actions</i> (data from meteorological stations and GIS solutions, changes in the cost of electricity and taxation of greenhouse gases, assessment of the reduction of CO₂ emissions (stationary sources, machinery, fertilizers and ships), implementation of measures to reduce CO₂ emissions (nitrification inhibitors, differentiated mineral fertilization, modernization appliances, dust filters).
Human capital	– <i>Employment</i> (salary, pension payments, financial assistance (including upon the birth of a child), bonuses, insurance, housing, food, transport, monetary support for the military, provision of equipment to military units, assistance to the families of the dead, evacuation); – <i>Training and career growth</i> (training, continuous professional development and certification, installation of surveillance cameras); – <i>Human rights, diversity and inclusion</i> (non-discrimination of women and disabled people, prohibition of forced and child labour); – <i>Freedom of association and collective bargaining</i>
Social capital	– <i>Anti-corruption and compliance</i> (methods of checking counterparties to prevent shadow turnover, illegal tax optimization, systems for preventing employee theft and fraud); – <i>Support of local communities and society as a whole</i> (investments in infrastructure, education, sports, culture, health care, agricultural consulting); – <i>Interaction with suppliers</i> (verification of compliance with ethical standards, human rights, occupational hygiene, environmental and social standards) – <i>Product quality and customer safety</i> (compliance with ISO standards and HACCP principles)

Source: summarized by the author based on [3; 5; 16]

combination of financial and non-financial indicators of the enterprise's activity. As a rule, an integrated report contains eight interrelated sections: an overview of the organization and the external environment, management, business model, opportunities and risks of the enterprise, strategy and resource allocation, labour productivity, development strategy, and the basis of preparation and presentation of non-financial reporting.

The enterprise can disclose certain aspects of climate change or social risks in the Report on Corporate Social Responsibility (CSR Report), which is drawn up in an arbitrary format according to the enterprise's structure.

Quantitative indicators of the CSR Report may include the share of the economic entity in the product markets (goods, works, services), the increase in the number of jobs, the dynamics of stock activity (increase in the quotation ratio, increase in profitability and the level of dividend income of shares), the efficiency of innovation and investment activity.

Qualitative indicators of CSR Report can be:

- the image, business reputation (goodwill) of the enterprise, on which its popularity, prestige, and stability depend;

- social activity of the enterprise due to its participation in overcoming the consequences of Russian armed aggression against Ukraine (maintenance of earnings for mobilized workers, assistance with resettlement from places of active hostilities and occupied territories, material assistance to family members of participants in hostilities, material support of military formations (vehicles, fuel, body armour, military uniforms and helmets, thermal imagers, quadcopters, means of communication), assistance to communities (repair of roads and lighting));

- environmental protection activities of the enterprise, which are implemented through the implementation of ecologically clean productions, combating pollution of the natural environment.

Starting from the period ended on December 31, 2018, for those business entities that are required to publish financial statements (large and medium-sized enterprises), the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting" [18] requires the preparation of a Management Report, which is part of the financial statements of enterprises. Based on methodical recommendations for preparing a management report [10], the indicators of this report combine elements of integrated reporting and sustainable development.

Therefore, according to the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) [16], the Report on Sustainable Development is considered part of the management report. This means that its indicators play an essential role in making management decisions, particularly investment ones.

That is why, on the basis of the new European Sustainability Reporting Standards (ESRS), approved by the European Commission in July 2023 [15], we have started the development of the Sustainable Reporting Platform [14]. The platform will be used by agricultural enterprises of Ukraine to prepare the Report on Sustainable Development and Investments in the agricultural sector of the economy. Such a Report will include not only unified forms for displaying indicators of sustainable development, but also questionnaires for a detailed survey of enterprises for the preparation of notes for such a Report. This work is being carried out until May 2025 as part of the MSCA4Ukraine project. The MSCA4Ukraine is the Programme of the European Commission funded under the EU's Marie Skłodowska Curie Actions [11].

We also defined the main principles of the Report on Sustainable Development and Investments in the agricultural sector of the economy:

1. The information must contain relevant data for internal and external users;
2. Information must be specific and complete;
3. Information should be clear, balanced and understandable in the form of tables, graphs and charts;
4. Information must be consistent over a long period of time;
5. Information should be comparable among enterprises of the industry in the region of activity within the sector;
6. Information disclosure must be reliable, objective and verifiable on the basis of an audit trail;
7. Information must be provided on a timely basis to influence decisions promptly.

Conclusions. The study results show that the Report on Sustainable Development and Investments in the agricultural sector (ESGI-report) can become a tool for agribusiness to better understand its impact on the environment and risks and manage them more effectively, successfully use new opportunities and solve specific problems to become a leader in sustainable development. The ESGI-report will provide greater transparency of an enterprise's operations and demonstrate its commitment to sustainable development principles to stakeholders and the public.

The ESGI-report will provide greater transparency of the company's activities and demonstrate to stakeholders and the public its commitment to the principles of sustainable development.

Considering the growing trends in developing the green economy in the EU countries, the publication of the Report on Sustainable Development by Ukrainian enterprises is a prerequisite for the post-war recovery of Ukraine's economy. Information about the ecological, human and social capital of Ukrainian agribusiness will attract foreign investments for demining de-occupied territories, rebuilding production capacities and restoring rural infrastructure.

References:

1. Ahn M., J Ahn M., Jung D., Kim J.-T., Lee W.-J., Sunwoo H.-Y. (2023) Do more readable sustainability reports provide more value-relevant information to shareholders? *Finance Research Letters*, vol. 57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104154>
2. Budko O. V. (2020) Principles of preparation of sustainable development reporting. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 57, pp. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.057.2020.206259>
3. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>
4. ESG Disclosure. Sustainable Stock Exchanges Initiative. Available at <https://sseinitiative.org/esg-disclosure/>
5. GRI Standards. Available at: <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/>

6. Ivanyuta S. P., Yakushenko L. M. (2022) *The European Green Course and the climate policy of Ukraine: analytical report* / ed. by A. Yu. Smenkovskyi. Kyiv: NISD. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>
7. Jumita S., Taufiq T., Yusnaini Yu. (2020) Sustainability Reporting as Mediation of Factors Affecting Financial Performance: Case in the Mining Sector in Indonesia. *Oblik i finansi*, no. 4(90), pp. 30–37. DOI [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4\(90\)-30-37](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4(90)-30-37)
8. Korol S. Ya., Semenova S. M. and Kurbet M. A. (2022) Implementation of Sustainable Development Reporting in Ukraine: The Status and Prospects in the Context of European Integration. *Business Inform*, no. 1, pp. 294–301. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-1-294-301>
9. Lovinska L. (2020) Some aspects of companies' sustainability reporting. *Finance of Ukraine*, no. 3, pp. 23–42. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.03.023>
10. Ministry of Finance of Ukraine (2018) On the approval of Methodical recommendations for drawing up a management report: order No. 982, dated 07.12.2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text>
11. MSCA4Ukraine. Available at: <https://sareurope.eu/msca4ukraine/>
12. Ostapchuk S. M., Tsaruk N. H. (2019) Accounting for Water, Land and Biological Assets in the Context of Sustainable Development Management: The Choice of a Main Meter. *Oblik i finansi*, no. 2(84), pp. 36–47. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-36-47](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-36-47)
13. Shevchuk N. (2023) Normative and Legal Regulation for Integrated Reporting. *Oblik i finansi*, no. 1(99), pp. 56–67. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-1\(99\)-56-67](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-1(99)-56-67)
14. Sustainability Reporting Platform. Available at: <https://www.cpau.kiev.ua/services/platforma-zvitnosti-stalogo-rozvitku/>
15. The Commission adopts the European Sustainability Reporting Standards. Available at: https://finance.ec.europa.eu/news/commission-adopts-european-sustainability-reporting-standards-2023-07-31_en/
16. The European Parliament and the Council (2022) Directive (EU) 2022/2464 of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464>
17. United Nations Global Compact. Available at: <https://unglobalcompact.org/>
18. Verkhovna Rada of Ukraine (1999) On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

Стаття надійшла до редакції 18.12.2023

УДК 338.43:336.6

JEL L32

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-14

Подик С.О.

аспірант кафедри фінансів,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Sofia Podyk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

PRINCIPLES, FUNCTIONS AND ELEMENTS OF THE FINANCIAL MECHANISM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. У статті досліджено принципи, функції та елементи функціонування фінансового механізму підприємств аграрного сектору на основі наукових бачень різних авторів. Метою дослідження є обґрунтувати принципи, функції та особливості функціонування фінансового механізму підприємств аграрного сектору економіки України. Встановлено, що фінансовий механізм є структурним елементом економічного механізму, що забезпечує самоокупність та самофінансування аграрних підприємств. Ефективність фінансового механізму полягає у відображенні такої фінансової моделі процесу відтворення в аграрному секторі, яка сприяє забезпеченню надійними джерелами інвестування та створенню фінансових резервів аграрних виробників для виконання своїх фінансово-кредитних зобов'язань. Визначені базові особливості фінансового механізму підприємств аграрного сектору, які зумовлені також і специфікою ринкового механізму в галузі. Зазначено, що базовим елементом, який формує фінансовий механізм сільськогосподарських підприємств, є фінансовий менеджмент, який функціонує на короткостроковому та довгостроковому рівнях.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансове забезпечення, фінансовий менеджмент, аграрний сектор, підприємство.

Abstract. The article examines the principles, functions and elements of the functioning of the financial mechanism of enterprises in the agrarian sector based on the scientific visions of various authors. **Introduction.** The domestic agricultural sector is characterized by a high degree of risk, which makes it difficult to effectively solve the problems of the functioning of this industry. Dependence on internal factors in the industry, rapid wear and tear of fixed assets and low investment activity due to certain reasons lead to the uncompetitiveness of enterprises both on the domestic and foreign markets. This creates problems in the financing of the agricultural sector and limits the possibilities of introducing innovations and modernizing production due to a lack of own financial resources. The general interaction of these factors leads to a decrease in the creditworthiness and investment attractiveness of enterprises in the agrarian sector of the country's economy. **The purpose** of the study is to substantiate the principles, functions and peculiarities of the functioning of the financial mechanism of enterprises in the agrarian sector of the economy of Ukraine. **Research methods.** The study uses the methods of analysis, synthesis, scientific generalization, and a systematic approach. **Conclusion.** It was established that the financial mechanism is a structural element of the economic mechanism that ensures self-sufficiency and self-financing of agricultural enterprises. The effectiveness of the financial mechanism consists in reflecting such a financial model of the process of reproduction in the agricultural sector, which contributes to the provision of reliable sources of investment and the creation of financial reserves of agricultural producers to fulfill their financial and credit obligations. The basic features of the financial mechanism of enterprises in the agricultural sector are determined, which are also determined by the specifics of the market mechanism in the industry. It is noted that the basic element that forms the financial mechanism of agricultural enterprises is financial management, which functions at short-term and long-term levels.

Keywords: financial mechanism, financial support, financial management, agricultural sector, enterprise.

Постановка проблеми. Архіважливість аграрного сектору економіки України полягає у забезпеченні населення продуктами харчування, а також інших галузей сировинними матеріалами. Однак вітчизняному аграрному сектору властивий високий ступінь ризику, що значно ускладнює ефективне вирішення проблем функціонування цієї галузі. Значна залежність від внутрішніх факторів у галузі, швидке зношування основних засобів та низька інвестиційна активність через певні причини призводять до неконкурентоспроможності підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку [4]. Це породжує проблеми у фінансуванні аграрного сектору та обмежує можливості впровадження інновацій та модернізації виробництва через недостачу власних фінансових ресурсів. Загальна взаємодія цих чинників призводить до зниження кредитоспроможності

та інвестиційної привабливості підприємств у аграрному секторі економіки країни [12].

На наше переконання, однією із ключових проблем в аграрному секторі, з якими стикається значна частина підприємств є обмежена доступність до фінансових ресурсів для модернізації виробництва, що пояснюється специфікою та особливостями фінансових механізмів на різних рівнях в умовах сучасних викликів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування фінансового механізму, його базових елементів та функцій є актуальним питанням серед науковців. Даному питанню приділяють увагу такі вчені, як О.Є. Гудзь, Н.М. Давиденко, О.О. Синенко, П.А. Стецюк, Н.С. Танклевська, та ін. Результати наукових досліджень сприяли вирішенню численних ключових проблем, пов'язаних із покращенням фінансової діяльності підприємств аграрного сектору, шляхом

розробки методів удосконалення механізму фінансового забезпечення. Однак, аналіз останніх даних та наукових публікацій свідчить, що в даний момент значна кількість підприємств має незадовільний рівень фінансового забезпечення, і невирішені питання вимагають подальшого детального дослідження.

Метою дослідження є обґрунтувати принципи, функції та особливості функціонування фінансового механізму підприємств аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий механізм представляє собою форму визначення фінансових відносин у в аграрному секторі [7]. Його структура та склад, важелі та показники, які характеризують вплив факторів на підсумкові показники виробництва, визначають процес розвитку аграрного сектору. Фінансовий механізм є структурним елементом економічного механізму, що забезпечує самокупність та самофінансування аграрних підприємств [5]. Ефективність фінансового механізму полягає у відображенні такої фінансової моделі процесу відтворення в аграрному секторі, яка сприяє забезпеченню надійними джерелами інвестування та створенню фінансових резервів аграрних виробників для виконання своїх фінансово-кредитних зобов'язань.

Під впливом фінансового механізму аграрного сектору проявляються такі його функції:

- при розширеному відтворенні формуються доходи та фонди грошових ресурсів;
- з метою розвитку виробництва розподіляються та використовуються кошти;
- формуються статті доходів бюджету [1].

Переважає більшість вчених визначає наступні принципи функціонування фінансового механізму:

- принцип цілісності, що гарантує взаємодію всіх компонентів фінансового механізму;
- об'єктивної обґрунтованості всіх елементів фінансового механізму, їх структура повинна бути сформована з урахуванням об'єктивних закономірностей економічного розвитку країни [2];
- взаємодії фінансового механізму з економічними інтересами учасників фінансових відносин. Використання компонентів фінансового механізму повинно сприяти максимальному задоволенню потреб всіх учасників фінансових відносин у фінансових ресурсах, досягненню їх сталого розвитку та отриманню реального економічного ефекту від здійснених фінансових операцій [6];

– принцип зворотного зв'язку, що включає постійний моніторинг стану компонентів фінансового механізму і впливу зовнішніх факторів на їх функціонування;

– гнучкості, яка виявляється у здатності адаптуватися фінансовому механізму в залежності від змін зовнішнього середовища [14];

– принцип достатності формування, ефективного та раціонального використання фінансових ресурсів [11];

– принцип цільового характеру в процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Аналіз вищенаведених принципів дає можливість констатувати наступне:

– по-перше, два останні принципи, викладені вище, здебільшого стосуються однієї зі складових фінансового механізму – фінансового забезпечення, а не специфіки побудови та функціонування складного механізму;

– по-друге, наведений перелік слід доповнити такими принципами, як цілеспрямованість (вирішення соціально-економічних завдань країни чи окремого регіону), ефективність і раціональність (формування такої структури фінансового механізму, яка забезпечить досягнення бажаних результатів учасники фінансових відносин з найменшими витратами), динамічність (удосконалення структури фінансового механізму відповідно до вимог сьогодення), адаптивність (приспосовування функціонування фінансового механізму до різних сценаріїв економічного розвитку країни), публічність та прозорість.

Врахування зазначених принципів побудови фінансового механізму дає змогу охопити різні аспекти його функціонування, забезпечуючи тим самим комплексний підхід до реалізації цілей і завдань фінансової політики держави та суб'єктів господарювання різних форм господарювання. Цей перелік принципів не є вичерпним, оскільки відображає фундаментальні характеристики функціонування фінансового механізму. Зважаючи на його постійне вдосконалення, у національній практиці можуть з'явитися нові принципи внаслідок національних і глобальних змін.

Як зазначає В. Мацьків, фінансовому механізму аграрного сектору притаманні особливості, зумовлені також і специфікою ринкового механізму в аграрному секторі. Цей механізм охоплює дві паралельно існуючі системи:

1) система саморегулювання на основі принципів ринку, де основними важелями є попит і пропозиція та конкуренція;

2) державне регулювання у прямому й індикативному режимах, що забезпечує ефективне функціонування ринку, проведення антимонопольної політики, соціальну захищеність сільських товаровиробників [8]. З розвитком нових форм фінансових відносин ускладнюється і фінансовий механізм аграрної сфери [3].

Очевидно, що ця специфіка визначається, з одного боку, технологічними особливостями галузі, з іншого боку, особливостями ринку самої галузі та продукції, що в ній виробляється, і, по-третє, соціальними особливостями, які характеризують місце галузі чи в житті суспільства в цілому.

Виходячи з того, що аграрні підприємства мають певну кількість важливих характеристик, їх необхідно враховувати для обґрунтування сутності фінансового механізму, який в аграрному секторі має неоднозначний і суперечливий характер дії. Отже, з одного боку, в умовах ринкової економіки цей механізм має працювати на основі принципів саморегулювання, тобто законів ринку. З іншого боку, ефективне функціонування механізму можливе лише за умови провідної ролі держави.

Вважаємо, що базовим елементом, який формує фінансовий механізм сільськогосподарських підприємств, є фінансовий менеджмент, який функціонує на двох рівнях: короткостроковому (або оперативне фінансове управління) та довгостроковому (або стратегічне фінансове управління). Оперативне фінансове управління підприємствами аграрного сектору полягає в управлінні фінансовими потоками протягом одного року (або операційного циклу) [9]. Оперативний фінансовий менеджмент передбачає досягнення двох основних цілей: оптимізацію грошових потоків і інвестування короткострокового капіталу. Стратегіч-

ний фінансовий менеджмент охоплює довгострокові пріоритети фінансової діяльності аграрного бізнесу, які мають включати [10]:

1. Розробка та реалізація фінансової політики та стратегії сільськогосподарських підприємств;
2. Розробка та реалізація реальних інвестиційних проектів та інвестиційного «портфеля»;
3. Прогнозне бюджетування;
4. Механізми залучення довгострокових фінансових ресурсів;
5. Максимізація ринкової вартості сільськогосподарських підприємств;
6. Формування оптимальної структури капіталу;
7. Податковий менеджмент;
8. Управління ризиками.

Висновки. Однією з основних проблем, яка гостро відчується в аграрному секторі економіки України та з якою зіштовхується значна частина підприємств, є обмежений доступ до фінансових ресурсів. Ця ситуація пояснюється специфікою та особливостями фінансо-

вого механізму на різних рівнях. Фінансовий механізм підприємств аграрного сектору відіграє важливу роль у вирішенні завдань фінансової політики та фінансового забезпечення. Ефективність фінансового механізму полягає у відображенні такої фінансової моделі процесу відтворення в аграрному секторі, яка сприяє забезпеченню надійними джерелами інвестування та створенню фінансових резервів аграрних виробників для виконання своїх фінансово-кредитних зобов'язань.

Фінансовому механізму аграрного сектору притаманні особливості, зумовлені також і специфікою ринкового механізму в аграрному секторі. Ця специфіка визначається, з одного боку, технологічними особливостями галузі, з іншого боку, особливостями ринку самої галузі та продукції, що в ній виробляється, і, по-третє, соціальними особливостями, які характеризують місце галузі чи в житті суспільства в цілому.

Подальші дослідження буде спрямовано на розробку механізмів поліпшення фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору.

Бібліографічний список:

1. Абрамова І.В. Стан та перспективи фінансового забезпечення сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. № 5. С. 44–51.
2. Анастасова К.А. Механізм фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1. С. 1–5. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1244/1/Анастасова.pdf>
3. Бруханський Р.Ф., Пуцентейло П.Р. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2017. 388 с.
4. Гудзь О.Є. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2007. № 3–5. С. 100–105.
5. Давиденко Н.М. Фінансовий левелеридж в оптимізації структури капіталу акціонерних товариств. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 10–13.
6. Давиденко Н.М. Фінансове забезпечення аграрних формувань України: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2016. 329 с.
7. Дікань Л.В., Голуб Ю.О. Фінансове забезпечення діяльності підприємства: сутність та джерела. *Економіка розвитку*. 2007. № 3(43). С. 65–68.
8. Мацьків В. Складові фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 3. С. 276–281.
9. Собченко А.М., Синенко О.О. Фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць*. Херсон: Айлант, 2014. Вип. 89. С. 298–302.
10. Синенко О.О. Фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств: зарубіжний досвід. *Фінансовий простір*. 2019. № 2 (34). С. 125–141.
11. Стецюк П.А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Облік і фінанси*. 2016. № 1(71). С. 132–136.
12. Давиденко Н.М., Зеліско І.М., Буряк А.В. та ін. Фінансовий механізм діяльності аграрних суб'єктів господарювання: монографія / за ред. Н. М. Давиденко. Київ: ЦП «Компринт», 2016. 318 с.
13. Davydenko N., Buriak A., Titenko Z.. Financial support for the development of innovation activities. *Intellectual Economics*. 2019. Vol. 13. No. 2. P. 144–151.
14. Davydenko N., Wasilewska N. Mechanism of financial support of natutal capital reproduction. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць* / гол. ред. Письменна М.С. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. Вип. 5. С. 73–82.

References:

1. Abramova I. V. (2018) State and prospects of financial provision of rural development. *Scientific horizons*, no. 5, pp. 44–51.
2. Anastasova K. A. (2017) The mechanism of financial support for the development of agrarian enterprises. *A young scientist*, no. 1.1, pp. 1–5. Available at: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1244/1/Anastasova.pdf>
3. Brukhanskyi R. F., Pucenteylo P. R. (2017) *Accounting-analytical and organizational-legal support of enterprises in conditions of institutional transformations*: monograph. Ternopil: FOP Osadts Yu. V., 388 p.
4. Gudzy O. E. (2007) Sources of formation of financial resources of agricultural enterprises. *Accounting and finance of agriculture*, no. 3–5, pp. 100–105.
5. Davydenko N. M. (2015) Financial leverage in optimizing the capital structure of joint-stock companies. *Agroworld*, no. 1, pp. 10–13.
6. Davydenko N. M. (2016) *Financial support of agrarian formations of Ukraine*: monograph. Kyiv: CPU "Comprint", 329 p.
7. Dikan L. V., Golub Yu. O. (2007) Financial support of enterprise activity: essence and sources. *Economics of development*, no. 3(43), pp. 65–68.
8. Matskiv V. (2015) Components of financial support for the development of the agrarian sector. *Sustainable economic development*, no. 3, pp. 276–281.

9. Sobchenko A. M., Synenko O. O. (2014) Financial mechanism of functioning of agricultural enterprises. *Taurian scientific bulletin: a collection of scientific papers*. Kherson: Ailant, vol. 89, pp. 298–302.
10. Synenko O. O. (2019) Financial mechanism of functioning of agricultural enterprises: foreign experience. *Financial space*, no. 2 (34), pp. 125–141.
11. Stetsyuk P. A. (2016) Modernization of the mechanisms of financial support of agricultural production. *Accounting and finance*, no. 1(71), pp. 132–136.
12. Davydenko N. M., Zelisko I. M., Buryak A. V. (et al.) (2016) *Financial mechanism of activity of agricultural economic entities*: monograph. edited by N. M. Davydenko. Kyiv: CP "Comprint", 318 p.
13. Davydenko N., Vuriak A., Titenko Z. (2019) Financial support for the development of innovation activities. *Intellectual Economics*, vol. 13, no. 2, pp. 144–151.
14. Davydenko N., Wasilewska N. (2021) Mechanism of financial support of natural capital reproduction. Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, management and law: a collection of scientific works / head. ed. M. S. Pismenna. Kyiv: "Center for Educational Literature", vol. 5, pp. 73–82.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2023

УДК 336.221:339.543

JEL O17

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-15

Рябчук О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8656-6720>

Oksana Riabchuk
State Tax University

Салямон-Міхєєва К.Д.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8001-0468>

Kateryna Saliamon-Mikhieieva
State Tax University

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CUSTOMS CONTROL AS A TOOL TO COUNTERACT THE SHADOW ECONOMY

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню вирішальної ролі та значення митного контролю у боротьбі з тіньовою економікою та підтримці фінансового добробуту держави. Встановлено, що зростання рівня тіньової економіки свідчить про недостатню ефективність та результативність митного контролю, що пов'язано з низкою проблем української митниці, таких як корупція, тривалість митних процедур, підробка документів, значні транспортні та часові витрати на оформлення товарів у суміжних службах, залежність митної служби від політичного впливу, непрозорість у призначенні посадових осіб митних органів, недостатня кваліфікація митників. Для вирішення зазначених проблем та підвищення ефективності механізмів митного контролю запропоновано уніфікувати митний тариф, інтегрувати митну систему з системами інших державних органів, підприємств та установ, здійснити комплексну діджиталізацію, автоматизацію прийняття рішень, розвивати людські ресурси.

Ключові слова: митний контроль, тіньова економіка, пост-митний контроль, митний аудит, інструмент протидії.

Abstract. Introduction. The article is devoted to the definition of the key role and importance of customs control in solving problems associated with the shadow economy. The relevance of the study is due to the urgent need for effective measures to combat the shadow economy in Ukraine, where it poses a significant threat to the fiscal system, economic growth and social welfare. As Ukraine continues to advance on the path of economic reform and European integration, understanding the critical role of customs control is of particular importance. **Purpose.** The article is aimed at developing solutions aimed at improving the efficiency of customs control mechanisms to counter the shadow economy and ensure sustainable economic development of the state. **Methods.** In the course of the study, general scientific methods of cognition were used: critical analysis, synthesis of information, induction and deduction. **Results.** The study found that customs control is important in the fight against the shadow economy and ensuring the financial health of the state. However, the growth of the shadow economy indicates that customs control is insufficiently effective and efficient. This is due to a number of problems of the Ukrainian customs, such as corruption, duration of customs procedures, forgery of documents, significant transport and time costs for registration of goods in related services, dependence of the customs service on political influence, lack of transparency in the appointment of customs officials, insufficient qualification of customs officers. **Conclusion.** Customs control plays a crucial role in combating the shadow economy and supporting the financial well-being of the state. Nevertheless, the growing prevalence of the shadow economy indicates the lack of effectiveness of existing customs control measures to achieve optimal performance. To solve these problems and increase the efficiency of customs control mechanisms, it is proposed to unify the customs tariff, integrate the customs system with the systems of other state bodies, enterprises and institutions, comprehensive digitalization, automation of decision-making, development of human resources. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained by state authorities to improve the customs control system in Ukraine, which will reduce the level of the shadow economy, improve the financial stability of the state and its economic development.

Keywords: customs control, shadow economy, post-customs control, customs audit, countermeasure tool.

Постановка проблеми. Тіньова економіка створює значні виклики для стабільності та розвитку як країн, що розвиваються, так і країн з усталеною економікою. У випадку України, де тіньова економіка становить значну частину економічної діяльності, це питання набу-

ває особливої актуальності. Тіньова економіка в нашій державі охоплює широкий спектр незаконної діяльності, від неофіційної праці та незареєстрованого бізнесу до ухилення від сплати податків та контрабанди. Ця діяльність підриває офіційну економіку, зменшує

податкові надходження та перешкоджає уряду впроваджувати ефективну політику.

Митний контроль, як ключовий регуляторний та наглядовий механізм, відіграє ключову роль у боротьбі з тіньовою економікою. Він передбачає нагляд за товарами та послугами, що перетинають національні кордони, охоплюючи аспекти торгівлі, оподаткування та дотримання правових норм. Ретельно перевіряючи переміщення товарів, митні органи мають на меті забезпечити достовірність зареєстрованих операцій, податкових платежів та дотримання правил торгівлі. Такий підхід має важливе значення для зменшення ухилення від сплати податків, контрабанди та інших незаконних дій, які сприяють поширенню тіньової економіки.

Україна з її різноманітною економічною діяльністю та значними обсягами транскордонної торгівлі є особливо вразливою до різних практик тіньової економіки. Економічна невизначеність, а також прогалини в регулюванні та правозастосуванні сприяють поширенню неформальної економічної діяльності. Тіньова економіка не лише перешкоджає економічному зростанню та зменшує державні доходи, але й ставить під загрозу ефективність державної політики.

Отже, розуміння ролі та значення митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою є надзвичайно важливим для України, оскільки він є дієвим інструментом для виправлення існуючих економічних дисбалансів та сприяння сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність значного масиву літератури, присвяченої темі митного контролю та тіньової економіки. Численні науковці досліджували різні аспекти цих питань. Зокрема, сутність, функції, принципи та види митного контролю вивчали І.Г. Бережнюк, П.В. Пашко [6], Л.М. Івашова, Т.С. Єдинак, В.Ю. Єдинак [9], З.Т. Менліосманов [12]. Сутність поняття «тіньова економіка», її складові частини, причини їх виникнення та розвитку досліджували українськими та закордонними науковцями, такими як Е. Фейг [1], Н. Лойзе [2], Ф. Сміт [3], В. Танзі [4], Д. Томас [5], З. Варналі [8], І.І. Мазур [11], О.О. Подмазко [16], О.В. Турчинов [17], К.І. Швабій [19]. Проблеми української митниці та основні напрями її реформування досліджували В. Берестенко [7], Я. Корнієнко [10] та Ю. Пероганич [15]. Однак на

сьогоднішній день залишається невизначеною роль та значення митного контролю як інструменту протидії тіньовій економіці.

Мета статті – розробка рішень, спрямованих на підвищення ефективності механізмів митного контролю для протидії тіньовій економіці та забезпечення стійкого економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти ключову роль і значення митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою, необхідно з'ясувати сутність даного поняття. Згідно з чинним законодавством, зокрема Митним кодексом України, митний контроль – це комплекс заходів, які здійснюються центральними органами влади, уповноваженими реалізовувати державну податкову і митну політику. Зазначені заходи спрямовані на забезпечення дотримання митного законодавства та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана в установленому законом порядку [13]. Крім того, як зазначено в Кіотській конвенції, митний контроль є механізмом, яким володіють державні фіскальні органи з основною метою забезпечення дотримання митних правил [14]. Митна енциклопедія визначає основну мету митного контролю як вивчення та перевірку за допомогою різноманітних форм нагляду відповідності митних операцій та діяльності положенням митного законодавства [6, с. 68]. Основні функції митного контролю наведені в табл. 1.

Виконання зазначених функцій відбувається на різних етапах митного контролю.

Попередній митний контроль (попереднє митне оформлення). Цей етап передбачає подання попереднього повідомлення митному органу про намір перемістити товари чи транспортні засоби, які мають комерційне призначення, через митний кордон. Таке рішення приймається на підставі аналізу ризиків за попередньою митною декларацією.

Поточний контроль (в процесі митного оформлення). Включає візуальну оцінку, яка проводиться із застосуванням інформаційних технологій, формалізований перевірки, порівняльний аналіз, контроль, заснований на системі управління ризиками, та інші методи, визначені митним законодавством України.

Пост-митний контроль (після завершення митного оформлення). Передбачає документальну перевірку, що проводиться у формі митного аудиту. Сюди входить

Таблиця 1

Основні функції митного контролю

Функції	Значення
Контролююча	Відповідає за дотримання митного та податкового законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Захисна	Відповідає за забезпечення національних інтересів держави як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні шляхом здійснення заходів щодо захисту прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності
Фіскальна	Передбачає стягнення мита, податків та інших платежів, передбачених законодавством
Регулятивна	Передбачає впровадження ефективного механізму реалізації внутрішньої та зовнішньої економічної політики, сприяння прискореному переміщенню товарів через митний кордон держави шляхом встановлення спрощених процедур
Превентивна	Спрямована на виявлення, припинення та попередження порушень митних правил
Інформаційна	Передбачає поширення інформації про результати контрольно-перевірочних заходів з метою інформування відповідних органів та громадськості про характер, способи та наслідки порушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Управлінська	Передбачає розробку та реалізацію управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення системи митного контролю та підвищення його ефективності

Джерело: систематизовано автором за [12, с. 148]

перевірка своєчасності, достовірності, повноти нарахування та оплати митних платежів. Митний аудит є поширеною формою контролю у усьому світі [6, с. 73; 9].

Заходи, що реалізуються на всіх етапах митного контролю, в сукупності створюють безперервний та інтегрований процес, спрямований на захист економічних інтересів держави, зменшення кількості порушень митного та податкового законодавства і, як наслідок, пом'якшення негативних наслідків тіньової економіки.

Перш ніж визначити роль та значення митного контролю як інструменту протидії тіньовій економіці, слід проаналізувати визначення поняття «тіньова економіка» українськими та закордонними науковцями та її основних складових.

Насамперед відзначимо, що на сьогоднішній день серед зарубіжних та вітчизняних дослідників немає єдиного розуміння даного явища. Крім того, економічна література не містить єдиного терміну, який би позначав досліджувану категорію.

Економіка, що не обліковується в офіційній статистиці, позначається безліччю термінів. Зокрема, найчастіше її називають «тіньовою», «неофіційною», «нелегальною», «прихованою», «підпільною», «фіктивною» тощо. Англійські економісти найчастіше використовують терміни «неофіційна», «підпільна» та «прихована» економіка. Французькі економісти схильні використовувати терміни «підпільна» та «неформальна» економіка, тоді як німецькі та українські економісти віддають перевагу терміну «тіньова» економіка [16, с. 149].

Як вже зазначалося, серед зарубіжних та вітчизняних економістів немає єдиного розуміння зазначеного явища. Найпоширеніші визначення даного поняття наведені в табл. 2.

Такими чином, існує два основних підходи до визначення поняття «тіньова економіка» – визначальний та поведінковий. Визначальний підхід розглядає тіньову економіку як економічні дії, що залишаються незафіксованими. Поведінковий підхід тлумачить тіньову економіку як реакцію економічних агентів на встановлені державою обмеження у їхній діяльності [16, с. 149].

Об'єднавши обидва підходи, можна сформулювати комплексне визначення терміну «тіньова економіка»: тіньова економіка – це сегмент економіки, який охо-

плює економічні дії, що не враховуються у статистиці, такі як виробництво законних товарів і послуг, фінансові чи інші угоди, ініційовані реакцією господарюючих суб'єктів і домогосподарств на обмеження, встановлені державою, і які підлягали б оподаткуванню, якщо б їх виявили органи державного контролю.

Для подальших досліджень даного явища необхідно провести аналіз та розмежування його складових частин. Зарубіжні та вітчизняні дослідники виділяють різні складові тіньової економіки. Однак ми схильні до думки вітчизняного дослідника О. Турчинова, який ідентифікує дві основні складові тіньової економіки:

– економічну діяльність, яка, з різних причин, об'єктивних і суб'єктивних, не зазначається, не контролюється та не оподатковується державою;

– свідомо приховану протизаконну економічну діяльність, яка в свою чергу, поділяється на легальну діяльність, при якій відбувається часткове або повне ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та регулювань; незаконну діяльність, яка спеціально приховується від державних органів; діяльність, спрямовану на отримання доходів шляхом вчинення або сприяння злочинам, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність [17].

Виникнення та розвиток складових тіньової економіки призводить до зростання її загального рівня, що веде до серйозних наслідків для економічної системи країни. В цьому контексті, митний контроль стає ключовим інструментом протидії тіньовій економіці, набуваючи особливої ролі та значення. Виконуючи ряд важливих функцій, митний контроль допомагає зберігати стабільність та ефективність економічної системи.

По-перше, митний контроль сприяє виявленню та запобіганню нелегальному переміщенню товарів і капіталів через кордон. Це дозволяє уряду вчасно реагувати на можливі порушення та недопущення втрати податкових та митних надходжень.

По-друге, митний контроль допомагає запобігати виробництву та обігу контрабанди, яка є однією з основних форм тіньової економіки. Ефективний контроль на кордоні сприяє зменшенню обсягів нелегальних операцій та допомагає забезпечити рівні умови для легальних підприємств.

Таблиця 2

Визначення поняття «тіньова економіка» зарубіжними та вітчизняними науковцями

Автор	Наукове визначення терміну
Е. Фейг	Економічні дії і дохід, отримані від них, які обходять або ухиляються від урядового регулювання, оподаткування або спостереження
Н. Лойзе	Нерегульована структура суспільства, що існує в легальному та соціальному контексті, де подібні дії піддаються регулюванню
Ф. Сміт	Виробництво на ринку товарів і послуг, будь то законне чи незаконне, яке не виявляється в офіційних оцінках валового внутрішнього продукту
В. Танзі	Виробництво (або дохід), не враховане в офіційній статистиці, зокрема, доходи, які не повідомлені і не виявлені податковими органами
Д. Томас	Дії, які не враховані при розрахунку національного доходу
З. Варналі	Економічна діяльність, що не враховується офіційною статистикою і не відображається в ВВП
І.І. Мазур	Будь-яка діяльність, пов'язана з виробництвом товарів або наданням послуг, яка не фіксується офіційною статистикою
О.В. Турчинов	Економічна діяльність, що не враховується та не контролюється офіційними державними органами, а також як діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
К.І. Швабій	Економічна діяльність, яка не врахована через недоліки при зборі статистичної інформації

Джерело: систематизовано автором за [1–5; 8; 11; 17; 19]

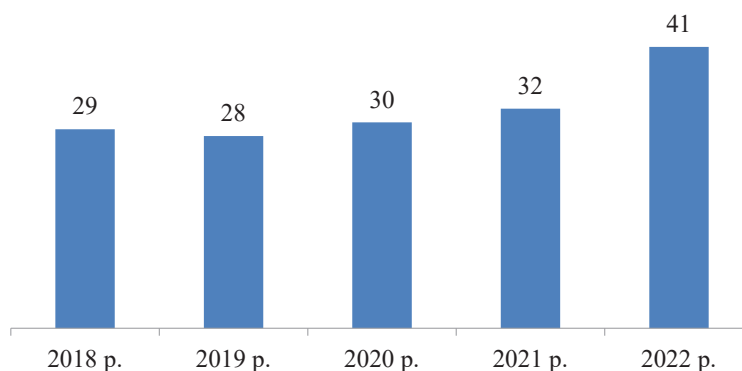

Рис. 1. Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП

Джерело: складено автором за [18]

По-третє, митний контроль є ефективним інструментом виявлення та припинення неправомірної фінансової діяльності, спрямованої на ухилення від сплати податків та обман держави. Це сприяє підвищенню фінансової прозорості та відповідальності підприємств.

Таким чином, митний контроль є ключовим елементом боротьби з тіньовою економікою, сприяючи підтримці фінансової стабільності та забезпеченню правил чесної конкуренції в економічній системі країни.

Україна, як і багато інших країн, стикається з проблемою тіньової економіки, яка шкодить фінансовій та економічній стабільності. Тому митний контроль має важливе значення в боротьбі з цією проблемою.

В останні роки рівень тіньової економіки в Україні зростає, про що свідчать статистичні дані Міністерства економіки (рис. 1).

«Базою» тіньової економіки є системна корупція, в тому числі, в митних органах, через яку, за даними Державного бюро розслідувань, щомісяця бюджет втрачає понад 10 млрд гривень [7]. Корупція проявляється як на зовнішньому рівні у відносинах «митник – бізнес» і «правоохоронець – митник», так і всередині самої митниці у відносинах «митник-митник». Вона включає різноманітні аспекти, такі як переведення, атестація, службове розслідування, дисциплінарні провадження, процеси включення до нової штатної структури, підвищення по службі, уникнення можливості скорочення та інше.

Повномасштабна війна не лише посилила корупцію в митних органах, а й додала нових проблем, які негативно вплинули на митний контроль. Однією з таких проблем є недостатня пропускна спроможність пунктів пропуску. У зв'язку з воєнним станом, перевезення вантажів морським і повітряним транспортом призупинено, за винятком зернового коридору. Крім того, обмежено залізничний рух. В цих умовах на українському ринку транспортних послуг основний акцент робиться на використанні автотранспорту. Однак в зв'язку зі збільшенням обсягів перевезень та потоку товарів, утворюються затори на кордонах, що призводить до псування товарів та порушення термінів доставки. Власники вантажів та перевізники несуть додаткові витрати. Варто відзначити й те, що порушення та подорожчання логістики, спричинене війною, знижує конкурентоспроможність товарів українських виробників на зовнішніх ринках.

Залишаються невирішеними такі проблеми, як тривалість митних процедур, фальсифікація документів, значні транспортні та часові витрати на оформлення товарів у

суміжних службах, залежність митної служби від політичного впливу, непрозорість у призначенні митних посадових осіб, недостатня кваліфікація митників [10].

Вирішення зазначених проблем потребує реформування української митниці. Проект реформи, реалізація якої планувалась урядом ще до початку війни, включає:

- запровадження спільних з країнами Європейського Союзу пунктів пропуску та бази даних для прискорення процедур оформлення та підвищення прозорості;

- діджіталізацію всіх процесів та впровадження електронної системи черг для оптимізації роботи та боротьби з незаконною діяльністю;

- перегляд кадрової політики з метою забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати для посад, пов'язаних з оподаткуванням та митними платежами [15].

Тим не менш, ми вважаємо, що ініціативи уряду не вирішують належним чином питання, пов'язані з митницею, і не підвищують ефективність митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою

Для розробки дійсно ефективної реформи необхідно, щоб влада врахувала пропозиції всіх зацікавлених сторін, які беруть участь у митних процесах, включаючи логістичні компанії та бізнес. На додаток до пропозицій уряду, нами пропонуються наступні заходи:

1. Уніфікація митного тарифу:

- прогноз: зниження числа ставок мита спростить митний процес та зменшить можливість маніпуляцій. Бізнесу буде легше орієнтуватися, а митникам важливо буде дотримуватися однакових правил;

- вплив на тіньову економіку та її складові: зменшення можливостей для маніпуляцій сприятиме збільшенню легальності ведення бізнесу, оскільки непрозорість і непередбачуваність митного процесу часто є фактором тіньової економіки.

2. Інтеграція з іншими системами:

- прогноз: покращення обміну інформацією між державними органами підвищить координацію та реакцію на порушення. Це також зменшить можливість ухилення від оподаткування;

- вплив на тіньову економіку та її складові: посилення контролю та обмін інформацією зменшить можливість ухилення від оподаткування та інших обов'язків, що сприятиме зменшенню тіньового сектору.

3. Комплексна автоматизація та діджіталізація:

- прогноз: зменшення бюрократичних процесів та прискорення обробки документів полегшать ведення легального бізнесу;

– вплив на тіньову економіку та її складові: заохочення користування легальними митними послугами може зменшити масштаби тіньової економіки, оскільки легальний шлях стане більш зручним та доступним;

4. Автоматизація прийняття рішень:

– прогноз: зменшення можливостей для суб'єктивних оцінок сприятиме більш точному та об'єктивному митному контролю;

– вплив на тіньову економіку та її складові: зменшення можливостей для обхідних шляхів та підкупу може значно ускладнити участь в тіньових операціях.

5. Розвиток людських ресурсів митниці:

– прогноз: підвищення кваліфікації та компетентності митників може поліпшити якість митного контролю;

– вплив на тіньову економіку та її складові: зменшення можливостей для корупції та інших неправомірних впливів з боку митників сприятиме зниженню тіньової економіки.

6. Скорочення кількості документації:

– прогноз: спрощення процедур та зменшення обсягу документації полегшать ведення легального бізнесу;

– вплив на тіньову економіку та її складові: зменшення бюрократичних бар'єрів може зробити легальний бізнес більш привабливим порівняно з тіньовим.

Запропоновані заходи мають потенціал зменшити обсяги тіньової економіки, роблячи бізнес більш прозорим, зручним та ефективним. Однак успіх залежить від ефективності імплементації цих заходів та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами.

Висновки. Митний контроль відіграє вирішальну роль у боротьбі з тіньовою економікою та підтримці фінансового добробуту держави. Тим не менш, зростаюча поширеність тіньової економіки свідчить про недостатню ефективність існуючих заходів митного контролю для досягнення оптимальної результативності. Численні проблеми, з якими стикається українська митниця, включаючи корупцію, тривалі митні процедури, фальсифікацію документів, значні транспортні та часові витрати на супутні послуги, вразливість до політичного впливу, відсутність прозорості у призначенні митних службовців та недостатній рівень кваліфікації митників, підкреслюють необхідність комплексної реформи.

Для вирішення цих проблем і підвищення ефективності механізмів митного контролю пропонується кілька важливих рекомендацій. Серед них – уніфікація митного тарифу, інтеграція митної системи з іншими державними органами, підприємствами та установами, комплексна діджиталізація, автоматизація процесів прийняття рішень та розвиток людських ресурсів всередині митної служби.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів органами державної влади для вдосконалення системи митного контролю в Україні. Впровадження запропонованих рішень може суттєво зменшити рівень тінізації економіки, сприяти фінансовій стабільності та загальному економічному розвитку України. Нагальність цих заходів підкреслюється економічними реформами, що тривають в Україні, та її курсом на європейську інтеграцію.

Бібліографічний список:

1. Feige E.L. The Underground economies. Tax evasion and information distortion. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 389 p.
2. Loayza N.V. The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier. 1996. Vol. 45(1). December. P. 129–162.
3. Smith Ph. Assessing the Size of underground economy: the Canadian statistical perspectives. Ottawa, Canada, 2006. URL: <http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf>
4. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 109 (June). P. 338–347.
5. Thomas J. Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again? *The Economic journal*. 1999. № 109 (June). P. 381–389.
6. Бережнюк І.Г., Пашко П.В. Митна енциклопедія : у двох томах. Т. 2. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 536 с.
7. Берестенко В. Реформа української митниці: сервіс замість поборів. *Українська правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/15/700137/>
8. Варналіш З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості. *Банківська справа*. 2007. № 2. С. 56–66.
9. Івашова Л.М., Єдинак Т.С., Єдинак В.Ю. Основи митного постаудиту : навч. посібник. Дніпропетровськ : АМСУ, 2011. 200 с.
10. Корнієнко Я. Недосконале законодавство та корупція. Основні проблеми митниці – дослідження. *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/12/637723/>
11. Мазур І. І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3(8). С. 76–83.
12. Менліосманов З. Т. Митний контроль в Україні: сутність, функції, принципи та місце в системі фінансового контролю. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2016. № 2 (56). С. 144–153. URL: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2016/2_56_2016/18.pdf
13. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. ВРУ. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
14. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) від 18.05.1973 р. ВРУ. 2023. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643/
15. Пероганич Ю. Яка реформа потрібна митниці. *Українська правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/31/700690/>
16. Подмазко О. М. Тіньова економіка: сутність та структура. *Економічна та соціальна політика. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 1. С. 148–155.
17. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ : Арт.Ек, 1995. 300 с.
18. Частка тіньової економіки у 2021 році зросла до 32% від ВВП. Скільки – скільки. 2022. URL: <https://skilky-skilky.info/chastka-tinovoї-ekonomiku-u-2021-rotsi-zroslo-do-32-vid-vvp/>
19. Швабій К. І. Дослідження структури тіньового сектора економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 3. С. 115–122.

References:

1. Feige E. L. (2007) *The Underground economies. Tax evasion and information distortion*. Cambridge: Cambridge University Press, 389 p. (in English)
2. Loayza N. V. (December, 1996) The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier*, vol. 45(1), pp. 129–162. (in English)
3. Smith Ph. (2006) Assessing the Size of underground economy: the Canadian statistical perspectives. Ottawa, Canada. Available at: <http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf> (in English)
4. Tanzi, V. (June, 1999) Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*, vol. 109, pp. 338–347. (in English)
5. Thomas J. (June, 1999) Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again? *The Economic journal*, no. 109, pp. 381–389. (in English)
6. Berezhnyuk I. H., Pashko P. V. (2013) *Mytna entsyklopediya: u dvokh tomakh. T. 2* [Customs encyclopedia: in two volumes. Vol. 2]. Khmel'nyts'kyi: PP Mel'nyk A. A., 536 p. (in Ukrainian)
7. Berestenko, V. (2023). Reforma ukrayins'koyi mytnytsi: servis zamist' poboriv [Reform of Ukrainian customs: service instead of levies]. *Ukrayins'ka pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/15/700137/> (in Ukrainian)
8. Varnaliy, Z. (2007). Shlyakhy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny ta yiyi osoblyvosti [Ways of detinization of the economy of Ukraine and its features]. *Bankivs'ka sprava*, no. 2, pp. 56–66. (in Ukrainian)
9. Ivashova L. M., Yedynak, T. S., Yedynak V. Yu. (2011) *Osnovy mytnoho postaudytu: navch. posibnyk* [Basics of customs post-audit: training. manual]. Dnipropetrovs'k: AMSU, 200 p. (in Ukrainian)
10. Korniyenko Ya. (2018) Nedoskonale zakonodavstvo ta koruptsiya. Osnovni problemy mytnytsi – doslidzhennya [Imperfect legislation and corruption. The main problems of customs are research]. *Ukrayins'ka pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/12/637723/> (in Ukrainian)
11. Mazur I. I. (2008) Detinizatsiya ekonomiky yak priorytet ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Detinization of the economy as a priority for the economic security of Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, no. 3(8), pp. 76–83. (in Ukrainian)
12. Menliosmanov Z. T. (2016) Mytnyy kontrol' v Ukrayini: sutnist', funktsiyi, pryntsypy ta mistse v systemi finansovoho kontrolyu [Customs control in Ukraine: essence, functions, principles and place in the system of financial control]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, no. 2 (56), pp. 144–153. Available at: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2016/2_56_2016/18.pdf (in Ukrainian)
13. Mytnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.03.2012 r. № 4495-VI. (2023) [Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 13, 2012 No. 4495-VI]. VRU. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (in Ukrainian)
14. Mizhnarodna konventsia pro sproshchennya i harmonizatsiyu mytnykh protsedur (Kiots'ka konventsia) vid 18.05.1973 r. (2023) [International Convention on Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Kyoto Convention) dated May 18, 1973]. VRU. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643/ (in Ukrainian)
15. Perohanych Yu. (2023) Yaka reforma potribna mytnytsi [What reform is needed for customs]. *Ukrayins'ka pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/31/700690/> (in Ukrainian)
16. Podmazko O. M. (2013) Tin'ova ekonomika: sutnist' ta struktura [Shadow economy: essence and structure]. *Ekonomichna ta sotsial'na polityka. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1, pp. 148–155. (in Ukrainian)
17. Turchynov O. V. (1995) *Tin'ova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennya* [Shadow economy: theoretical foundations of research]. Kyiv: Art.Ek, 300 p. (in Ukrainian)
18. Chastka tin'ovoyi ekonomiky u 2021 rotsi zrosla do 32% vid VVP (2022) [The share of the shadow economy in 2021 increased to 32% of GDP]. *Skil'ky – skil'ky*. Available at: <https://skilky-skilky.info/chastka-tinovoi-ekonomiky-u-2021-rotsi-zrosla-do-32-vid-vvp/> (in Ukrainian)
19. Shvabiy K. I. (2010) Doslidzhennya struktury tin'ovoho sektora ekonomiky [Study of the structure of the shadow sector of the economy]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 115–122. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 28.12.2023

УДК 336.531.1:316.3

JEL E62, G23, H53

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-16

Середа О.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0547-2077>

Olena Sereda

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF FINANCIAL SUPPORT OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена актуальним проблемам фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Значну увагу приділено недержавним джерелам фінансування. З'ясовано особливості державного фінансового забезпечення соціальної сфери. Проаналізовано стан державного фінансування соціальної сфери в Україні на основі видатків зведеного бюджету. Доведено, що необхідним елементом системи фінансового забезпечення є партнерство з організаціями та приватним сектором, що дозволить розширити ресурси для реалізації соціальних програм. Запропоновано розширення джерела фінансування охорони здоров'я нетрадиційними формами. Досліджено стан фінансування через недержавні пенсійні фонди. Виокремлені пріоритетними напрямками соціальної відповідальності бізнесу. Обґрунтовано основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери.

Ключові слова: фінансове забезпечення, соціальна сфера, державне фінансування, недержавні пенсійні фонди, соціальна відповідальність бізнесу.

Abstract. Introduction. In the conditions of negative changes in the socio-economic environment, the stability and development of society are closely related to the effectiveness of the functioning of the social sphere and its high level of adaptability to the challenges of time. **The purpose** of the article is to study the state of financial support, state and non-state sources of financing of the social sphere, substantiation of approaches to improving the financial support of the social sphere. **Methods.** The analysis of literary sources, generalization, comparison, analysis of statistical data, synthesis. **Results.** The peculiarities of the state financial provision of the social sphere have been clarified. The trends of state financing of the social sphere in 2019–2022 were analyzed, it was determined that the decrease in the share of expenditures on the social sphere in 2022 is connected with the redistribution of budgetary resources to the sphere of defense. Such a reduction in financing of social activities is not possible without worsening the quality of life and social security of citizens. It has been proven that a necessary element of the financial support system is the attraction of funds from the private sector, which will allow expanding resources for the implementation of social programs. The financing of non-state pension provision is analyzed. It was found that there is a positive trend in the growth of pension payments. It is substantiated that the medical reform in Ukraine led to significant changes in the financial provision of health care. Increasing the autonomy of medical institutions allows to expand sources of funding through the support of international organizations, local targeted programs, grants, equipment leasing, funds of individuals and public-private partnerships. It has been proven that the social responsibility of business has a positive effect on the financing of the social sphere. **Conclusion.** On the basis of the conducted research, the main approaches to improving the financial support of the social sphere are substantiated: promoting the development of self-financing, expanding sources of financing through non-traditional forms, expanding social protection tools.

Keywords: financial support, social sphere, state financing, non-state pension funds, social responsibility of business.

Постановка проблеми. В умовах негативних змін соціально-економічного середовища, стабільність та розвиток суспільства тісно пов'язані з ефективністю функціонування соціальної сфери та високим рівнем її адаптивності до викликів часу. Система соціальної сфери виступає ключовим інструментом для забезпечення соціальної безпеки та захисту прав людини, спрямованим на забезпечення гідного життя та гармонійного розвитку суспільства. Соціальна сфера охоплює два складники, такі як соціально-побутовий та соціально-культурний. Головною метою розвитку соціальної сфери в державі є підвищення якості життя населення, охоплюючи не тільки матеріальне споживання, а й задоволення духовних потреб, забезпечення стану здоров'я, освіти, тривалості життя та покращення

морально-психологічного клімату. Для досягнення цієї мети необхідно усунути такі виклики, як обмеження бюджетних ресурсів для її фінансування, недостатність фінансових ресурсів приватного сектора, недосконалі механізми гарантування якості соціальних послуг. Відповідно дослідження стану фінансового забезпечення та державних та недержавних джерел фінансування набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування соціальної сфери, фінансування соціального забезпечення та соціального захисту досліджуються багатьма науковцями, такими як Бойко А. [4], Гордієнко Л.А., Дмитренко Е.С. [1], Ломачинська І.А., Люта О. [4], Мельник В.М., Насібова О.В., Пігуль Н. [4], Підлипна Р.П., Пріхно І.М. [6],

Смочко В.Ю., Тропіна В. [10], Чуркіна І.Є. У своїх працях вони розглядають особливості реалізації соціальних заходів та процесів, динаміку видатків бюджетного призначення, вдосконалення бюджетного соціального захисту, запропоновані методики оцінки результативності соціального забезпечення населення. Незважаючи на значну кількість досліджень в цьому напрямку доцільним є проведення аналізу сучасного стану фінансового забезпечення соціальної сфери, детального вивчення проблем фінансування коштом бюджетних ресурсів, власних надходжень установ та фінансових ресурсів приватного сектора.

Мета статті полягає у дослідженні стану фінансового забезпечення, державних та недержавних джерел фінансування соціальної сфери, обґрунтуванні підходів до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення соціальної сфери відрізняється своєю специфікою, обумовленою особливостями формування та розподілу фінансових ресурсів у різних складових. В галузях, таких як освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, культура, переважає державне фінансування. У сферах побутового обслуговування, громадського харчування та частково фізичної культури більшість суб'єктів господарювання функціонує на основі принципів самофінансування та кредитування [4].

Особливості державного фінансового забезпечення соціальної сфери полягає у наступному [4; 6]: 1) державні видатки на фінансування здійснюються, по-перше, для реалізації прав й можливостей, що гарантується Конституцією України; по-друге, для підвищення якості і доступності соціальних послуг; 2) система фінансування складається з різних підсистем залежно від галузі (пенсійне забезпечення, освіти, охорона здоров'я, культура), що мають свої особливості фінансового забезпечення та напрями розвитку; 3) державні видатки на фінансування соціальної сфери мають різні джерела походження (державний або місцевий бюджет), бувають поточні або капітальні. За строками реалізації бувають довгострокові, короткострокові, середньострокові. Мати різне цільове, відомче та функціональне призначення; 4) фінансування установ та закладів соціальної сфери здійснюється через органи Державного казначейства; 5) соціальна допомога виплачується через спеціальні установи, а реалізація відбувається через надання трансфертів громадянам в грошовій чи натуральній формі; 6) обмежене фінансування соціальних заходів через громадські організації та благодійні фонди.

Пряме державне фінансування сфери соціального захисту здійснюється за рахунок коштів публічних фондів: державного бюджету України, місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України [1]. В таблиці 1 відображено стан державного фінансування соціальної сфери в Україні на основі видатків зведеного бюджету.

Протягом 2019–2022 рр. спостерігалось поступове зростання обсягів державного фінансування соціальної сфери, їх частка в загальних видатках вказує на відносно стабільне фінансування цієї сфери у 2019–2021 рр. Зменшення частки до 34% у 2022 р. пов'язане з перерозподілом бюджетних ресурсів на сферу оборони. Відсоткове співвідношення видатків на соціальну сферу до ВВП на рівні 18–20% вказує на важливість цієї сфери. Найбільш державних коштів за 2019–2022 р. було спрямовано на соціальний захист та соціальне забезпечення (37,3–43,9% видатків на соціальну сферу), а також освіту (28,1–32,6%). Позитивною є динаміка фінансування охорони здоров'я, яке з 2019 по 2022 р. зросло в 1,7 раза. Найменше з бюджету фінансується житлово-комунальне господарство та духовний і фізичний розвиток. Незважаючи на позитивні динаміки, у 2022 р. бюджетне фінансування знизилось за всіма складовими, окрім охорони здоров'я та соціального захисту та соціального забезпечення. Фінансове забезпечення залишається на критично низькому рівні, що актуалізує питання самофінансування та пошук інших джерел фінансування соціальної сфери.

Сучасна парадигма управління сектором соціальних послуг потребує зміни стратегічного напрямку і переходу від фінансування установ до фінансування послуг. Такий підхід дозволяє уникнути вузькоспрямованості лише на забезпеченні фінансування конкретних установ. Перехід до фінансування послуг допомагає оптимізувати видатки бюджету, а також робить систему соціальних послуг більш ефективною та орієнтованою на потреби населення, враховуючи при цьому специфічні умови і потреби суспільства. При цьому необхідним елементом системи фінансового забезпечення є партнерство з організаціями та приватним сектором, що дозволить розширити ресурси для реалізації соціальних програм.

Медична реформа в Україні призвела до суттєвих змін у системі охорони здоров'я та у впорядкуванні надання медичних послуг. Це вплинуло на впровадження нових підходів до процесу фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я шляхом визначення гарантованого пакету медичних послуг та укладання декларацій із сімейними лікарями. Збільшення авто-

Таблиця 1

Державне фінансування соціальної сфери за 2019–2022 рр., млн грн

Галузь	2019	2020	2021	2022
Житлово-комунальне господарство	34487,1	32214,5	56894,5	41160,1
Охорона здоров'я	128377,8	175791,2	203610,4	215275,9
Духовний і фізичний розвиток	31550,1	31710,9	43358,4	33636,0
Освіта	255138,8	252283,1	312914,6	290758,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	333901,2	346719,5	367346,6	455186,2
Всього видатків на соціальну сферу	783455,0	838719,3	984124,5	1036016,6
у % до загальних видатків зведеного бюджету	57,2	52,6	53,4	34,0
у % до ВВП	19,7	20,0	18,0	20,0

Джерело: складено і розраховано на основі [2; 3]

номії медичних закладів дозволяє розширити джерела фінансування: підтримка міжнародних організацій за державними пілотними проектами, місцеві цільові програми, гранти міжнародних організацій або інших донорів, лізинг медичного обладнання, кошти фізичних осіб, виплати страхових компаній, державно-приватне партнерство для закладів охорони здоров'я. Державно-приватне партнерство для закладів охорони здоров'я визначає форму співпраці між державними органами та приватними суб'єктами з метою спільного забезпечення послуг у сфері охорони здоров'я. Це стратегічне партнерство передбачає об'єднання ресурсів і зусиль для поліпшення доступності, якості та ефективності медичних послуг. В Україні така модель дозволяє залучити приватний сектор для надання медичних послуг, забезпечуючи йому фінансування через НСЗУ, а також відшкодування капітальних витрат інвестора шляхом прямого бюджетного фінансування на місцевому рівні [11].

Державне фінансування вищої освіти може реалізуватися на основі впровадження механізмів фінансового стимулювання для установ, які досягають високих стандартів навчання та розвитку. Проте анонсовані зміни в інструментах «фінансування вищої освіти через розвиток принципу співфінансування оплати навчання з боку держави та фізичних (юридичних) осіб» [7]. Цей підхід сприяє ефективному використанню державних коштів, оскільки вищі навчальні заклади стають зацікавленими у підвищенні якості освіти та конкурентоспроможності своїх програм.

Впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення зменшує фінансовий тиск на державну пенсійну систему, оскільки частина відповідальності за пенсійне забезпечення переходить на приватний сектор. Укладання договорів із недержавними пенсійними фондами дозволяє громадянам управляти своїми пенсійними накопиченнями та обирати стратегії інвестування для максимізації власного пенсійного капіталу. Основні показники пенсійного забезпечення недержавних пенсійних фондів наведено в табл. 2.

Недержавні пенсійні фонди виступають посередниками між індивідуальними особами та системою пенсійного забезпечення, допомагаючи громадянам зберігати та інвестувати кошти для майбутнього пенсійного забезпечення. Кількість недержавних пенсійних фондів за 2021–2023 рр. не змінювалась і становить 63 установи, 41 з них розташовані в м. Києві. Загальна кількість учасників станом на 30.06.2023 р. становила 886,5 тис. осіб. І це лише на 0,3% менше порівняно з 2022 р. Станом на 30.06.2023 року недержавними установами укладено 96,3 тис. од. пенсійних контрактів, що на 4,3% порівняно з 2022 р. За розглянутий період відзначається стабільна і висхідна тенденція в пенсійних

внесках. Збільшення обсягу внесків свідчить про те, що більше осіб вносять власні кошти на пенсійне забезпечення. Спостерігається позитивна динаміка зростання обсягу пенсійних виплат, зокрема у 2021 році пенсійні виплати становили 1196,2 млн грн, у 2022 році ця сума зросла на 14%, у 2023 році пенсійні виплати подальше збільшилися на 13,7%. Загалом, аналіз свідчить про позитивні тенденції у функціонуванні системи недержавного пенсійного забезпечення та забезпечення стабільних та наростаючих пенсійних виплат.

Соціальна відповідальність бізнесу стає не лише етичною необхідністю, але й стратегічною вигодою, що впливає на різні аспекти соціальної сфери, зокрема фінансування. Компанії, що працюють в Україні, все активніше приділяють увагу основним принципам соціальної відповідальності, приклади програм і проєктів реалізованих у 2020–2021 роках наведено в табл. 3.

З 2022 р. напрями реалізації соціальної відповідальності змінилися і були адаптовані до нових умов. Пріоритетними напрямками соціальної відповідальності для більшості компаній стали: безпекові питання співробітників; побудова і облаштування укріплень, зокрема відкритими для населення громад; забезпечення продуктами харчування та першої необхідності людей, що перебували в складних умовах; підтримка військових та мобілізованих співробітників; відновлення зруйнованої інфраструктури в громадах; освітні проєкти та психологічна підтримка ветеранів, переселенців; благодійні проєкти. Індекс корпоративної соціальної відповідальності компаній та його складові наведено в табл. 4.

Проведене дослідження дозволило визначити основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери: 1) сприяння розвитку самофінансування через впровадження механізмів, що сприяють самостійному фінансуванню соціальних програм та послуг, зокрема через партнерства з приватним сектором, міжнародними партнерами; 2) розширення джерел фінансування через нетрадиційні форми залучення коштів суб'єктів господарювання та населення; 3) розширення інструментів соціального захисту шляхом добровільного страхування, розвитку накопичувальних страхових систем, сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів.

Висновки. Визнання пріоритетності соціальної сфери вимагає значних фінансових витрат як з боку держави, так і з інших джерел фінансування. Протягом 2019–2021 років в Україні спостерігалось зростання державного фінансування соціальної сфери, однак зменшення частки видатків до 34% від загальних зведеного бюджету у 2022 році, що пов'язане з перерозподілом бюджетних ресурсів на сферу оборони. Таке скорочення фінансування заходів соціального спря-

Таблиця 2

Динаміка основних показників пенсійного забезпечення недержавних пенсійних фондів

Показник	Станом на 30.06.2021	Станом на 30.06.2022	Станом на 30.06.2023
Кількість недержавних пенсійних фондів	63	63	63
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	888,3	889,3	886,5
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	92,4	96,1	96,3
Пенсійні внески млн грн	2496,7	2729,8	2923,8
Пенсійні виплати, млн грн	1196,2	1370,5	1558,0

Джерело: складено за даними [5]

Таблиця 3

Реалізація програм соціальної відповідальності в 2020–2021 рр.

Назва компанії	Фінансування соціальних програм
Favbet	спільний проект з Міністерством цифрової трансформації «Цифровізація бібліотек»: перетворення бібліотек в сучасні хаби цифрової освіти
L'Oréal Ukraine	підтримка соціально незахищених жінок, досягнення гендерної рівності в науці
WOG	соціальна ініціатива «Дорога добра», (купівля медичного обладнання для Інституту Амосова та Інституту педіатрії, акушерства і гінекології)
АТБ-маркет	проекти, на підтримку дитячим лікувальним закладам, допомога продуктами харчування і товарами першої необхідності вразливим категоріям населення
Київстар	цифрова інклюзія, розвиток підприємництва, безпека в інтернеті, корпоративне волонтерство і партнерство заради сталого розвитку
МХП	напрямки проектів: створення умов для саморозвитку жителів сільської місцевості; сприяння поліпшенню здоров'я населення, підтримка медичних установ; сталий розвиток громад через міжсекторальне партнерство
ПУМБ	навчання і розвиток співробітників, розвиток бізнес-середовища та місцевих спільнот, підтримка медзакладів
ТЕДІС	проект «Творимо добро» для підтримки державних будинків для людей похилого віку в семи областях

Джерело: [9]

Таблиця 4

Результати Індексу КСВ 2023

Компанія	Кількість балів	Безперервність бізнесу і податки	Безпека співробітників	Боездатність	Об'єднаність	Громада
Нова пошта	92	17	20	20	15	20
Київстар	89	11	20	18	20	20
ЕРАМ Україна	88	13	20	17	20	20
Infopulse	87	16	20	18	13	20
Sense Bank	83	12	20	17	16	18
«Делойт» в Україні	70	4	17	17	15	17
Банк ПУМБ	68	17	12	16	5	18
Датагруп та Volia	68	11	12	15	10	20
SoftServe	67	12	20	15	8	12
Kernel	66	9	18	16	8	15
МХП	66	3	18	13	15	17

Джерело: [8]

мування не можливе без погіршення якості життя та соціальної захищеності громадян. Дослідження недержавних джерел фінансування соціальної сфери свідчить про наступне. В період з 2021 по 2023 роки система недержавного пенсійного забезпечення виявила стабільність та певне зростання, відносно стабільною кількістю учасників, збільшенням укладених пенсійних контрактів, пенсійних внесків та виплат. Медична реформа в Україні призвела до значних змін у фінансовому забезпеченні охорони здоров'я, зокрема збільшення автономії медичних закладів

дозволяє розширити джерела фінансування шляхом підтримки міжнародних організацій, місцевих цільових програм, грантів, лізингу обладнання, коштів фізичних осіб та державно-приватного партнерства. Соціальна відповідальність бізнесу позитивно впливає на фінансування соціальної сфери. Запропоновано основні підходи до вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери: сприяння розвитку самофінансування, розширення джерел фінансування через нетрадиційні форми, розширення інструментів соціального захисту.

Бібліографічний список:

1. Дмитренко Е.С. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального забезпечення соціального громадян в умовах євроінтеграції України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 3 (44). С. 234–242.
2. Видатки. Openbudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (дата звернення: 20.12.2023).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
4. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 1. С. 30–35.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2023. Офіційний сайт НКЦПФР. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf (дата звернення: 20.12.2023).
6. Пріхно І.М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С. 105–108.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки їй здобувачам : Проект Закону України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/19/Porivnyalna.tablytsya.proyektu.ZU-19.10.2023-1.docx> (дата звернення: 20.12.2023).

8. Сталість українського бізнесу під час війни: що показав «Індекс КСВ 2023». URL: <https://thepage.ua/ua/rating/stalist-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijni-sho-pokazav-indeks-ksv-2023> (дата звернення: 20.12.2023).
9. Топ-25 кращих програм КСВ. 2021. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-programm-kso-29062021-429340> (дата звернення: 20.12.2023).
10. Тропіна В. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2(21) С. 17–27.
11. Джерела фінансування закладів охорони здоров'я в умовах війни. 2023. URL: <https://medconstructor.org/analytics/dzherela-finansuvannya-zakladiv-oxoroni-zdorovya-v-umovax-vijni/>

References:

1. Dmytrenko E. S. (2022) Osoblyvosti finansovoho, pravovoho ta orhanizatsiinoho zabezpechennia sotsialnoho zabezpechennia sotsialnoho hromadian v umovakh yevrointehratsii Ukrainy [Peculiarities of financial, legal and organizational social security of social citizens in the conditions of European integration of Ukraine]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 3 (44), pp. 234–242. (in Ukrainian)
2. Vydatky. Openbudget. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (accessed December 20, 2023).
3. The official web site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed December 20, 2023).
4. Pihul N., Liuta O., Boiko A. (2015) Finansove zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini [Financial support of the social sphere in Ukraine]. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 1, pp. 30–35. (in Ukrainian)
5. Results of the development of the system of non-state pension provision as of 30.06.2023. The official website of the NCCPFR. Available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)
6. Prikhno I. (2017) Mechanisms of financial provision of social sphere in Ukraine. *Scientific Herald of Kherson State University. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 23, part 1, pp. 105–108. (in Ukrainian)
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo finansuvannia zdobuttia vyshchoi osvity ta nadannia derzhavnoi tsilovoi pidtrymky yii zdobuvacham: Proiekt Zakonu Ukrainy. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/19/Porivnyalna.tablytsya.proyektu.ZU-19.10.2023-1.docx> (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)
8. Stalist ukrainskoho biznesu pid chas viiny: shcho pokazav "Indeks KSV 2023". Available at: <https://thepage.ua/ua/rating/stalist-ukrayinskogo-biznesu-pid-chas-vijni-sho-pokazav-indeks-ksv-2023> (accessed December 20, 2023).
9. Top-25 krashchykh proham KSV. 2021. Available at: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-programm-kso-29062021-429340> (accessed December 20, 2023).
10. Tropina V. (2021) state target programs; social sphere; state social programs; financing of state social programs; forms and methods of financing state social programs. *Scientific Bulletin of Polissia*, no. (2(21)), pp. 17–27. (in Ukrainian)
11. Dzherela finansuvannia zakladiv okhorony zdorovia v umovakh viiny. 2023. Available at: <https://medconstructor.org/analytics/dzherela-finansuvannya-zakladiv-oxoroni-zdorovya-v-umovax-vijni/> (accessed December 20, 2023). (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 336.1

JEL H56, H61

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-17

Скорик М.О.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної політики та сталого розвитку,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3291-706X>

Maryna Skoryk
State Tax University

Харченко І.О.

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5193-2561>

Ivan Kharchenko
Private Higher Educational Institution "European University"

ОЦІНКА БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЗАХОДИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

ASSESSMENT OF BUDGET SECURITY OF UKRAINE AND BUDGET POLICY MEASURES TO STRENGTHEN IT

Анотація. У статті представлено концептуальні засади та функціональні напрями методики оцінки рівня бюджетної безпеки України. Автором визначено місце бюджетної безпеки як складової фінансової та економічної безпеки держави. Попри наявність найбільшого вагового коефіцієнту у складі фінансової безпеки, бюджетній безпеці відведено найменшу кількість індикаторів для розрахунку. Встановлено, що за функціональною спрямованістю чинна методика оцінювання бюджетної безпеки орієнтована на управління дефіцитом/профіцитом бюджету, діяльність бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, обслуговування і погашення державного боргу. Внаслідок цього розрахунок законодавчо встановленого інтегрального показника бюджетної безпеки є не завжди доцільним із-за його неповноти охоплення можливих факторів впливу. Запропоновано напрямки зміцнення бюджетної безпеки України засобами бюджетної політики.

Ключові слова: бюджетна безпека, індикатори бюджетної безпеки, бюджетна політика, доходи бюджету, витрати бюджету, дефіцит бюджету, профіцит бюджету, державний борг.

Abstract. Introduction. In modern conditions, the budget system is the institutional environment that affects all aspects of the functioning of the state and determines the economic security of the state. An effective system of budgetary security is able to ensure such a state of ensuring the solvency and financial stability of state finances that enables state authorities to perform their assigned functions as efficiently as possible. Instead, the problems of the budget process, budget imbalances create destructive consequences for the socio-economic development of the state. **Purpose.** The purpose of the article is to analyze the state of budget security as a component of Ukraine's financial security and to find ways to strengthen it by means of budget policy. **Methods.** To achieve the goal of the article, general scientific methods of scientific knowledge were used, namely: dialectical approach – during the study of interrelationships and interdependence of phenomena and processes, induction – during the decomposition of elements of the system of economic and financial security, synthesis – during the determination of the relationship of indicators of the budget security and tabular method. – for visual presentation of digital information and obtained results. **Results.** Financial security is one of the main components of the economic security of the state. The high importance of financial security is indicated by the weighting factor of 0.1294, which is the highest indicator in the structure of economic security of Ukraine. Being one of the subsystems of economic security, financial security has 6 lower-order systems in its composition, among which budgetary security occupies a prominent place. Despite the greatest importance of budgetary security (0.2023) in the structure of financial security, only four indicators are quantitatively allocated to it, which is the smallest value. The analyzed indicators proved that almost all indicators in 2017–2021 were not within optimal limits. Moreover, the level of budget security of Ukraine is in a state of critical sustainability of public finances, in which Ukraine has a long-term budget deficit, significant expenditures on and growing public debt. **Conclusion.** It has been established that the current methodology for assessing budget security as part of the economic balance sheet is focused on the management of the budget deficit/surplus, the activity of budgetary and extra-budgetary funds of the sector of state management, servicing and repayment of the public debt. As a result, the calculation of the legally established integral indicator of budget security is not always appropriate due to its incomplete coverage of possible influencing factors. In order to strengthen the budgetary security of Ukraine by means of budgetary policy, it is advisable to implement: 1) construction of a structurally balanced budget, which provides not only the traditional balance of income and expenses, but also the financial stability of the budget for several upcoming periods; 2) expansion of the existing list of economic security level assessment sub-indicators of budget security to include other aspects of budget security; 3) reducing the burden on socially oriented expenditure items of the budget; 4) identification of risks and threats to the budgetary security of the state.

Keywords: budget security, budget security indicators, budget policy, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, budget surplus, public debt.

Постановка проблеми. В сучасних умовах бюджетна система є тим інституціональним середовищем, котре впливає на всі аспекти функціонування держави та визначає економічну безпеку держави. Ефективна система бюджетної безпеки здатна забезпечити такий «...стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції» [7]. Натомість проблеми бюджетного процесу, дисбаланси бюджету створюють деструктивні наслідки для соціально-економічного розвитку та загрожують економічній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та дотримання бюджетної безпеки тривалий час була і є в центрі уваги багатьох науковців та практиків. Серед них можна виокремити дослідження А. Корнилюк, Ю. Голинського, Б. Коржа, Д. Марчак [5], В. Вареник [3] та ін. Визнаючи їх науковий доробок та практичну цінність отриманих результатів, варто зазначити, що не всі питання оцінки рівня бюджетної безпеки держави та її зміцнення є достатньо висвітленими.

Метою статті є аналіз стану бюджетної безпеки як складової фінансової безпеки України та пошук шляхів її зміцнення засобами бюджетної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова безпека є однією з головних складових економічної безпеки держави. Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р., фінансова безпека передбачає такий стан фінансової системи України, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку України, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності і єдності фінансової системи України. На високу важливість фінансової безпеки вказує відведений для неї ваговий коефіцієнт в розмірі 0,1294, що є найвищим показником в структурі економічної безпеки України [7].

Будучи однією з підсистем економічної безпеки, фінансова безпека у своєму складі має 6 систем нижчого порядку, а саме: банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна

безпека. Серед вказаних підсистем фінансової безпеки найбільший ваговий коефіцієнт має бюджетна безпека – 0,2023. Попри найбільшу вагомість бюджетної безпеки в структурі фінансової безпеки, їй, нарівні з безпекою небанківського фінансового ринку, кількісно відводиться лише чотири індикатори, що є найменшим значенням. Для порівняння, для оцінки рівня боргової безпеки застосовується 5 індикаторів, валютної безпеки – 6 індикаторів, грошово-кредитної безпеки – 6 індикаторів, банківської безпеки – 7 індикаторів. До числа індикаторів бюджетної безпеки відносять:

- відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП;
- рівень дефіциту/профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління по відношенню до ВВП;
- рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет держави;
- відношення обсягу сукупних платежів із обслуговування і погашення державного боргу до доходів державного бюджету.

Проаналізуємо індикатори бюджетної безпеки України за 2017–2021 рр. (табл. 1).

В 2017–2021 рр. індикатори бюджетної безпеки мали різновекторні тенденції: якщо відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП та рівень дефіциту/профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління по відношенню до ВВП знаходилися в задовільних межах, то показники рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет та відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету перебували в незадовільній або критичній зоні.

Перші два показники дають інформацію про управління бюджетним дефіцитом/профіцитом як державного бюджету, так і бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління по відношенню до величини ВВП. В 2017–2019 рр. значення індикаторів не виходило за задовільні межі. Більше того, в 2017–2018 рр. відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП нормування індикатора відбувалося в межах оптимального значення (від -2 до 3), лише в 2019 році індикатор перейшов в задовільні межі зі значенням -2,04. Можемо говорити, що в 2017–2018 рр. Україна мала оптимальну структуру бюджету з належним контролем витратів

Таблиця 1

Індикатори бюджетної безпеки України за 2017–2021 рр.

№ з/п	Індикатор	Задовільна межа	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків	Від -3 до 5	-1,61	-1,66	-2,04	-5,15	-3,65
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків ВВП	Від -1 до 1	-0,03	0,21	0,10	0,31	0,33
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	від 23 до 30	34,11	33,26	32,43	32,61	30,5
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків	До 7	59,75	37,7	46,52	46,95	46,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [9], Міністерства фінансів України [8] та Міжнародного валютного фонду [2]

та достатніми податковими надходженнями. Однак вже в 2020 році, з поширенням пандемії COVID-19 та послідовним спадом економіки, негативне значення індикатора зросло до 5,15% ВВП. З метою стимулювання економіки та подолання негативних наслідків було прийнято Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки та план заходів з її виконання [4]. Як результат, негативне значення індексу зменшилося до -3,65% ВВП. Від'ємність значення індикатора в 2017–2021 рр. зумовлена постійним дефіцитом Державного бюджету України і вказує на дестимуляторний напрямок дії показника.

Значення іншого індикатора – дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління – в 2017–2021 рр. – перебувало в межах задовільного значення, а саме: від -0,03% ВВП в 2017 році до 0,33% ВВП в 2021 році. Віддаленість від оптимального значення зумовлена значною бюджетною підтримкою позабюджетних фондів, серед яких варто виокремити найбільшого «споживача» бюджетних коштів – Пенсійний фонд України, фінансування якого з бюджету постійно зростає. Для прикладу, наведемо дані за 2021 рік. Постановою Правління Пенсійного фонду України від 05 квітня 2022 року № 3-1 було подано звіт про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2021 рік:

1) фактично виконано доходи:

власні доходи – 334 185 670,9 тис. грн;

кошти Державного бюджету – 177 634 343,3 тис. грн
всього – 334 185 670,9 тис. грн

2) фактично виконано видатки:

за рахунок власних доходів – 367 207 439,7 тис. грн;
за рахунок коштів Державного бюджету –

153 737 647,0 тис. грн;

всього видатків – 520 945 086,7 тис. грн [6].

Таким чином, в дохідній частині Пенсійного фонду кошти фінансування з Державного бюджету склали 53,2%, у витратній частині – 29,5%.

Третій індикатор – рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет – показує міру централізації фінансової системи держави і виступає одним із основних факторів впливу на економічний розвиток України. Значення індексу поступово знизилося з 34,11% в 2017 р. до 30,5% в 2021 р., що вказує на зменшення ролі держави в економіці. Варто зауважити, що проведення АТО з 2014 р., пандемія COVID-2019 з 2020 р. та зумовлені нею послаблення економіки не сприяли підвищенню бюджетної безпеки. Урядом України задля підвищення бюджетної безпеки було здійснено деякі заходи фінансової консолідації, серед яких варто виокремити:

1) зміни в складі суб'єктів фінансової системи України. Зокрема, в грудні 2018 р. було розпочато поділ Державної фінансової служби України на Державну податкову службу України та Державну митну службу України. Даний поділ був зумовлений зобов'язаннями України перед Міжнародним валютним фондом та Угодою про асоціацію з ЄС. З точки зору бюджетної безпеки дана реформа була покликана забезпечити покращення податкових правовідносин між держа-

вою та платниками податків. Вагомою подією в покращенні бюджетної безпеки України стало утворення в 2020 році Агентства з управління державним боргом, яке мало займатися управлінням бюджетним боргом та формуванням пропозицій до бюджетної політики стосовно боргу держави.

2) Запровадження механізму прозорого та автоматичного відшкодування ПДВ.

3) У 2018 році до Бюджетного кодексу України внесено норму щодо середньострокового бюджетного планування, що дозволило структурувати видатки бюджету відповідно до стратегії розвитку України.

4) Залучення України до Плану дій BEPS щодо запобігання виведенню прибутку від оподаткування та протидії розмиванню податкової бази, що дозволяє руйнувати схеми ухилення від сплати податків та наповнювати дохідну частину бюджету.

5) Бюджетна децентралізація, котра зменшує роль держави у формуванні бюджетів територіальних громад та створює можливості для автономії місцевих бюджетів.

Четвертий індикатор – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету – є одним з найбільш проблемних для України у частині забезпечення бюджетної безпеки держави. Найменше значення цього індикатора було зафіксоване на рівні 37,7% в 2018 р., а найбільше – 59,75% в 2017 р. В 2019–2021 рр. індикатор перебував на рівні близько 46–47%, демонструючи негативну за характером дії стабільність. Зростання дефіциту бюджету, інфляційні процеси, відсутність дешевих фінансових ресурсів на зовнішніх ринках не дозволяли зменшити як обсяг сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу, так і сам індикатор. Критичною межею відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету є 16%, тоді як величина даного індикатора, фактично, майже в три рази його перевищувала. Деякого уповільнення у негативному зростанні даного індикатора та позитивних змін в управлінні державним боргом надав процес залучення з 2019 року нерезидентів до придбання ОВДП. Так, збільшення придбання ОВДП нерезидентами, за окремими оцінками, в 2019 році мало три важливі наслідки для підвищення стійкості державних фінансів України:

1) забезпечено приплив в економіку України значної кількості фінансових ресурсів (4,3 млрд дол.);

2) значне падіння ставок дохідності ОВДП з 17,58% до 11,57%;

3) часткове заміщення потреби у зовнішніх запозиченнях, в результаті якого загальний обсяг зовнішніх запозичень знизився з планових 144 млрд грн до 79,8 млрд грн [5].

Проаналізовані індикатори засвідчили, що майже всі індикатори в 2017–2021 рр. не перебували в оптимальних межах. Виняток склав індикатор відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП в 2017–2018 рр. Такий рівень бюджетної безпеки України можна охарактеризувати як стан критичної стійкості державних фінансів, при якому Україна має довготривалий дефіцит бюджету та зростаючий державний борг. Щодо останнього, то наявність перевищуючого майже в три рази критичного значення відношення обсягу

сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету вказує на найбільшу бюджетну загрозу для України.

Як бачимо, існуюча методика оцінки рівня бюджетної безпеки, закріплена в методичних рекомендаціях оцінки рівня економічної безпеки [7], має всього лише 4 індикатори та базується здебільшого на використанні даних про дефіцит/профіцит бюджету, діяльність бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, обслуговування і погашення державного боргу. Як зазначає В.М. Вареник з цього приводу: «У методиці не приділяється уваги оцінці обсягів та вартості внутрішньої заборгованості, не розглядається структура доходів та видатків» [3]. У зв'язку з цим, на нашу думку, розрахунок інтегрального показника бюджетної безпеки є не завжди доцільним із-за його неповноти охоплення усіх можливих факторів впливу та зумовленої цим потреби у доповненні чинної методичної рекомендації у частині розрахунку системи індикаторів бюджетної безпеки.

Оскільки бюджетна безпека є складовою бюджетної політики держави, її стан визначає реалізована державою бюджетна політика. Тому задля зміцнення бюджетної безпеки України засобами бюджетної політики нами вбачається здійснення:

1) побудови структурно збалансованого бюджету, який передбачає не лише традиційну рівновагу доходів та витрат, а й фінансову стійкість бюджету на декілька найближчих періодів. У зв'язку з цим актуальності набувають поділ доходів та витрат на постійні і одноразові (у т.ч. в окремих випадках – надзвичайно високі або низькі), формування резервів [1];

2) розширення в існуючому переліку оцінки рівня економічної безпеки субіндикаторів бюджетної безпеки, котрі б, в доповнення до управління бюджет-

ним дефіцитом/профіцитом, діяльністю бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, обслуговуванням і погашенням державного боргу, охоплювали й інші аспекти бюджетної безпеки: внутрішня заборгованість, структура доходів та видатків бюджету, рівень їх виконання, рівень тінізації доходів бюджету тощо з відповідним оновленням формули визначення інтегрального показника бюджетної безпеки. Такі зміни в методичному забезпеченні дозволять отримати більш повну уяву про формування бюджетної безпеки держави та винайти рішення, спрямовані на її зміцнення;

3) зменшення навантаження на соціальноспрямовані видаткові статті бюджету. Розраховане згідно методики [7] відношення дефіциту/профіциту бюджету є номінальним, оскільки не відображає «прихованого» дефіциту, зумовленого фінансуванням з державного бюджету позабюджетних фондів. Цього можна уникнути, наприклад, шляхом чіткого розмежування функцій фінансування соціального захисту населення на визначених законодавством ієрархічних рівнях, впровадження недержавної моделі пенсійного забезпечення, надання більш якісних соціальних послуг;

4) ідентифікації ризиків та загроз для бюджетної безпеки держави, що сприятиме захищеності бюджету від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

Висновки. Проведене дослідження та висновки не є вичерпними з огляду методики оцінювання бюджетної безпеки та заходів бюджетної політики щодо її зміцнення, лише вказує на наявні проблеми та окремі дії щодо їх вирішення. Отримані результати можуть бути зручним орієнтиром для тих, хто продовжує таку роботу у напрямку зменшення бюджетних ризиків та загроз, методичного забезпечення оцінки бюджетної безпеки, управління бюджетною безпекою засобами бюджетної політики.

Бібліографічний список:

1. Achieving a Structurally Balanced Budget / The Government Finance Officers Association. URL: <https://www.gfoa.org/materials/achieving-a-structurally-balanced-budget>
2. World economic outlook / Міжнародний валютний фонд. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 16.12.2023).
3. Вареник В. М. Оцінка бюджетної безпеки України. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2015/1/5.pdf>
4. Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
5. Корнилюк А., Голинський Ю., Корж Б. Державний бюджет-2019. Аналіз виконання та уроки, які варто вивчити / за заг. ред. Д. Марчак. Центр аналізу публічних фінансів та публічного врядування. Київ, 2020. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/06/Doslidzhennya-Derzhavniy-byudzheth-2019.-Analiz-vikonannya-ta-uroki-yaki-varto-vivchiti.pdf>
6. Постанова Правління Пенсійного фонду України від 05 квітня 2022 року № 3-1 URL: https://docs.google.com/viewer?url=https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2021/03/Zvit_2020_z_byudzheto.pdf (дата звернення: 16.12.2023).
7. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v127731-13#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
8. Показники виконання Державного бюджету України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (дата звернення: 16.12.2023).
9. Статистичний щорічник України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.12.2023).

References:

1. Achieving a Structurally Balanced Budget. The Government Finance Officers Association. Available at: <https://www.gfoa.org/materials/achieving-a-structurally-balanced-budget>
2. World economic outlook. IMF. Available at: <https://mof.gov.ua/uk> (accessed December 16, 2023).
3. Varenik V. M. (2015) Otsinka biudzhethnoi bezpeky Ukrainy [Assessment of budget security of Ukraine]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (18). Available at: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2015/1/5.pdf>

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.05.2020 r. № 534 "Derzhavna prohrama stymuliuvannya ekonomiky dlia podolannya nehatyvnykh naslidkiv, sprychynenykh obmezhuvalnymy zakhodamy shchodo zapobihannya vynyknenniu i poshyrenniu hostroi respiratornoi khvorooby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2, na 2020–2022 roky" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 534 dated 27.05.2020 "State program to stimulate the economy to overcome the negative consequences caused by restrictive measures to prevent the emergence and spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus for 2020–2022"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text> (accessed December 16, 2023).

4. Marchak D. (2020) Derzhavnyi biudzheth-2019. Analiz vykonannya ta uroky, yaki varto vyvchyty: kolektyvne avtorstvo [State budget-2019. Performance Analysis and Lessons to Learn: Collective Authorship]. Center for the Analysis of Public Finances and Public Governance. Available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/06/Doslidzhennya-Derzhavniy-byudzheth-2019.-Analiz-vikonannya-ta-uroki-yaki-varto-vivchiti.pdf>

5. Postanova Pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy vid 05 kvitnia 2022 roku № 3-1 [Resolution of the Board of the Pension Fund of Ukraine dated April 5, 2022 No. 3-1]. Available at: https://docs.google.com/viewer?url=https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2021/03/Zvit_2020_z_byudzhetom.pdf (accessed December 16, 2023).

6. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. Available at: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (accessed December 16, 2023).

7. Pokaznyky vykonannya Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Performance indicators of the State Budget of Ukraine]. Available at: <http://www.minfin.gov.ua/> (accessed December 16, 2023).

8. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy [Statistical yearbook of Ukraine]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (accessed December 16, 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 346.2

JEL L60, L69

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-18

Хіміч С.В.

аспірант,

Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8811-8801>

Sviatoslav Khimich

Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business
Private Joint-Stock Company "Higher education institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

ЗАСТОСУВАННЯ SWOT-АНАЛІЗУ: ІНСТРУМЕНТУ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

APPLICATION OF SWOT ANALYSIS: A TOOL FOR ASSESSING THE LEVEL OF DIGITAL TRANSFORMATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Анотація. У статті розглянуто SWOT-аналіз, як одного з можливих інструментів для оцінювання рівня цифрової трансформації промислових підприємств. Автором відмічено, SWOT-аналіз допоможе керівництву промислових підприємств визначити оптимальні стратегії для впровадження цифрових рішень, враховуючи їхні внутрішні можливості та обмеження, а також зовнішні фактори. Використання методів аналізу та синтезу у ході дослідження стало важливою стратегією для отримання глибшого розуміння та системного підходу до розгляду обраної теми. Комбінація даних методів дозволила проаналізувати деталі, розкрити сутність проблеми та сформулювати нові ідеї. Автором запропоновано розглянути авторське бачення матриці цифрових рішень в стратегіях промислових підприємств, які претендують на трансформацію. Запропонована матриця оцінювання цифрових рішень для промислових підприємств надає бачення відомих цифрових рішень та їх похідних, яка розкладена під призмою стратегії зростання підприємства та стратегії скорочення витрат з урахуванням переваг, недоліків та майбутніх можливостей для промислових підприємств.

Ключові слова: цифровізація, промислові підприємства, автоматизація, цифрова трансформація, оцінка.

Abstract. Introduction. The study of the effectiveness of digital transformation becomes an important component in the modern context, especially when clarifying clear criteria and indicators that allow to objectively assess the effectiveness of management activities. A high level of attention should be focused on the effective use of production, material and technical, financial and human potential. **Purpose.** The purpose of the article is to apply SWOT analysis as one of the possible tools for assessing the level of digital transformation of industrial enterprises. **Methods.** The use of methods of analysis and synthesis during the research became an important strategy for obtaining a deeper understanding and a systematic approach to the consideration of the chosen topic. The combination of these methods made it possible to analyze the details, reveal the essence of the problem and form new ideas. **Results.** This article provides a detailed review of SWOT analysis as an effective tool for assessing and analyzing the level of digital transformation in industrial enterprises. SWOT analysis, based on the identification of strengths, weaknesses, opportunities and threats, is an important tool for a deep understanding of internal and external factors that affect the digital transformation process. Strengths allow you to identify those aspects of digital transformation that have already been successfully implemented and lead to positive results. On the other hand, identifying weaknesses helps identify areas that need improvement and correction. The author noted that the SWOT analysis will help the management of industrial enterprises to determine the optimal strategies for the implementation of digital solutions, taking into account their internal capabilities and limitations, as well as external factors. **Conclusion.** The author proposed to consider the author's vision of the matrix of digital solutions in the strategies of industrial enterprises that claim to be transformed. The proposed evaluation matrix of digital solutions for industrial enterprises provides a vision of known digital solutions and their derivatives, which is laid out under the prism of enterprise growth strategy and cost reduction strategy, taking into account advantages, disadvantages and future opportunities for industrial enterprises.

Keywords: digitalization, industrial enterprises, automation, digital transformation, evaluation.

Постановка проблеми. Дослідження ефективності цифрової трансформації набуває великого значення, особливо коли визначаються чіткі критерії та показники, які дозволяють об'єктивно оцінювати діяльність управлінців у виконанні поставлених завдань. Важливо виділити ефективне використання виробничого, матеріально-технічного, фінансового та людського потенціалу.

Управління промисловим підприємством має стратегічну мету – розробка оптимальних управлінських рішень, що враховують визначені критерії та показники. При цьому оптимальність включає не лише фінансові аспекти, але й використання сучасних технологій, ефективну взаємодію з персоналом та гнучкість у адаптації до змін у цифровому середовищі.

Забезпечити повний підхід до оцінки ефективності цифрової трансформації важливо і враховувати соціальні та екологічні аспекти. Сучасні критерії та показники повинні аналізувати не лише економічні витрати, але й взаємодію підприємства з суспільством та його вплив на навколишнє середовище.

Отже, розширення розуміння критеріїв та показників ефективності цифрової трансформації створює можливість більш повного та об'єктивного оцінювання результатів, а також внеску управлінців у процес управління підприємством у цифрову еру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні дослідження цифрових платформ, ключових компонентів цифрової економіки, отримують широкий відгук у сфері економічних наук та відзначаються активним вивченням видатних науковців, таких як Armstrong M. [1], Heathfield S.M. [2], Houldsworth E., Jirasinghe D. [3], Neely A. [4], Apalkova V.V. [5], Veretyuk C., Pilinsky V. [6]. Науковці акцентують увагу на конкретних сферах використання цифрових платформ, що дозволяє отримати глибоке розуміння їхньої ролі в сучасному економічному середовищі. Однак слід відзначити, що інструменти цифрової трансформації, зокрема впровадження нових систем для оптимізації бізнес-процесів підприємств, залишаються менше дослідженими.

Це створює невивчені аспекти впровадження цифрових інструментів для оптимізації роботи підприємств, зокрема аналіз ефективності нововведень, який залишається поки що недостатньо освітленим [7].

Отже, у майбутніх дослідженнях можливо розширити область вивчення, провівши детальний аналіз

інструментів цифрової трансформації та їх впливу на бізнес-процеси підприємств. Це дозволить отримати більш повне розуміння важливості цифрових інструментів у підвищенні ефективності діяльності підприємств у контексті цифрової економіки.

Мета статті полягає в застосуванні SWOT-аналізу, як одного з можливих інструментів для оцінювання рівня цифрової трансформації промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промислові підприємства можуть переживати трансформацію не лише в аспекті управління внутрішніми процесами, але й в рамках стратегічного управління, навіть у випадках, коли вони не користуються цифровими технологіями. Це свідчить про те, що трансформація обов'язково пов'язана із стратегічними змінами та вирішенням завдань у створенні цінності.

Взаємозв'язок між цифровими стратегіями та процесами трансформації полягає в тому, як ці стратегії допомагають виявляти нові можливості для створення цінності [8]. Це включає в себе впровадження інноваційних технологій, оптимізацію бізнес-процесів та взаємодію з екосистемою цифрового середовища. Таким чином, цифрова трансформація, в поєднанні зі стратегічними зрушеннями, створює передумови для формування нових цінностей у виробництві та послугах промислового підприємства.

Пропонуємо розглянути матрицю цифрових рішень в стратегіях промислових підприємств, які претендують на трансформацію (таблиця 1). Створення нових цінностей в продукції та послугах є результатом циф-

Таблиця 1

Матриця оцінювання цифрових рішень для промислових підприємств

Відомі цифрові рішення та їх похідні	Стратегія зростання	Стратегія скорочення витрат	Переваги	Недоліки	Можливості
Цифрові ресурси необхідні для розвитку:					
– бази даних	так	ні	так	ні	так
– алгоритми обробки даних	так	ні	так	ні	так
– технології 5G	так	ні	так	ні	так
– інтернет речей	так	так	ні	-	ні
Цифрові недоліки, які можуть бути виявлені в процесі трансформації:					
– заміна робочих місць машинами	ні	так	так	так	так
– заміна робочих місць алгоритмами	ні	так	так	так	так
– додаткове навчання співробітників в зв'язку з автоматизацією	ні	так	так	ні	так
– нові робочі місця ІТ	так	ні	так	ні	так
Цифрове фінансування необхідне для розвитку:					
– цифрові взаєморозрахунки (фінтех взаєморозрахунки)	так	так	так	ні	так
– залучення коштів в економіку при реалізації технологічного тренду	так	ні	так	ні	так
Цифрове споживання потенційними клієнтами:					
– ціноутворення на базі штучного інтелекту	ні	так	ні	так	так
– оцінка споживання	так	ні	так	ні	так
– формування споживання	так	ні	так	ні	так
– перехід торгівлі в віртуальну реальність	так	ні	так	ні	так
Цифрове прийняття рішень в середині підприємства:					
– штучний інтелект	так	ні	так	ні	так
– віртуальна реальність	ні	ні	ні	ні	так

Джерело: складено автором

рової трансформації самого підприємства. Це відбувається через прямий вплив цифровізації на трансформацію бізнес-моделі та оптимізацію процесів внутрішньої організації.

Отже, цифрова трансформація представляє собою комплекс цифрових змін на різних рівнях розвитку промислового підприємства. Процес оцифрування на промислових підприємствах реалізується через ряд заходів, які в основному зосереджені на організаційному рівні. Ці заходи впливають не лише на внутрішнє організаційне середовище, але й на взаємодію з іншими організаціями в екосистемі [9].

Основна ідея цифрової трансформації полягає в застосуванні технологій у соціально-економічних та інституційних контекстах, а також у поширенні інформаційних даних серед промислових підприємств. Це має величезний вплив на рівень конкуренції та взаємодії між підприємствами, сприяючи утворенню нових динамічних відносин.

Цифрова трансформація виступає як каталізатор інновацій в сфері бізнесу та промислового підприємництва. Вона відкриває можливості для створення та розвитку нових соціальних мереж, що сприяє формуванню додаткових партнерських відносин [10]. Цей процес розширює можливості промислового підприємства, створює основу для новаторських рішень та сприяє адаптації до сучасних викликів у світі бізнесу.

Отже, вдосконалена нами методика для аналізу проявів цифрової трансформації на промислових підприємствах, оцінюваних за критеріями зниження витрат, може служити важливим інструментом для фахівців-практиків. Цей підхід стане не лише орієнтиром, але й навігаційним посібником при виборі та впровадженні новітніх цифрових технологій для розвитку цифрових інновацій та стратегій.

Застосування даної методики дозволить фахівцям використовувати її в контексті різних галузей та умов складнощів, враховуючи специфіку кожного промислового підприємства. Аналіз за вказаними критеріями не лише спростить процес вибору цифрових рішень, а й дозволить ефективно впроваджувати їх для зниження витрат та створення нових можливостей в конкретних галузевих та організаційних умовах.

Таким чином, методика виявляється не лише аналітичним інструментом, але й практичним підходом

до впровадження цифрових інновацій, сприяючи стійкому розвитку та конкурентоспроможності промислових підприємств у цифровому екоспросторі.

Пропонуємо провести SWOT-аналіз відомих цифрових рішень та можливостей їх застосування до промислових підприємств, оскільки даний аналіз може надати комплексне уявлення про переваги цифрових рішень, слабкі сторони, можливості та загрози застосування на промислових підприємствах (рис. 1).

SWOT-аналіз допоможе керівництву промислових підприємств визначити оптимальні стратегії для впровадження цифрових рішень, враховуючи їхні внутрішні можливості та обмеження, а також зовнішні фактори.

Для оцінки ефективності впровадження та розвитку рівня цифровізації промислового підприємства важливо акцентувати увагу на розробці конкретних та практичних методів оцінки. Ці методи повинні враховувати специфіку промислових секторів, їхні потреби та особливості. Розвиток таких методів може сприяти більш точній, об'єктивній та адаптованій до конкретного підприємства оцінці його цифрового прогресу.

Важливо враховувати, що оцінка ефективності цифровізації повинна базуватися не лише на технічних показниках, але й враховувати соціально-економічні та стратегічні аспекти. Спеціалізовані метрики, такі як підвищення продуктивності, зменшення витрат, покращення якості продукції та впровадження інновацій, можуть бути використані для визначення конкретних результатів цифрової трансформації.

Висновки. Запропонований SWOT-аналіз, як один з можливих інструментів для оцінювання рівня цифрової трансформації промислових підприємств. SWOT-аналіз допоможе керівництву промислових підприємств визначити оптимальні стратегії для впровадження цифрових рішень, враховуючи їхні внутрішні можливості та обмеження, а також зовнішні фактори.

Запропоновано розглянути авторське бачення матриці цифрових рішень в стратегіях промислових підприємств, які претендують на трансформацію. Матриця оцінювання цифрових рішень для промислових підприємств надає бачення відомих цифрових рішень та їх похідних, яка розкладена під призмою стратегії зростання підприємства та стратегії скорочення витрат з урахуванням переваг, недоліків та майбутніх можливостей для промислових підприємств.

Позитивні фактори	Сильні сторони (Strengths): 1. Висока ефективність: Багато цифрових рішень відзначаються високою швидкістю та продуктивністю, що сприяє покращенню виробничих процесів на підприємствах. 2. Автоматизація: Цифрові рішення дозволяють автоматизувати багато рутинних операцій, зменшуючи трудомісткість та помилки.	Можливості (Opportunities): 1. Розширення ринків: Застосування цифрових рішень може допомогти промисловим підприємствам розширити свої ринки та вивести нові продукти на платформи електронної комерції. 2. Інновації: Цифрові технології надають можливості для створення інноваційних продуктів та послуг, що забезпечує конкурентні переваги.
	Слабкі сторони (Weaknesses): 1. Високі витрати на впровадження: Деякі цифрові технології можуть вимагати значних витрат на обладнання та навчання персоналу. 2. Залежність від інфраструктури: У випадку недостатньої розвиненості інфраструктури, використання деяких цифрових рішень може бути ускладненим.	Загрози (Threats): 1. Кіберзагрози: Ростом цифровізації зростає ймовірність кіберзагроз, таких як хакерські атаки та крадіжки конфіденційної інформації. 2. Нестабільність технологій: Швидкий розвиток технологій може зробити застосовані сьогодні рішення застарілими у найближчому майбутньому.
Внутрішнє середовище		Зовнішнє середовище

Рис. 1. SWOT-аналіз відомих цифрових рішень та можливостей їх застосування до промислових підприємств

Джерело: складено автором

Бібліографічний список:

1. Armstrong M. *Armstrong's Handbook of Performance Management: An Evidence-Based Guide to Delivering High Performance*. London : Kogan Page, 2015. 416 p.
2. Heathfield S.M. *Performance Management Is NOT an Annual Appraisal*, 2014. URL: http://humanresources.about.com/od/performanceevals/a/Performancemgmt_2.htm
3. Houldsworth E., Jirasinghe D. *Managing and Measuring Employee Performance*. London : Kogan Page, 2006. 245 p.
4. Neely A. *Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 528 p.
5. Apalkova V.V. The concept of digital economy development in the European Union and prospects of Ukraine. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Innovation Management*. 2015. № 4. P. 9–18.
6. Veretyuk C., Pilinsky V. Technological gap between information systems formation. *International Independent Scientific Journal*. 2017. № 22 (1). P. 37–41.
7. Chmeruk G.G., Kralich V.R., Burlakova I.A. Some aspects of digital transformation of enterprises. *Economics and Management of Enterprises*. 2018. № 34. P. 97–101.
8. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>(дата звернення: 28.12.2023).
9. Kolyadenko S. Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world. *Economy. Finances. Management*, 2016. № 6. P. 106–107.
10. Karcheva H.T., Ohorodnia D.V. and Openko V.A. Digital economy and its influence on development of domestic and international economies. *Finansovyi prostir*. 2017. № 3. P. 13–23.

References:

1. Armstrong M. (2015) *Armstrong's Handbook of Performance Management: An Evidence-Based Guide to Delivering High Performance*. London: Kogan Page, 416 p.
2. Heathfield S. M. (2014) *Performance Management Is NOT an Annual Appraisal*. Available at: http://humanresources.about.com/od/performanceevals/a/Performancemgmt_2.htm
3. Houldsworth E., Jirasinghe D. (2006) *Managing and Measuring Employee Performance*. London: Kogan Page, 245 p.
4. Neely A. (2011) *Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 528 p.
5. Apalkova V. V. (2015) The concept of digital economy development in the European Union and prospects of Ukraine. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Innovation Management*, no. 4, pp. 9–18.
6. Veretyuk C., Pilinsky V. (2017) Technological gap between information systems formation. *International Independent Scientific Journal*, no. 22 (1), pp. 37–41.
7. Chmeruk G. G., Kralich V. R., Burlakova I. A. (2018) Some aspects of digital transformation of enterprises. *Economics and Management of Enterprises*, no. 34, pp. 97–101.
8. Kraus N. M., Holoborod'ko O. P. and Kraus K. M. (2018) Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanharnodnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of the abangard change of development]. *Efektivna ekonomika*, no. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%9D.+%D0%9C.+%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%83%D1%81> (in Ukrainian)
9. Kolyadenko S. (2016) Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world. *Economy. Finances. Management*, no. 6, pp. 106–107.
10. Karcheva H. T., Ohorodnia D. V. and Openko V. A. (2017) Digital economy and its influence on development of domestic and international economies. *Financial space*, no. 3, pp. 13–23.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 332.14:502.33

JEL O2, P25, R58

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-19

Хохуляк О.О.

кандидат економічних наук, доцент,

Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0778-5501>

Olesia Khokhuliak

Private Higher Educational Institution "University of Modern Knowledge"

СВІТОВИЙ ДОСВІД СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

GLOBAL EXPERIENCE OF STRATEGIC PLANNING FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Анотація. У статті проаналізовано світовий досвід стратегічного планування розвитку територіальних громад. Систематизовано найбільш розповсюджені моделі стратегічного планування на місцевому рівні залежно від розуміння їх функцій в системі державного управління за такими групами: досягнення національних цілей; комунікація держави та територіальних громад; кон'юнктурне планування. При цьому, незалежно від рівня комунікації органів управління, метою стратегічного планування є досягнення цілей розвитку країни з урахуванням специфіки території. Дослідження зарубіжних моделей функціонування стратегічного планування територіальних громад засвідчили, що в більшості країн світу території виступають самостійними об'єктами управління. Виявлено основні позитивні шляхи імплементації світового досвіду в процес стратегічного сталого розвитку територіальних громад України.

Ключові слова: світовий досвід, модель, стратегія, планування, сталий розвиток, територіальна громада.

Abstract. Introduction. It is proven that, in the process of forming development programs at the local level, it is expedient to proceed from the principles of sustainable development, which makes it possible to balance interests and goals not only in the socio-economic sphere, but also to take into account the ecological component, relying on the natural resource potential of the territories. At the same time, the implementation of the system of territorial organization of the domestic economy to the global requirements of sustainable development, as well as the search for the most effective ways of strategic planning, require a thorough study of foreign experience in implementing these processes. **Purpose.** Analytically summarize the global experience of strategic planning of territorial development at the local level and identify the main positive ways of its implementation in the practical implementation of the strategic development of territorial communities of Ukraine. **Methods.** The study was formed based on the use of the dialectical method of cognition to study the process of planning the development of territorial communities and the method of systemic analysis to establish ways of implementing world experience in the process of strategic planning for the sustainable development of territorial communities of Ukraine. **Results.** The most widespread models of strategic planning at the local level are systematized depending on the understanding of their functions in the state administration system according to the following groups: achievement of national goals; communication of the state and territorial communities; business planning. At the same time, regardless of the level of communication of management bodies, the goal of strategic planning is to achieve the country's development goals, taking into account the specifics of the territory. **Conclusion.** Studies of foreign models of the functioning of strategic planning of territorial communities have shown that in most countries of the world, territories act as independent objects of management. The main positive ways of implementing world experience in the process of strategic planning of sustainable development of territorial communities in Ukraine have been identified.

Keywords: world experience, model, strategy, planning, sustainable development, territorial community.

Постановка проблеми. Нині вирішення проблем розвитку територій є одним із головних пріоритетних напрямків для України. У свою чергу, територіальні громади являють собою складну просторову систему, підсистеми якої визначаються комплексом різноманітних зв'язків між окремими елементами. Отже, в процесі формування програм розвитку на місцевому рівні доцільно виходити з принципів сталого розвитку, що дає змогу збалансувати інтереси та цілі не лише в соціально-економічній сфері, а й також врахувати екологічну складову, спираючись на природно-ресурсний потенціал територій. Саме тому важливо розглядати стратегічне планування як інструмент реалізації цілей сталого розвитку визначених у підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1]. Імплементація системи територіальної організації вітчизняної економіки

до світових вимог сталого розвитку, як і пошук найефективніших шляхів стратегічного планування потребують ретельного дослідження закордонного досвіду реалізації цих процесів. З огляду на те, що розвинені країни світу мають високі показники досягнення цілей сталого розвитку, вивчення їх позитивного досвіду щодо стратегічного планування розвитку територій і його застосування в нашій країні має важливе значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного планування на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема територіальних громад, з урахуванням практичного досвіду зарубіжних країн, присвячено теоретико-методологічні дослідження багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, Латинін М. та Лукашов О. у дослідженнях закордонного досвіду стратегічного планування відзначають важливе значення розвитку окремих територій для забезпечення

сталого розвитку економічної системи на національному рівні [2]. Гончар Л., Яровий К., Бабаян Д. у своїх працях досліджували найкращі практики європейського досвіду стратегічного планування розвитку територій задля підвищення конкурентоздатності вітчизняних територіальних громад [3]. Кухарська Н. в своїх дослідженнях розкриває процес організації стратегічного планування регіонального розвитку, на прикладі таких країн, як Франція, Німеччина, США, Канада та Японія, з обґрунтуванням рекомендацій для подальшого, більш ретельного, стратегічного планування розвитку регіонів України [4]. Відмічаючи актуальність проведених досліджень названими авторами та зважаючи на активний процес формування нових територіальних громад в Україні постає необхідність розробки конкретних інструментів стратегічного планування та прийняття виважених рішень на місцевому рівні з урахуванням кращих практик передових країн світу.

Мета статті полягає в аналітичному узагальненні світового досвіду стратегічного планування розвитку територій на локальному рівні та виявленні основних позитивних шляхів його імплементації у практичній реалізації стратегічного розвитку територіальних громад України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в міжнародній практиці відсутня уніфікована модель стратегічного планування розвитку на локально-територіальному рівні, оскільки різні країни та регіональні підсистеми мають значну різноманітність у природно-кліматичних умовах та системах управління. Одним із основних аспектів обговорення є визначення найбільш ефективних інститутів для організації та реалізації стратегічного планування на місцевому рівні залежно від розуміння функції стратегічного планування в системі державного управління. Умовно моделі за функціями стратегічного планування розвитку територій в тій чи іншій країні можна розділити на три основні групи (табл. 1): досягнення національних цілей; комунікація держави та територіальних громад; кон'юнктурне планування.

Важливу роль у розвитку інститутів стратегічного планування на рівні окремих територій відіграла практика, що склалася в Сполучених Штатах Америки. Початок стратегічного планування в США визначається періодом Великої Депресії та подальшими зусиллями вирішення її наслідків. Програма стратегічного територіального планування масштабувалася під час президентства Франкліна Рузвельта, що спрямовувалася на подолання кризових явищ.

Стратегічне планування в США передбачає високий рівень децентралізації, що базується на стратегічній ініціативі на місцевому рівні. Одночасно це може поєд-

нуватися з централізованим встановленням пріоритетів на федеральному рівні з метою забезпечення світового лідерства. Уряд визначає стратегічні напрями розвитку суспільства, перспективні ринки, технології та сектори економіки, а також вибирає шляхи досягнення соціальної рівноправності та національної єдності [4].

У формуванні стратегій Сполучених Штатів Америки велике значення мають методи проектного управління та планування. Це стосується двох типів проектів: перший – це великі національні ініціативи, які реалізуються під контролем уряду; другий – приватні проектні ініціативи, відповідальність за які несуть конкретні особи, а роль держави обмежена вибіркоким субсидуванням проектів, які відповідають національній стратегічній директиві. Суттєвою є роль законодавців у розробці та затвердженні стратегічних ініціатив, що сприяє системному та предметному обговоренню фінансування напрямків розвитку. Також важливою є розвинена модель ініціації стратегічних проектів на місцевому рівні, що дозволяє реалізовувати «живі проекти», які можуть бути неочевидними на вищому рівні, але мають великі локальні перспективи [5].

На місцевому рівні у США виконавча влада в питаннях стратегічного планування підтримується спеціальними агентствами та комісіями. Ці органи вирішують питання економічного розвитку, розробляють та впроваджують цільові програми з метою підвищення якості життя населення. Такі агентства (комісії) на місцевому рівні комплексно розв'язують актуальні питання соціально-економічного розвитку на певній території [5].

В сучасних умовах серед європейських країн варто виокремити Німеччину, що здійснює реформи, спрямовані на підвищення результативності системи регіонального управління. Характер реформування визначається кооперативною моделлю федералізму, що ґрунтується на взаємодії між федеральною владою та владою федеральних земель [6]. Так, нині в порядку визначеному Федеральним Законом «Про територіальне планування», документи стратегічного планування розробляються на рівні федеральних земель Німеччини та їх муніципалітетів. Це дає змогу інтегрувати стратегії розвитку земель з проектними планами та програмами на муніципальному рівні. Основними інструментами планування на місцевому рівні є програми та плани, в яких суб'єкти планування конкретизують стратегічні цілі та завдання визначені у стратегічних документах федеральної землі з прив'язкою до конкретної території [7]. Однак, варто зазначити, що незважаючи на досить значні повноваження при плануванні місцеві органи влади не наділені повноваженнями, щодо реалізації визначених стратегічних цілей.

Таблиця 1

Моделі стратегічного планування розвитку територіальних громад

Функція планування	Країна	Сутність моделі
Досягнення національних цілей	Франція, Японія, країни Латинської Америки	Держава чітко визначає стратегічні пріоритети в національній стратегії, яка є базисом для регіональних та локальних стратегічних документів
Комунікація держави та територіальних громад	США, Німеччина, Туреччина	Взаємодія учасників стратегічного планування на всіх рівнях відповідно до загальних цілей з урахуванням територіальних особливостей
Кон'юнктурне планування	Великобританія, Польща, Швеція, Канада	Компроміс та балансування інтересів всіх стейкхолдерів стратегічного планування, а саме: держави, громади, профспілок, бізнесу тощо

Джерело: сформовано автором

Стратегічний план модернізації та довгострокове бюджетне планування здійснюються на федеральному рівні в Німеччині, але виконання бюджету вимагає узгодження з владою федеральних земель. У політичній системі Німеччини велика увага приділяється координації проектів стратегічного планування між федеральною владою та владою земель. На федеральному рівні встановлюються рамки умов просторового розвитку економіки для території республіки, при цьому на рівні федеральних земель розробляється програма територіальної організації, яка включає основні положення щодо територіальної організації та розвитку федеральної землі. Основними складовими стратегічного планування розвитку на місцевому рівні є планування розвитку муніципальних утворень та перспективний просторовий розвиток [4].

Вивчення німецького досвіду щодо формування системи комунікації та координації між федеральним та територіальними рівнями викликає інтерес з точки зору розвитку взаємовідносин між державною владою та місцевим самоврядуванням. Цей досвід підтверджує, що надання територіальним громадам незалежності у прийнятті стратегічних рішень сприяє стійкому економічному розвитку та підвищенню якості життя громадян.

Система стратегічного планування у Франції має індикативний характер, що дає змогу координувати позиції як на територіальному так і галузевому рівнях. Франція володіє значним досвідом у сфері стратегічного планування, який відзначається вже з часів першого індикативного плану на період 1946–1950 років. Система стратегічного планування у Франції є добре розвинутою та передбачає вирішення конфліктних питань на ранніх етапах узгодження, а також агрегацію планів усіх рівнів (держава, регіон, муніципалітет) у єдиний стратегічний документ, який охоплює планування та бюджетування – *Loi organique relative aux lois de finances (LOLF)* [3]. При цьому формування стратегічних пріоритетів формується з гори до низу, тобто спочатку визначаються національні стратегічні цілі, в межах яких, формуються цілі нижчих рівнів.

На відміну від французької системи стратегічного планування, де основну роль відіграє центральна влада, така система в Великобританії акцентує увагу на важливості надання пріоритету прийняття управлінських рішень на місцевому рівні. Ключовим стратегічним документом у цьому процесі є «Рамкова політика національного планування» уряду [8]. Ця система підкреслює, що національні плани соціально-економічного розвитку приймаються на рівні уряду, але основний акцент зроблений на локальних та регіональних рівнях планування. Унікальністю британської системи є делегування повноважень у сфері планування на регіональний та локальний рівні в межах деволюційної моделі, визначеної Законом про локалізацію [8].

Варто відзначити позитивний досвід Польщі, для якої стратегічне планування, як і для інших країн ОЕСР, є інструментом забезпечення сталого розвитку органів місцевого самоврядування (повіти та гміни). Цей інструмент призначений для захисту різних аспектів довкілля, ефективного та результативного управління використанням та розподілом ресурсів на місцевому рівні, а також формування необхідної інфраструктури. Польські органи місцевого самоврядування для прийняття рішень щодо планування впроваджують стратегії місцевого розвитку, часто залучаючи широке коло зацікавлених сторін. Стра-

тегія місцевого розвитку є узгодженим набором заходів, спрямованих на задоволення соціально-економічних потреб на місцевому рівні та підвищення рівня добробуту. Зазвичай стратегія визначає прогалини в розвитку та заходи, які можна реалізувати для їх подолання в середньо- та довгостроковій перспективі на засадах сталості. Стратегія передбачає механізм забезпечення фінансування де витрати відповідають чіткій стратегії, яка реагує на сильні, слабкі сторони, можливості та загрози місцевості [9].

Стратегія місцевого розвитку має відповідати регіональним стратегіям розвитку, які відповідно, повинні відповідати цілям національного розвитку. Відповідно до відповідей на опитувальник ОЕСР «Краще управління, планування та послуги на локальному рівні місцевого самоврядування в Польщі», проведеного у 2020 році, 95,5% муніципалітетів і 90% повітів повідомили, що мають стратегії місцевого розвитку (за реальної відсутності законодавчого закріплення обов'язковості таких стратегій) [9]. Такий високий відсоток ймовірно пояснюється, з одного боку, готовністю громад акцентувати свою унікальну ідентичність, профіль та специфіку, а з іншого боку – сприяти отриманню доступу до фінансування для інвестицій у проекти, зокрема через залучення коштів з фондів ЄС (оскільки для доступу до таких фондів потрібне багаторічне програмування, яке враховує економічні, соціальні та територіальні характеристики).

Створення різних рівнів субнаціонального самоврядування, а саме воєводств, повітів та гмінів також вплинув на традицію планування в Польщі, головними дійовими особами якого є муніципальний рівень. Хоча кожен рівень субнаціонального самоврядування повинен готувати різні плани залежно від своїх повноважень, деякі з планів характерні для всіх трьох рівнів одиниць самоврядування, наприклад, такі, як стратегія соціально-економічного розвитку, бюджет, довгострокова інвестиційна програма, плани з управління відходами, охорони довкілля, громадської безпеки, освіти (табл. 2).

Проте, паралельні та розділені ініціативи в системі стратегічного планування в Польщі обмежують її ефективність, оскільки до недавнього часу координація в основному ґрунтувалася на добровільних засадах. Стратегії місцевого розвитку є вертикально інтегрованими, оскільки в теорії відносини між різними рівнями влади працюють досить ефективно. Однак згідно з опитуванням ОЕСР для більше ніж 50% муніципалітетів існує неузгодженість політики між національними, регіональними та місцевими стратегіями розвитку, навіть при наявній можливості міжмуніципальної співпраці, яка передбачена Законом про муніципальне самоврядування 1990 року [9].

Висновки. Отже, система стратегічного планування в розвинених країнах світу є важливим інструментом реалізації політики сталого розвитку і регулювання економічних відносин. До найбільш поширених закордонних практик відносяться заходи спрямовані на покращення взаємодії між державою, місцевим самоврядуванням, експертною спільнотою і бізнесом, а також на гармонізацію циклів стратегічного планування та бюджетування, підвищення ефективності методів проектного управління. Необхідним також є формування системи регулювання процесу стратегічного планування, яке поєднує методи централізованого управління бюджетними видатками та ринкові механізми, а також підтримки стратегічних ініціатив на локальному рівні.

Таблиця 2

Основні обов'язки субнаціональних рівнів стратегічного планування в Польщі

Рівень планування	Конкретні плани та програми	Основні обов'язки
Восводство	Інноваційна стратегія, стратегія соціальної інтеграції, план охорони здоров'я, регіональний план просторового управління, програма водозбереження, програма розвитку сільського господарства та харчового сектору, стратегія розвитку сільських територій, регіональна акція зайнятості, регіональна енергетична стратегія	Громадська освіта, включаючи університетську освіту, модернізація сільських територій, управління водними ресурсами, включаючи захист від повеней, громадський транспорт і дороги, громадська безпека, пов'язана з активізацією економічної діяльності, а також підвищенням рівня регіональної економічної конкурентоспроможності
Повіт	Місцева програма розвитку підприємництва, програма протидії безробіттю, стратегія рівності та інклюзивності	Землевпорядкування, картографія, кадастр, архітектурно-будівельне управління, протидія безробіттю та стимулювання місцевого ринку праці, захист прав споживачів, державна освіта в середній та професійно-технічній ланках, а також забезпечення підтримки інвалідів
Гміна	Стратегія місцевого розвитку, місцевий план просторового розвитку, програма ревіталізації, план просторового розміщення сільських територій, програма розвитку освіти, план електропостачання та газопостачання	Водопостачання, каналізація, утилізація та очищення стічних вод, управління сміттєзвалищами та утилізація комунальних відходів, забезпечення дитячих садків та початкової освіти, спорт і туризм, комунальні зелені зони та просторове планування

Джерело: [9]

Бібліографічний список:

1. Resolution adopted by the General Assembly. «Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development». United Nations. 2018. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/>
2. Латинін М.А., Лукашов О.О. Концептуальні підходи до державного регулювання стратегічного розвитку регіону за кордоном. *Інтернаука*. 2017. № 9. С. 18–26.
3. Гончар Л.В., Яровий К.О., Бабаян Д.П. Європейський досвід стратегічного планування розвитку територіальних громад. *Інноваційна економіка*. 2023. № 1. С. 52–57.
4. Кухарська Н. Закордонний досвід стратегічного планування регіонального розвитку. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. Частина 1. С. 118–125.
5. Lee D., McGuire M., Kim J. H. Collaboration, strategic plans, and government performance: The case of efforts to reduce homelessness. *Public Management Review*. 2018. Vol. 20. Issue 3. P. 360–376.
6. Lukas Smas, Peter Schmitt. Positioning regional planning across Europe. *Regional Studies*. 2021. Vol. 55. № 5. P. 778–790.
7. Henri Dou, Philippe Clerc, Alain Juillet. Changing Priorities for Strategic Planning from National to Territorial Levels. *Foresight and STI Governance*. 2020. Vol. 14. Issue 3. P. 88–99.
8. National Planning Policy Framework Department for Levelling Up, Housing and Communities. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/>
9. Strategic planning for local development in Poland, in Better Governance, Planning and Services in Local Self-Governments in Poland, OECD Publishing, Paris, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1787/550c3ff5-en>

References:

1. Resolution adopted by the General Assembly. "Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development". United Nations. Available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/>
2. Latynin M. A., Lukashov O. O. (2017) Kontseptualni pidkhody do derzhavnogo rehuliuvannia stratchichnoho rozvytku rehionu za kordonom [Conceptual approaches to state regulation of the strategic development of the region abroad]. *Internauka – Interscience*, no. 9, pp. 18–26.
3. Honchar L. V., Yarovyi K. O., Babaian D. P. (2023) Yevropeyskyi dosvid stratchichnoho planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad [European experience of strategic planning of the development of territorial communities]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 1, pp. 52–57.
4. Kukharska N. (2020) Zakordonnyi dosvid stratchichnoho planuvannia rehionalnoho rozvytku [Foreign experience of strategic planning of regional development]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*. tom 30, no. 1, part 1, pp. 118–125.
5. Lee D., McGuire M., & Kim J. H. (2018) Collaboration, strategic plans, and government performance: The case of efforts to reduce homelessness. *Public Management Review*, vol. 20, issue 3, pp. 360–376.
6. Lukas Smas & Peter Schmitt (2021) Positioning regional planning across Europe. *Regional Studies*, vol. 55, no. 5, pp. 778–790.
7. Henri Dou, Philippe Clerc, Alain Juillet (2020) Changing Priorities for Strategic Planning from National to Territorial Levels. *Foresight and STI Governance*, vol. 14, issue 3, pp. 88–99.
8. National Planning Policy Framework Department for Levelling Up, Housing and Communities. Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/>
9. OECD (2021) "Strategic planning for local development in Poland", in Better Governance, Planning and Services in Local Self-Governments in Poland, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/550c3ff5-en>

Стаття надійшла до редакції 25.12.2023

УДК 658.11:005.334-048.66

JEL C6, C80, D81, E27, M15

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-20

Чайкіна А.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і логістики,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3821-2079>

Alina Chaikina

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

Передерій Ю.Ю.

територіальний менеджер компанії,
ТОВ «ДЦ Україна»

Yuliia Perederii

LLC "DC Ukraine"

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПОБУДОВІ МОДЕЛІ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

APPLYING INFORMATION TECHNOLOGIES IN BUILDING AN ANTI-CRISIS MANAGEMENT MODEL AT THE ENTERPRISE

Анотація. Авторами у статті запропонована система моделювання бізнес-процесів на підприємстві як елемент побудови дієвої системи антикризового менеджменту, а також виявлено, що менеджменту підприємства для покращення своєї роботи можна рекомендувати застосування BPMN-систем. Проведений аналіз інструментарію для опису і моделювання бізнес-процесів на ТОВ «Домінік Ко» дозволив запропонувати застосовувати для моделювання бізнес-процесів з антикризового менеджменту метод функціонального моделювання ARIS, що спрямований на підвищення гнучкості бізнес-процесів, а також може бути застосований при реінжинірингу. У статті запропоновано модель оптимізації бізнес-процесів підприємства за методом функціонального моделювання ARIS, а також здійснено моделювання бізнес-процесу антикризового управління ТОВ «Домінік Ко» з використанням Bizagi BPM.

Ключові слова: управління, антикризовий менеджмент, бізнес-процеси, інформаційні технології, моделювання.

Abstract. Introduction. In modern economic conditions, with many risks and threats, enterprises should use the latest innovative technologies to ensure their sustainable functioning. Of course, to guarantee quick adaptation, management personnel should pay attention to forming an anti-crisis management system, which can quickly respond to changes in the external and internal environment, to neutralize its negative impact. **Purpose.** The purpose of the article is to analyze the possibilities of using information technologies in building an anti-crisis management model on the example of the food industry enterprise LLC "Dominik Co". **Methods.** The authors used the methods of systematization, analysis, and synthesis to generalize the existing information on the use of information technologies to improve the enterprise's business processes. During the study, the authors used a modelling method to predict changes in the company's anti-crisis management system when introducing modern information technologies. **Results.** In the article, the authors proposed a system for modelling business processes at the enterprise as an element of building an effective anti-crisis management system and also revealed that the use of BPMN systems can be recommended to enterprise management to improve its work. The analysis of the toolkit for describing and modelling business processes at LLC "Dominik Co" allowed to propose the use of the ARIS functional modelling method for modelling business processes in anti-crisis management, which is aimed at increasing the flexibility of business processes, and can also be used in reengineering. In the article was proposed a model for the business process optimization at the enterprise using the ARIS functional modelling method, as well as a simulation of the business process of LLC "Dominik Co" anti-crisis management using Bizagi and BPM. **Conclusion.** The formation of the LLC "Dominik Co" anti-crisis management involves the creation of a model that will allow to determine how the enterprise works as a whole, how the interaction with the external environment takes place, as well as how the activities of each of the business processes are organized. Building a business process model of anti-crisis management is an effective means of finding ways to ensure sustainable functioning, a means of forecasting and minimizing risks arising at various stages of the company's life cycle. Implementation of the proposed measures will allow optimizing business processes at the enterprise and developing an effective anti-crisis management system.

Keywords: management, anti-crisis management, business processes, information technologies, modelling.

Постановка проблеми. Процеси діджиталізації економіки продовжують впливати на діяльність господарюючих суб'єктів, які мають орієнтуватися на новітні технології задля забезпечення власних високих конкурентних позицій на ринку. Спочатку пандемія, а

потім введення військового стану в Україні прискорило адаптацію підприємств до нових умов господарювання та змусило впроваджувати інформаційні технології, які мають застосовуватися для оптимізації бізнес-процесів підприємства. В першу чергу актуальним є

визначення тих технологій, які можуть бути використані при побудові моделі антикризового менеджменту на підприємстві, адже саме за рахунок впровадження новітніх інформаційних технологій можна забезпечити стабільне функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Данченко О.Б., Бедрій Д.І., Семко О.В. розглядають основні системи управління бізнес-процесами методи, які застосовують менеджери компаній для ефективного управління бізнес-процесами [1]. Шматковська Т., Дзямулич М., Сташук О. у своїй праці розглядають особливості моделювання бізнес-процесів та систематизації процесу моделювання бізнес-процесів із застосуванням когнітивних технологій та штучного інтелекту [2]. Гусева О.Ю., Легомінова С.В. досліджують особливості впровадження систем прогностичного аналізу з допомогою ІТ-інструментів, а також аналізують вплив ІТ-інструментів в забезпеченні здійснення бізнес-процесів та передбачення ризикових змін [3]. Краснова І.В., Лавренюк В.В., Щеглюк М.С. досліджують джерела інформаційного забезпечення залежно від пов'язаних банківських ризиків з виокремленням мейнстрімних технологій розвитку ризик-менеджменту [4]. Токмакова І.В., Панченко Н.Г., Кургузова М.Ю. запропонували узагальнююче визначення антикризової стратегії, а також рекомендації щодо цифрової трансформації бізнесу з метою забезпечення його стійкості [5]. Мельник О.Г., Мукан О.В., Злотнік М.Л. сформулювали рекомендації щодо удосконалення моделювання бізнес-процесів підприємства в контексті здійснення міжнародної діяльності за допомогою реінжинірингу [6]. Бондаренко С., Маковеева О., Поліщук А., Мосін М. запропонували методику впровадження проектного підходу в антикризове управління підприємством [7].

Можна зазначити, що багато авторів пропонують впроваджувати інформаційні технології для удосконалення механізму управління бізнес-процесами підприємств, але не достатньо вивченими залишаються можливості діджиталізації саме антикризового менеджменту підприємства.

Метою статті є аналіз можливостей застосування інформаційних технологій при побудові моделі антикризового менеджменту на прикладі підприємства харчової промисловості ТОВ «Домінік Ко».

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовою умовою ефективного антикризового управління на ТОВ «Домінік Ко» виступає застосування комплексного підходу, який ґрунтується на формуванні на основі цілей та завдань системи менеджменту безпосереднього бізнес-процесу антикризового менеджменту. Оскільки антикризове управління є важливим процесом, його реалізація потребує застосування інформаційних технологій, оскільки без них стабільне функціонування підприємства не можливе.

Створення моделі антикризового менеджменту ТОВ «Домінік Ко» дозволить визначити як підприємство працює в цілому, яка відбувається взаємодія із зовнішнім середовищем, зокрема споживачами, замовниками, постачальниками, фінансовими та державними органами, а також як організована діяльність по кожному з бізнес-процесів. Тобто, побудова моделі бізнес-процесу антикризового менеджменту є ефективним засобом пошуку шляхів із забезпечення сталого функціонування, засобом прогнозування і мінімізації

ризиків, що виникають на різних етапах життєвого циклу товариства.

Створення моделі бізнес-процесу антикризового менеджменту на ТОВ «Домінік Ко» включає сукупність засобів, за допомогою яких об'єкти реального світу і зв'язки між ними представляються у вигляді імітаційної моделі. Застосування такої методики включає теоретичну базу, детальний опис кроків, що необхідні для отримання результату (сталого розвитку) та розробка рекомендацій щодо використання [2].

Основою для побудови дієвої системи антикризового менеджменту на ТОВ «Домінік Ко» є моделювання бізнес-процесів, що дає змогу через схематичне зображення об'єкта дослідження розкрити та вивчити особливості його функціонування, встановити взаємозв'язки і залежності розвитку [1].

Моделювання бізнес-процесів на ТОВ «Домінік Ко» як елемент побудови дієвої системи антикризового менеджменту передбачає виконання завдань у межах представленої моделі (рис. 1):

- визначення цілей та завдань моделювання за усіма рівнями управління та реалізації бізнес-процесів;
- розкриття механізму антикризового менеджменту та сутності бізнес-процесів з урахуванням їх практичної реалізації;
- визначення ресурсної бази об'єкта управління з обов'язковим забезпеченням процесу відтворення;
- формування інформаційної бази як засобу підтримки практичної реалізації бізнес-процесів.

Детальне моделювання бізнес-процесів на ТОВ «Домінік Ко» має виконуватись за конкретною моделлю і відображати необхідну деталізацію, що забезпечує однозначне уявлення про діяльність товариства. Пропонується ТОВ «Домінік Ко» застосовувати для моделювання бізнес-процесів з антикризового менеджменту метод функціонального моделювання ARIS, що спрямований на підвищення гнучкості бізнес-процесів, а також може бути застосований при реінжинірингу [3].

Процес моделювання в ARIS передбачає збір інформації про антикризовий менеджмент на ТОВ «Домінік Ко», документування отриманої інформації, представлення її у вигляді моделі та уточнення моделі за допомогою ітеративного рецензування. ARIS дозволить створити максимально реалістичну модель функціонування ТОВ «Домінік Ко» в умовах змін внутрішнього та зовнішнього середовища, включаючи до кризових процесів та ризиків, що можуть або вже наявні на підприємстві. Варто зазначити, що модель ARIS досить гнучка, у будь-який момент можливо внести зміни та удосконалити її відповідно до наявної ситуації [5].

При використанні методу моделювання ARIS ТОВ «Домінік Ко» отримує наступні можливості: редагування бізнес-процесів у реальному часі; зниження внутрішніх та накладних витрат; автоматизація прийняття управлінських рішень; зменшення витрат на техобслуговування ОЗ; зменшення операційних витрат; підвищення продуктивності праці; швидка реакція на виникнення ризиків та загроз; швидка адаптація до змін у середовищі; пришвидшення періоду обороту оборотних засобів; підвищення точності аналізу та прогнозування; підвищення якості обслуговування клієнтів; оптимізація процесів постачання тощо [4].

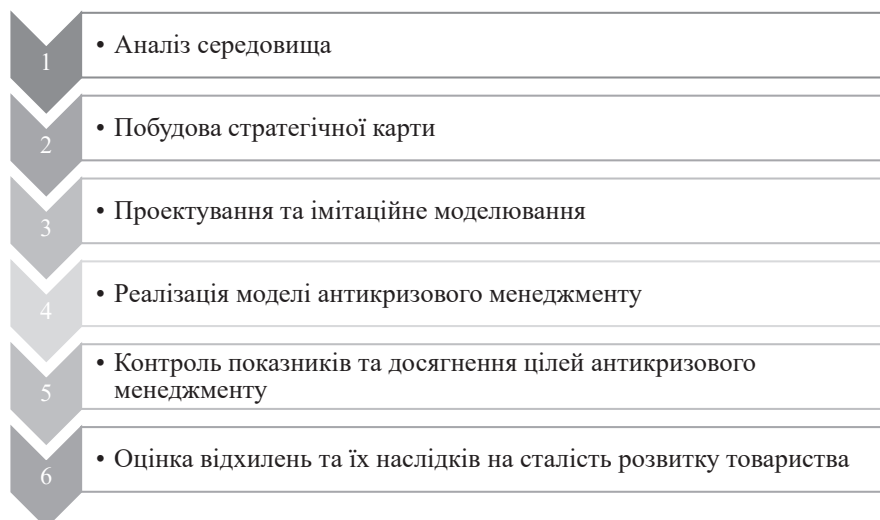

Рис. 1. Система моделювання бізнес-процесів на ТОВ «Домінік Ко» як елемент побудови дієвої системи антикризового менеджменту

Джерело: сформовано авторами на основі [5; 7]

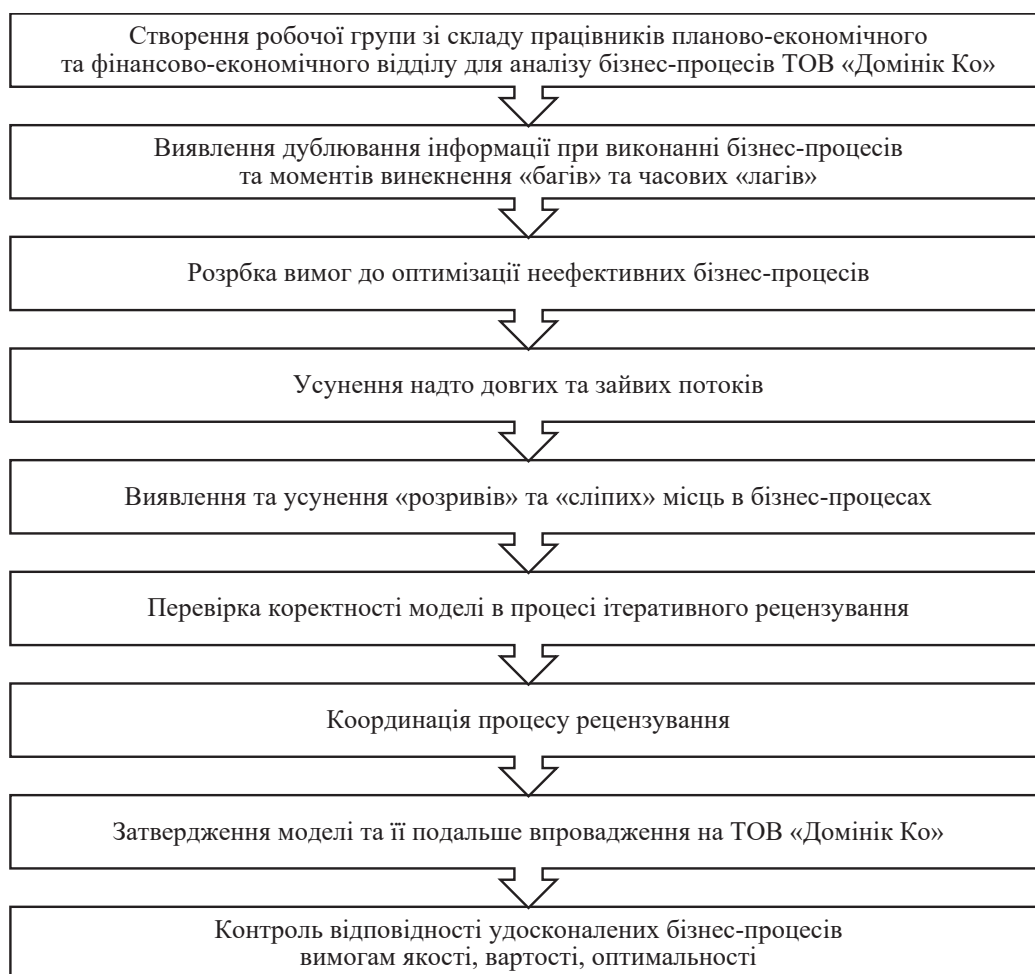

Рис. 2. Модель оптимізації бізнес-процесів ТОВ «Домінік Ко» за методом функціонального моделювання ARIS

Джерело: сформовано авторами на основі [4; 6]

На рисунку запропонована рекомендована модель з оптимізації бізнес-процесів ТОВ «Домінік Ко» з використанням методу функціонального моделювання ARIS (рис. 2).

Найважливішим етапом в оптимізації бізнес-процесів антикризового менеджменту на ТОВ «Домінік Ко» є виявлення «слабких місць» в моделюванні бізнес-процесів. Для успішного виконання цього етапу необхідно залучити до робочої групи представників всіх основних відділів ТОВ «Домінік Ко» для того, щоб проаналізувати весь цикл діяльності, починаючи від надходження замовлення до передавання продукції клієнту.

В результаті виявлення проблемних місць в бізнес-процесах ТОВ «Домінік Ко» є доцільним створення підсумкового резюме, яке б містило усі ключові вимоги до оптимізації, що повинні бути чіткими та досяжними.

Важливою є створення системи підтримки прийняття управлінських рішень, що будуть стосуватись антикризового менеджменту. На ТОВ «Домінік Ко» має бути створена централізована база даних, яка дозволить забезпечити оперативність доступу менеджменту товариства, розширить можливості використання інформаційних технологій та електронного документообігу [7].

В межах пропозицій система прийняття управлінських рішень на ТОВ «Домінік Ко» повинна містити: елементи CRM-системи на базі інтелектуальної системи SAP CRM; систему управління запасами, що могла б ідентифікувати найбільш затребувані матеріали за допомогою ABC та XYZ-аналізу та містити точну інформацію про запаси на складах без проведення інвентаризації та автоматично створювати запити на купівлю матеріалів; платформу для моніторингу виконання всіх елементів бізнес-процесів у за системою «канбан»; автоматизовану систему електронного документообігу з вільним доступом менеджерів усіх відділів; сумісність як з РС, так і з мобільними девайсами [6].

Наслідком впровадження пропозицій ТОВ «Домінік Ко» є скорочення адміністративних витрат, що відбудеться за рахунок скорочення витрат на матеріально-технічне забезпечення, скорочення збутових витрат пов'язане з оптимізацією управління запасами, зниження витрат на обслуговування виробничого процесу, здійснення технологічного контролю за виробничими процесами, скорочення загальновиробничих витрат тощо.

Використання інформаційних технологій та моделей менеджментом ТОВ «Домінік Ко» у процесі антикризового менеджменту дозволить забезпечити стабільне його функціонування, аналіз усіх бізнес-процесів, виявлення «вузьких місць», швидку адаптацію до змін у середовищах, допоможе прийняти ефективні управлінські рішення.

Для унаочнення можливості побудови бізнес-процесу антикризового менеджменту ТОВ «Домінік Ко» пропонується застосувати імітаційну модель, яка здатна показати цілісну картину антикризового менеджменту, продемонструвати або виявити приховані тенденції, надати можливість начальникам відділів оперативно прийняти рішення та проаналізувати їх наслідки, оцінити вплив різних факторів, наслідки реалізації різних сценаріїв розвитку та спрогнозувати подальший перебіг подій. Проведено моделювання бізнес-процесу антикризового управління ТОВ «Домінік Ко» з використанням Bizagi BPM (рис. 3).

Як видно з рисунку, головні функції імітаційної моделі ТОВ «Домінік Ко»: «Контроль і моніто-

ринг діяльності по бізнес-процесам», «Складання та коригування переліку ризиків, загроз, криз», «Аналіз доцільності проведення запобіжних дій щодо виявлених у відділах ризиків, загроз, криз», «Розробка планів з реалізації обраних дій», «Затвердження планів і виділення ресурсів підприємства на проведення усіх запланованих антикризових дій», «Координація робіт і проведення антикризових дій в підпорядкованому відділі», «Аналіз ефективності проведених антикризових заходів», «Документування результатів, аналіз та висновки». Кожна з цих функцій взаємодіє між собою за допомогою грошових та інформаційних потоків, потоку працівників та клієнтів товариства.

Період моделювання імітаційної моделі – 5 років (60 місяців); крок моделювання – 3 місяці (антикризове управління та коригування здійснюється 4 рази на рік). Варто відмітити, що в моделі наведені умовні дані, антикризовий менеджер ТОВ «Домінік Ко» може змінювати та налаштовувати параметри моделі у процесі здійснення моделювання. Тим паче програма Bizagi BPM дозволяє зберігати процеси з подальшим їх вдосконаленням та внесенням відповідних змін.

У блоці «Контроль і моніторинг діяльності по бізнес-процесам» аналізуються наявні бізнес-процеси ТОВ «Домінік Ко», загальний стан товариства, існуючі стратегії та цілі діяльності. На виконання цього блоку відводиться не менше 4 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

У блоці «Складання та коригування переліку ризиків, загроз, криз» відбувається створення переліку усіх можливих ризиків, загроз, криз із моделюванням впливу кожного з них на сталий розвиток ТОВ «Домінік Ко» як в цілому, так і окремо по кожному відділу. На виконання цього блоку відводиться не менше 4 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

У блоці «Аналіз доцільності проведення запобіжних дій щодо виявлених у відділах ризиків, загроз, криз» проводиться моделювання ефективності проведення антикризових заходів по кожному бізнес-процесу, перевіряється доцільність заходів, якщо вони не доцільні і витрати будуть великі, то відбувається повернення до попереднього блоку і проводиться пошук альтернативних шляхів. На виконання цього блоку відводиться не менше 3 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

У блоці «Розробка планів з реалізації обраних дій» моделювання відбувається на основі отриманих даних з попередніх блоків, якщо доцільність антикризових заходів доведена, визначені усі можливі ризики та загрози, розроблені шляхи їх протидії та уникнення, відповідно розробляються чіткі плани з реалізації обраних запобіжних дій.

Ці плани перевіряє та візує Директор ТОВ «Домінік Ко», зіставляє з існуючими планами та альтернативами антикризового менеджменту, що були раніше, а також із загальною стратегією діяльності товариства. На виконання цього блоку відводиться не менше 15 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

У блоці «Затвердження планів і виділення ресурсів підприємства на проведення усіх запланованих антикризових дій» проводиться прийняття управлінського рішення Директором ТОВ «Домінік Ко» про вибір антикризового плану та виділення необхідних ресурсів на його реалізацію. Своє рішення про виконання

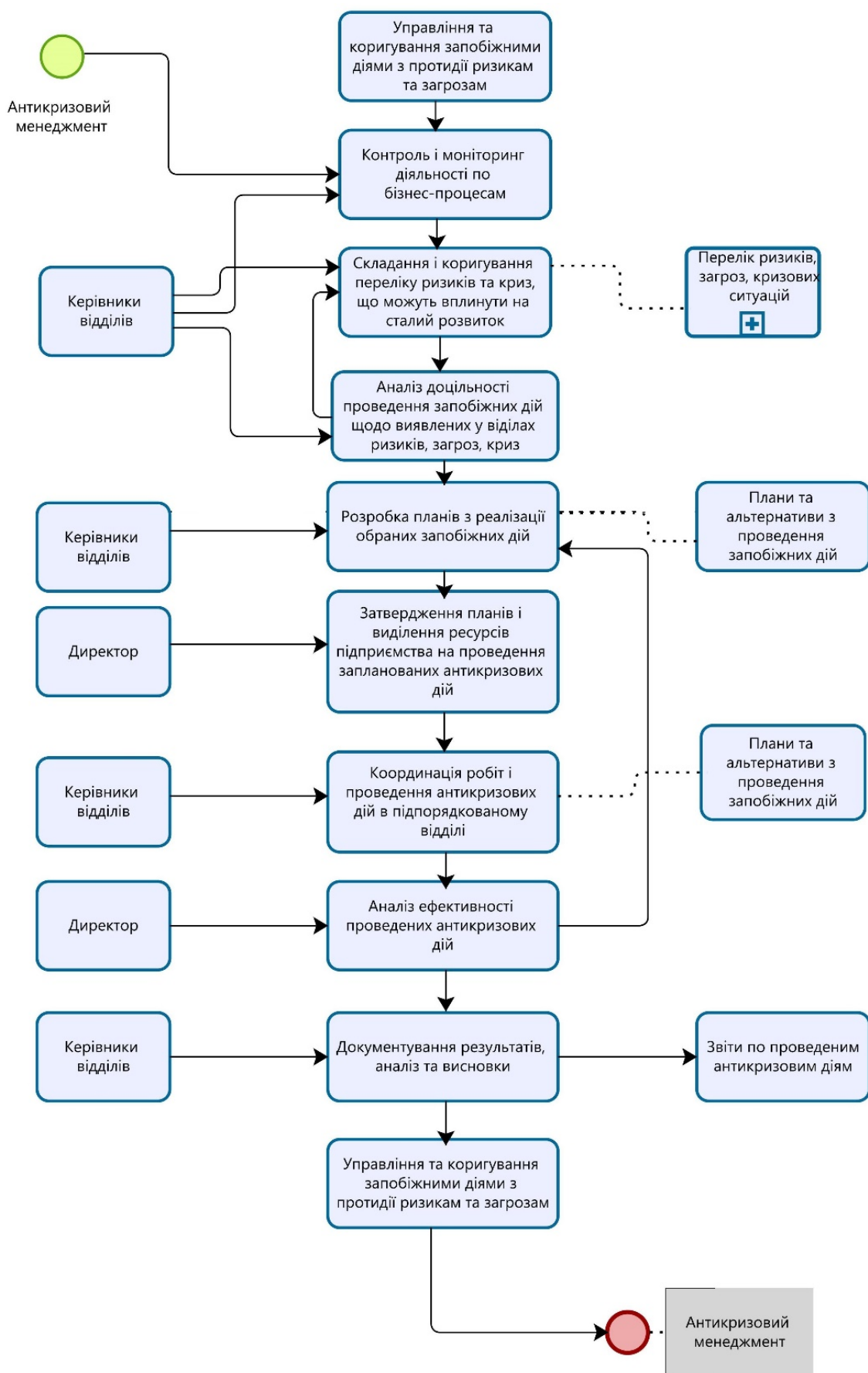

Рис. 3. Бізнес-процес з реалізації антикризового менеджменту на ТОВ «Домінік Ко»

Джерело: сформовано авторами

та пошуку ресурсів передає Головному бухгалтеру, Начальнику планово-економічного відділу та Начальнику фінансово-економічного відділу. На виконання цього блоку відводиться не менше 3 годин, відповідальні виконавці: Директор ТОВ «Домінік Ко».

У блоці «Координація робіт і проведення антикризових дій в підпорядкованому відділі» доводиться до кожного відділу антикризовий план та шляхи запобігання або зменшення впливу кризових ситуацій на кожному бізнес-процесі. Вносяться корективи до щоденних планів діяльності, посадових обов'язків працівників, моделюються процеси навчання працівників за допомогою яких підтримується належний рівень професіоналізму працівників ТОВ «Домінік Ко». На виконання цього блоку відводиться не менше 4 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

У блоці «Аналіз ефективності проведених антикризових заходів» реалізуються процеси, які пов'язані з антикризовим менеджментом, фінансовою, соціальною, екологічною, виробничою та іншими напрямками діяльності товариства з метою визначення отриманого ефекту від впроваджених заходів. При цьому формуються та використовуються відповідні індикатори, які дозволяють виявити відхилення, визначити економічну ефективність. Якщо виявлено, що заходи не були ефек-

тивні, то тоді відбувається повернення до блоку «Розробка планів з реалізації обраних дій».

У блоці «Документування результатів, аналіз та висновки» проводиться оцінка отриманих результатів з виконання антикризових заходів, які повністю документуються, вносяться у базу даних, формуються відповідні висновки, які доводяться як до начальників відділів, так і до працівників. Визначаються працівники, які внесли найбільший вклад у реалізацію планів, з подальшим грошовим заохоченням. На виконання цього блоку відводиться не менше 8 годин, відповідальні виконавці: керівники відділів.

Висновки. Отже, формування системи антикризового менеджменту ТОВ «Домінік Ко» передбачає створення моделі, яка дозволить визначити стан підприємства в цілому, яка відбувається взаємодія із зовнішнім середовищем, а також як організована діяльність по кожному з бізнес-процесів. Побудова моделі бізнес-процесу антикризового менеджменту є ефективним засобом пошуку шляхів із забезпечення сталого функціонування, засобом прогнозування і мінімізації ризиків, що виникають на різних етапах життєвого циклу товариства. Впровадження запропонованих заходів дозволять оптимізувати бізнес-процеси на підприємстві та розробити дієву систему антикризового менеджменту.

Бібліографічний список:

1. Данченко О.Б., Бедрий Д.І., Семко О.В. Огляд інформаційних технологій управління бізнес-процесами в організаціях. *Управління розвитком складних систем*. 2020. № 44. С. 20–26.
2. Шматковська Т., Дзямулич М., Стащук О. Особливості моделювання бізнес-процесів в умовах формування цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/375> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Гусева О.Ю., Легомінова С.В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № (1). С. 33–39.
4. Краснова І.В., Лавренюк В.В., Щеглюк М.С. Інформаційне забезпечення системи управління ризиками в банках. *Sciences of Europe*. 2022. № 99. С. 14–19.
5. Токмакова І.В., Панченко Н.Г., Кургузова М.Ю. Розроблення антикризової стратегії підприємства в умовах цифрової трансформації. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2022. № 76-77. С. 70–80.
6. Мельник О.Г., Мукан О.В., Злотник М.Л. Особливості моделювання бізнес-процесів підприємства та їх оптимізування в контексті здійснення міжнародної діяльності. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2019. № 1. С. 43–52.
7. Bondarenko S., Makoveieva O., Polishchuk A., Mosin, M. Project approach in an anti-crisis management system of financial sustainability of industrial enterprise. *Journal of Scientific Papers «Social development and Security»*. 2020. № 10(2). С. 90–104.

References:

1. Danchenko O. B., Bedrii D. I., Semko O. V. (2020) Ohliad informatsiinykh tekhnolohii upravlinnia biznes-protseamy v orhanyzatsiakh [Overview of information technology of business processes management in organizations]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, no. 44, pp. 20–26.
2. Shmatkovska T., Dziamulych M., Stashchuk O. (2021) Osoblyvosti modeliuvannia biznes-protseamy v umovakh formuvannia tsyfrovoy ekonomiky [Peculiarities of modeling business processes in the conditions of the digital economy formation]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 26. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/375> (accessed September 15, 2023).
3. Husieva O. Iu., Lohominova S. V. (2018) Didzhytalizatsiia – yak instrument udoskonalennia biznes-protseamy, yikh optymizatsiia [Digitization is a tool for improving business processes and optimizing them]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 1, pp. 33–39.
4. Krasnova I. V., Lavreniuk V. V., Shchegliuk M. S. (2022) Informatsiine zabezpechennia systemy upravlinnia ryzykamy v bankakh [Information support of the risk management system in banks]. *Sciences of Europe*, no. 99, pp. 14–19.
5. Tokmakova I. V., Panchenko N. H., Kurhuzova M. Iu. (2022) Rozroblennia antykrizovoi stratehii pidpriemstva v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Development of an enterprise anti-crisis strategy in the conditions of digital transformation]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 76-77, pp. 70–80.
6. Melnyk O. H., Mukan O. V., Zlotnik M. L. (2019) Osoblyvosti modeliuvannia biznes-protseamy pidpriemstva ta yikh optymizuvannia v konteksti zdiisnennia mizhnarodnoi diialnosti [Peculiarities of the company's business processes modeling and their optimization in the context of international activities]. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*, no. 1, pp. 43–52.
7. Bondarenko S., Makoveieva O., Polishchuk A., Mosin, M. (2020) Project approach in an anti-crisis management system of financial sustainability of industrial enterprise. *Journal of Scientific Papers "Social development and Security"*, no. 10(2), pp. 90–104.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

Наукове видання

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС

Випуск 3, 2023

Засновано у 2023 році
Засновник: Державний податковий університет

Періодичність видання: 4 рази на рік

Українською та англійською мовами

Відповідальний секретар: *Дружинська Н.С.*
Технічний редактор: *Удовиченко В.О.*

Підписано до друку 26.01.2024 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,72.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.